Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

+ *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.

+ *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.

+ *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.

+ *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertati di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da `http://books.google.com`

3296
47
WIDENER LIBRARY
HX 5H56 K

3296.47

Harvard College Library

GIFT OF

Archibald Cary Coolidge, Ph.D.
(Class of 1887)
ASST. PROFESSOR OF HISTORY

Received 1 July 1895

Digitized by Google

642

Grammatika za novobŭlgarskyja
ezyk
Iv. N. Momčilov
četvŭrto izdanie
Tŭrnovo i Risse
1881

Grammar of the Modern Bulgarian
Iv. N. Momčilov
4th edition
Tŭrnovo 1881
(In Bulgarian)

Digitized by Google

Digitized by Google

3296.47 642

ГРАММАТИКА

ЗА

НОВОБЪЛГАРСКЫЯ ЕЗЫКЪ

ОТЪ

Ив. Н. Момчилова.

ЧЕТВЪРТО ИЗДАНІЕ.

КНИГОПРОДАВНИЦАТА

на

Тодоровъ, Недѣлковичъ и Др.

въ

ТЪРНОВО и РУССЕ.

1881.

Digitized by Google

Digitized by Google

ГРАММАТИКА

ЗА

НОВОБЪЛГАРСКЫЯ ЕЗЫКЪ

ОТЪ

Ivan N Momčilov

Ив. Н. Момчилова.

ЧЕТВЪРТО ИЗДАНІЕ.

Книгопродавницата на Тодоровъ, Недѣлковичъ и Др.

въ

ТЪРНОВО и РУССЕ.

1881.

Digitized by Google

3298.47

Harvard College Library
Gift of
Archibald Cary Coolidge, Ph. D.
July 1, 1905.

Руссе.—Печатницата на Н. К. Жейнова.

Digitized by Google

ОГЛАВЛЕНІЕ.

стран.

Прѣдисловіе 1
Въведеніе 5

ЧАСТЬ ПЬРВА.

За словопроизводството.

Глава пьрва. За сѫществителното име . . . 14
« втора. За члена 27
« третя. За прилагателното име 29
« четвьрта За мѣстоименіето 39
« пета. За глагола 48
« шеста. За причастіето 91
« седма. За нарѣчіето 92
« осма. За прѣдлога 94
« девета За съюза . . . . . —
« десета. За междуметіето 95
Притурки на пьрвата часть . . . . . —
Образованье на думытѣ въ състава имъ . . . —

ЧАСТЬ ВТОРА.

За словосъчиненіето.

Глава пьрва. Прѣдложеніе и неговытѣ части . 99
« втора. Употрѣбеніе на думытѣ въ прѣдложеніето 110
« третя. За періодитѣ 117
« четвьрта. Распорежданье на думытѣ . . 123

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

За правописаніето.

Глава пьрва. Употрѣбеніе на буквытѣ по произношеніето имъ 128
« втора. Употрѣбеніето на буквытѣ по почьртаніето имъ 134
« третя. Раздѣленіе на думытѣ на слогове . 136
« четвьрта. Съкратяванье на думытѣ 138
« пета. Употрѣбеніе на прѣпьвателнытѣ знакове 138

Digitized by Google

ИЗЪЯСНЕНІЕ.

На съкратенытѣ думы, употрѣбены въ Грамматиката.

Съкратеніе.	*Изъясненіе.*
вм.	вмѣсто
винит. или В.	винителенъ падежъ
дат. или Д.	дателенъ падежъ
дѣйст.	дѣйствителенъ, а, о
един. ч.	единственно число
зват. или З	звателенъ падежъ
и др. нѣк.	и други нѣкои
и др. так.	и други таквызи
изъявит наклон.	изъявително наклоненіе
именит. или И.	именителенъ падежъ
и проч.	и прочая
мжж. р.	мжжкый родъ
множ. ч.	множественно число
напр.	напримѣръ
наст.	настояще врѣме
пад.	падежъ
повел.	повелително наклоненіе
прим.	примѣръ
прич.	причастіе
прим. опрѣд.	прѣминжло опрѣдѣлено врѣме
родит. или Р.	родителенъ падежъ
склон.	склоненіе
спрѣж.	спрѣженіе
страд.	страдателенъ, а, о
т. е.	тоесть
услов. наклон.	условно наклоненіе
1-й, 1-ва, 1-во	пьрвый, -ва -во
2-й, 2-ра, 2-ро	вторый, -ра, -ро
3-й, 3-тя, 3-тье	третій, -тя, -тье

Тъй и другытѣ редовны числителны.

Digitized by Google

ПРѢДИСЛОВІЕ.

Отъ възражданіето на нашата българска книжевность до сега, споредъ както е напрѣдвалъ полека-лека писмовныятъ ни езыкъ, и издаванытѣ за него граммативческы учебницы единъ слѣдъ другый сѫ были колкогодѣ по-методическы и по точны въ издырваніята на свойщинытѣ му. Таквызи учебницы ный имамы до сега списаны именно: пьрвый отъ Отца Неофита Котленца, вторый отъ Хр. Павловича, трѣтій отъ Отца Неофита Рылца, четвьртый отъ Ив. Богоева, петый отъ Іоакима Груева, шестый отъ Доктора Г. Мирковича и седмый (ако и кратъкъ и само пьрвата му часть) отъ Д. Войникова.

Сѣкый отъ тѣзи учебницы въ врѣмето си послужилъ е доста за потыкъ въ напрѣдваніето и въ обрабощаніето на нашата писменность. Но при сичко туй писмовныятъ ни езыкъ се още е далечь отъ да са сдо-

Digitized by Google

бые съ Грамматика, която да бы излагала точно и напълно свойщинытѣ му.

Наистина, да стане точна Грамматика за единъ възражданъ езыкъ споредъ свойщинытѣ му, то не е работа на едного, че и не става наскоро. Тукъ са изисква споразумѣнієто на доста учены главы, които съ дълговрѣменныя си опытъ въ езыка да са разгледали добрѣ и да са придырили точно свойщинытѣ му.

За таквызи общеполезны разискванія, извѣстно е, че просвѣтенытѣ народы си иматъ комисіи отъ учены мѫжье. А ный, Българе, като нѣмамы, нито можемъ да си настанимъ учены комисіи, трѣба ли да ожидамы за да дойде нѣкой чужденецъ да стори намъ тъзи добрина? Досегашнитѣ нашы списатели и издатели ако бѣхѫ ожидали туй добро да капне намъ нѣкакъ си отъ невидѣлица, че тогази да издаватъ труда си, то въ училищата ни и до сега щѣше да ечи екътъ на Наусницы и Псалтыри. Но благодареніе на тѣхъ списатели, че, при сичкытѣ си прѣчкы и мѫчнотіи въ матеріално отношеніе, тѣ навратъ наглава трудихѫ са и сѣкый споредъ силата си принесе що-годѣ полза на общыя книжевенъ българскый жертвенникъ. Защото ако не бы былъ написанъ и издаденъ най пьрвыятъ ни грамматическый или койда-е другый учебникъ то вторыятъ не быималъ поводъ за да стане що-годѣ по точенъ и по методическый отъ пьрвытѣ два и проч. Тъзи сѫщата заслуга, мыслѫ, бы принесли на писменностьта ни и

Digitized by Google

колкото още учебницы бы са списали и издали отъ сега нататакъ.

Отъ таквази мысьль воденъ, сторихъ намѣреніе да издамъ и азъ тъзи си Грамматика, въ която надѣѭ са нашытѣ учены да видѭтъ за езыка ни нѣщо по пълно и по свойственно изложено отъ колкото е казано въ поменѫтытѣ до сега издадены учебницы.

Този мой трудецъ азъ прѣдваритѣлно прѣдложихъ за пригледваніе на нѣколко отъ по знатнытѣ нашы учены, и по тѣхно вышегласіе, вече като одобренъ, издавамъ го на свѣта. А при туй, който още отъ нашытѣ учены са е трудилъ по този прѣдметъ, и има издырено нѣщо повече и по свойственно за езыка ни, или пѫкъ който въ този учебникъ намѣри нѣщо излишно или не свойственно изложено, нека сѣкый изволи да искаже мнѣніето си чрѣзъ вѣстницытѣ. Туй, мыслѭ, много ще спомогне, щото нашата писменность по скоро да са сдобые съ грамматическый учебникъ, какъвто изискватъ свойщинытѣ на езыка ни. Защото четыре очи по добрѣ виждатъ отъ двѣ, и двѣ учены и здравомыслящы главы по зрѣло и по право разсѫжданіе направятъ нежели сама една. А кога тѣ сѫ повече, то и работата имъ безъ съмнѣніе ще бѫде по добра.

Ив. Н. Момчиловъ.

Забѣлѣшка. Въ дирнё време, нѣкои отъ нашытѣ учены исхвьрлихѫ, изъ азбуквата ны, буквытѣ *щ*, *ы*. *ю*,

Digitized by Google

и въ срѣдата на думытѣ не употрѣбиватъ вече ѣ и ъ а на мѣсто тяхъ гуждатъ ѫ; нъ, защото туй правописаніе — тѫй да го кажемъ не са е пріело отъ сичкы, а на противъ наврѣдъ по насъ, туку рѣчи са употрѣбляватъ правописаніето на покойный Момчиловъ, за туй и ный оставихмы за сега учебникътъ му безъ никъквы поправкы.

Digitized by Google

ВЪВЕДЕНІЕ.

Езыкъ и неговытѣ знакове.

1. — Все що докача нашытѣ чувства и доставя на ума ни нѣкаквы впечатлѣнія за себе си, то са нарича *прѣдметъ*, а впечатленіята, що остават въ ума за него, зовжтъ са *идеи*, *понятія*. Когато умътъ придырва понятія за нѣкой предметъ за да узнае що дѣйствува, или що страда, или що е и какъвъ е прѣдметътъ, който докача чувствата: тогазъ са казва, че умътъ мысли и расжжда за него прѣдметъ. Тъзи таквазъ сила на ума са зове *разумъ*, а дѣйствіето — *мысъль*, *размышленіе разсжданіе* или *вжтрѣшньe*, *слово*.

2. — Когато искамы да изъявимъ другыму що мыслимъ ный, тогазъ употрѣбявамы къмъ него нѣкои членораздѣлны чутны гласове, конто са наричать *думы*. Тъзи таквазъ наша дарба нарича са *даръ на въпкашньето слово*, а дѣйствіето и произведено казва са *изговоръ* или *прѣдложеніе* или *рѣчь*.

3. — Въ свѣта сжществуватъ безбройны разлычны прѣдмѣты, и въ человѣческыя умъ постепенно по възраста му добывать са безбройны различны идеи, и са пораждатъ безбройны различны мысли за прѣдметытѣ. За туй и между хората за съобщеніето на различнытѣ имъ идеи и мысли на единъ къмъ другыго употрѣбяватъ са и безбройны различны думы. Но за изъявяваніето на едно

Digitized by Google

и туй понятіе, на една и тъзи мысль, у сѣкый единъ народъ не са употрѣбяватъ едны и тѣзи думы, но у единъ народъ — едны, а у другый — другы. У единъ кой-да-е народъ събранието на сичкытѣ му думы, които той употрѣбява за съобщеніе на мыслитѣ си, нарича са неговъ *говоримъ езыкъ*. И тъй различны говоримы езицы по свѣта има толкози, колкото и народы сж на земята.

4. — Но съ говоримыя езыкъ изъявяванието на мыслитѣ става само къмъ присжтствующытѣ, а къмъ далечь отсжтствующытѣ туй е невъзможно. За улесненіе на тъзи невъзможность нѣкои даровиты человѣцы съ врѣме още пригодили та изнамѣрили нѣкои знакове начьртаваны изъ оторѣ на нѣщо и представителны на изговарванытѣ гласове, и съ туй срѣдство тѣ направили съобщението на мыслитѣ лесно и възможно и къмъ отсжтствующытѣ. Тѣзи представителны на изговарванытѣ гласове знакове наричатъ са *буквы* или *писма*, а сичкытѣ изъедно, колкото трѣбатъ да са пише съ тѣхъ единъ езыкъ, зовжтъ са *азбука*. Разны азбукы по свѣта има доста.

5. — У единъ и този народъ разнытѣ му отдѣленія не употрѣбяватъ единъ и този способъ въ изговора си: но често едны са изговарятъ по единъ начинъ, а другы — по другый, като образоватъ и различно-образны обращанія въ изричанието си. Слѣдователно тѣзи особенности въ езыка на единъ и този народъ правятъ неговытѣ *діялекты*, или *нарѣчія*. Но ученытѣ въ кой-да-е народъ сичкытѣ съгласно употрѣбяватъ общъ езыкъ, по който говорjтъ и пишжтъ. Този езыкъ, са зове *писмовенъ* или *ученъ езыкъ*.

6. — Сичкытѣ думы, които Българскыятъ народъ употрѣбява въ говора и въ писмото си, съставятъ негова езыкъ. Този езыкъ е единъ отъ многобройнытѣ славенскы езыцы, и не е друго освѣнь порожденіе отъ

Digitized by Google

старобългарскыя езыкъ, що сѫ говорили нашытѣ прадѣды и на който слѣдъ покрьстяньето имъ най напрѣдъ были прѣведены цьрковнытѣ ни книги.

7. — Науката, която изслѣдова правилното свойственно устройство на кой-да-е езыкъ съ сичкытѣ му формы, нарича са *Грамматика*. И Българската Грамматика излага туй сѫщо за българскыя езыкъ. Тя са дѣли на три части: *I. Словопроизводство. II. Словосъчиненіе. III. Правописаніе.*

ЧАСТЬ ПЬРВА.

За словопроизводството.

8. — Въ словопроизводството са изслѣдова съставътъ на думытѣ на сѣка отдѣлно, разглѣдватъ са съставнытѣ имъ части и разнытѣ имъ измѣненія, и са распрѣдѣлятъ сичкитѣ думи на части.

ПРѢДВАРИТЕЛНЫ ПОНЯТІЯ.

А. Азбука и нейно раздѣленіе.

9. — Буквытѣ, съ които са пишѫтъ съставнытѣ части на думытѣ въ българскыя езыкъ сѫ 35: а, б, в, г, д, е, ж, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ, ѧ. Тѣ са дѣлѭтъ на *гласны* и *съгласны*.

а) *Гласны* сѫ, които въ произношеніето имъ сами по себе си прѣдставятъ просты гласове. Таквызи сѫ 14: а, е, и, і, о, у, ъ, ы, ь, ѣ, ю, я, ѫ, ѭ. Тѣ са подраздѣлятъ на *твърды*: а, о, у, ъ, ы, ѫ, и *мекы*: е, и, і, ь, ѣ, ю, я, ѭ.

Забѣл. 1. Буквытѣ: з, ь, ѫ, ѭ поради тѫното си произношеніе може да са пріемнѫтъ за *полугласны*. А буквы-

Digitized by Google

тѣ: *ы. ѣ. ю. я*, ѭ. като що сѫ слѣпы, *ы* отъ *ъ*, *і*, — *ѣ* отъ *і*, *а* или отъ *і*. *е*, — *ю* отъ *і*, *у*, — *я* отъ *і*, *а*, — ѭ отъ *і*. ѫ, може да са нарекѫтъ *двугласны*.

Забѣл. 2. Полугласнытѣ *ъ*, *ь* защото нѣкога въ срѣдата на думытѣ ту са вмѣтатъ, ту са исхвьрлятъ, зовѫтъ са *вмѣтнѫты*.

б) *Съгласны* сѫ които безъ съединеніето имъ съ нѣкоя гласна. не могѫтъ да прѣдставѭтъ никакъвъ гласъ въ произношеніето си. Таквызи сѫ 21: б. в. г. д. ж. з, к л. м. н. п. р. с, т. ф, х. ц; ч, ш. щ. ѳ. Тѣ са подраздѣлятъ на *устнены: б. в, м, п, ф; зѫбны: д, т; езычны: з, ж, с, ч, ш, щ, ѳ; небны: г, к, х*, и *мѣкы: л, н, р*.

В. Измѣненіе на нѣкои буквы въ словопроизводството.

10. — Небнытѣ: *г, к, х*, измѣнуватъ са часто въ *ж, ч, ш*, и въ *з, ц, с; бѣлѣгъ, бѣлѣже, бѣлѣзы; могѫ, можешь; юнакъ, юначе, юнацы; пекѫ, печешь; влахъ, влашкы, власы; върхѫ, вършешь*. Наопако *ж, ч, ш*, измѣнуватъ са въ *г, к, х: лъжа лъганъ; плачь, плаканъ; дышѫ, дыхамъ*. Още *з, ц, с*. измѣнуватъ са въ *ж, ч, ш: близо, ближній; лице, личенъ; жица, жичка; кѫсъ, кѫшей*, и наопако *ж, ч, ш*, измѣнуватъ са въ *з, ц, с: лижѫ, лизахъ; грачѫ, грацахъ; пишѫ, писахъ*. — *Щ* са измѣнува въ *ск: лъщіѫ, лъскавъ*.

11.—Зѫбната *д* за омекотяванье пріема *ж: предѫ, прежда: виіѫ, виждамъ*; сѫщо за омекотяванье *т* и *ст* измѣнуватъ са въ *щ: свѣть, свѣщъ; злато, позлащамъ: гостъ, гощавамъ*.

Г. Слогъ, дума, удареніе и коренъ на думата.

12. — Гласна буква сама или съединена съ една или двѣ съгласны прави слогъ: *и, да, при*. Единъ или

Digitized by Google

повече слогове, изричаны изъедно и прѣдставителны на едно понятіе, съставять *дума; зѫбъ, вода, книга, желѣзо, радость ученикъ.*

13 — Думытѣ по числото на слоговетѣ си бывать: *едносложны, двусложны* или *многосложны*: *ты, азъ, Богъ, братъ*; *ни-ва, рож-ба ра-дость*; *у-чи-тель, про-по-вѣд-никъ.*

Забѣл. Има и таквызи думы, които не правѭтъ самы пъленъ слогъ: *въ, съ*: тѣ са изричатъ заедно съ другы думы: *въ село съ мене.*

14. — Въ двусложны и многосложны думы единъ слогъ са изрича по высоко и по напрѣгнѫто отъ другытѣ. Туй по силно изричанье на единъ слогъ въ думата зове се *удареніе* (или *тонъ*) на думата: *книга писана.* Тукъ удареніето е надъ слоговетѣ *кни, ги.*

15. — Въ сѣка дума онъзи нейна часть, която най напрѣдъ е пріета въ езыка за означаванье на нѣкое понятіе, самостоятелно и безъ относително къмъ друго, нарича са *корень* на думата: *дух, бѣл, свѣт*, а притурнатытѣ въ края на кореня буквы или слогове за да покажѫтъ понятіето му въ отношеніе къмъ друго, или за да са образова отъ кореня друга дума, наричатъ са *спомагателны буквы* и *слогове* или *окончанія: дух(ъ), дух(у), дух(ове), дух(овенъ), дух(овникъ), дух(овитъ), дух(амъ), дух(нѫ), дух(нѫть), дух(ало); бѣл(ъ), бѣл(а), бѣл(о), бѣл(ы), бѣл(ина), бѣл(ило), бѣл(изнявъ), бѣл(ѣіѫ); свѣт (ъ), свѣт(ове), свѣт(ило), свѣт(илникъ), свѣ(ш)т(ь), свѣт(ливь), свѣт(іѫ).* И тъй думытѣ споредъ кореня си бывать *коренны*, или *производны.*

Забѣлѣж. Часто кореньтъ на една и тъзи дума поради размѣстяньето или измѣненіето на буквытѣ му явява са въ

Digitized by Google

двоенъ видъ; *мр(ѫ)*, *мр(ѣлъ)*, *мор(ѫ)*, *смър(ть)*, *мър(тьвъ)*; *мел(ѫ)*, *мл(ѣлъ)*; *кол(ѫ)*, *кл(алъ)*; *бер(ѫ)*, *бр(ахъ)*.

16. — Двѣ отдѣлны думы слѣны въ една, за да изрекѫтъ двѣ понятія слѣны въ едно, правѫтъ дума наричвана *сложна*: *земедѣлецъ*, *кръстоносецъ*, *скорописецъ*.

Д. Видове на думытѣ или части на рѣчьта.

17. — Изговорътъ или рѣчьта (Вижъ № 2.), съ която изричамы другыму мыслитѣ си, състои отъ думы. Кагато нашитѣ мысли сѫ малко, тогазъ съ малко думы ги изричамы, и то е *изговоръ*. А когато нашитѣ мысли сѫ доста, тогази много думы и доста изричанія употрѣбявамы, и то е *рѣчь* или *слово*. Слѣдователно сичкытѣ употрѣбяваны въ рѣчьта думы сѫ *части* на *рѣчьта*.

18. — Врьхъ нашытѣ чувства дѣйствуватъ различныгѣ вънъ отъ тѣхъ прѣдметы, които сѫ зовѫтъ *сѫщества*, а думытѣ въ рѣчьта, съ които изричамы другыму сѫществата, наричатъ сѫ *сѫществителны имена*: *человѣкъ*, *умъ*, *книга*, *душа*, *перо*, *градъ*, *пѣсенъ*, *ученіе*.

19. — Когато искамы да изъявимъ, че единъ прѣдметъ е намъ прѣдъупознатъ и вече извѣстенъ и опредѣленъ, тогази въ края на думата която означява прѣдмета употрѣбявамы единъ отъ тѣзи слогове: *а* или *тъ*, *та*, *то*, *тѣ*, *та*, които сѫ наричатъ *членове*: *орача* или *орачътъ* *прѣора нивата*; *рѣката залѣ пѣсъка* и *брѣговетѣ*; *дѣтето изѣло яйцата*.

20. — Сѣко отъ сѫществата има свое си нѣкакво качество, или друга нѣкаква си свойщина. Когато искамы да изрѣчемъ на нѣкое сѫщество и качеството му

Digitized by Google

или свойщината му. тогази употрѣбявамы при сѫществителното име и друга дума значителна на качеството му или на свойщината му. Таквызи думы са наричатъ *прилагателны имена*: *добръ человѣкъ; Ивановъ сынъ*; *расланскый ревъ*; *днешня буря; меко перо; единъ, два, петъ хлѣба, третій день*,

21. — Нѣкога, като поменемъ имената на нѣкои прѣдметы или имената на нѣкои тѣхны качества, и послѣ тѣ като дойджтъ въ изговора да са повторѫтъ: тогазъ вмѣсто упоменѫтытѣ имена ный употрѣбявамы другы думы, които са зовѫтъ *мѣстоименія*. *Азъ и ты видѣхмы Петка. но той не ны позна. Стоянъ проводи сына си на нива; заряча му да я прѣоре. Моятъ братъ е такъвзи. какъвто и твоятъ.* Думытѣ: *азъ, ты, той, ны, си, му, я, мой, твой, такъвзи, какъвто*, сѫ *мѣстоименія*.

22. — За да изъявимъ, че еди-кой прѣдметъ има таквози или онъквози качество, ный свързвамы сѫществителното име съ прилагателното чрѣзъ думата *е*, която за туй са нарича повече *свързка*: *облакътъ е свѣтелъ*; *ябълката е кисѣла*; *дърветo е зелено*. Но защото прѣдметытѣ не оставатъ за винагы въ сѫщытѣ си качества, а часто гы измѣнуватъ и прѣминуватъ отъ едно въ друго: за туй мѣжду прѣдмета и качеството му има и друга свързка *става, быва*: *облакътъ става тъменъ, ябълката става сладка, дърветo са зеленѣе, съхне*. Думытѣ: *тъмнѣе, кисѣлѣе сладни, зелѣнѣе, съхне*, зовѫтъ са *глаголы*. Съ глаголытѣ ный изъявявамы не само що е и що става нѣкой прѣдметъ, но още дѣйствова ли той или страда, или какъ са находжа: *ученикътъ чете, пише, спи*; *нивата са пожънѫ*. Свързкытѣ: *е, быва, става* зовѫтъ са *сѫществителны глаголы*, защото изъявяватъ — що е, какъ быва и какъ става единъ прѣдметъ, а другытѣ

Digitized by Google

глаголы са наричатъ *прилагателны* или *категорически*, защото обнематъ въ тѣхъ си и прилагателнытѣ имена, сирѣчь състояніето или дѣйствіето или страданіето на прѣдмета.

23. — За да са изъяви състояніето или дѣйствіето или страданіето наложено на нѣкой предметъ сѫщо и врѣмето въ което е наложено, употрѣбявамы глаголытѣ съ окончаніе на прилагателнытѣ имена. Таквызи думы са зовѫтъ *причастія*, като що участвоватъ и отъ глаголъ и отъ прилагателно име: *легнѫлыятъ конь: челъ, чела, чело, съдраната риза.*

24. — За да са опрѣдѣли кечеството на глаголытѣ или на сѫществителнытѣ имена, или количество изобщо, или мѣсто, врѣме, обстоятелство, или способъ (какъ?), тѣзи признацы само окончаніята и другытѣ измѣненія на глаголытѣ и на имената като не сѫ достаточны да гы изъявѭтъ, тогазъ са употрѣбяватъ при тѣхъ и другы думы, които изричатъ тѣзи разны значенія. Таквызи думы са наричатъ *нарѣчія: твърдѣ добъръ человѣкъ: той много бърже бѣга, скоро пише: дойде тукъ сега: отиде тамъ снощи.*

25. — За да са покаже отношеніето на единъ прѣдметъ къмъ другый, прѣдъ името на едина прѣдметъ прѣдлагамы отдѣлно дума, знаменующа туй отношеніе, която и за туй са зове *прѣдлогъ: вода отъ кладенеца: слугата отишьлъ на нива; Иванъ дойде съ перото въ рѫка.* Прѣдлогътъ са прѣдлага още сложно въ началото на глаголытѣ за да покаже нѣкаква посока на дѣйствіето имъ: *влекѫ, привличамъ, завличамъ, отвличамъ, довличамъ, позличамъ, прѣвличамъ, въвличамъ, развличамъ.*

26. — За да свьржемъ една дума съ друга или едно изричаніе съ друго, или напротивъ за да гы раз-

Digitized by Google

дѣлимъ едно отъ друго, употрѣбявамы нѣкои думы които са зовжтъ *съюзъ: Стоянъ и Никола четѫтъ а ти пишешь. Ты отиде или брать ти?*

27. — За да изъявимъ нѣкои внезапны и силны чувствованія, подбудены отъ силны душевны страсти, като отъ радость, скърбь, гнѣвъ, отъ ужасъ и проч., тогазъ изговарямы нѣкои краткы звукове или и цѣлы думы прѣдставителны на внезапнытѣ ни чувствованія. Таквызи думы са зовжтъ *междуметія: о! увы! охъ! ахъ! ту! ей! леле! тешко му! блазѣ ти!*

28. — Отъ горѣреченото за думытѣ става явно, че частитѣ на рѣчьта сж 10, именно: *сѫществително име, членъ, прилагателно име, мѣстоименіе, глаголъ, причастіе, нарѣчіе, прѣдлогъ, съюзъ и мѣждуметіе.*

Е. Измѣненіе на думытѣ.

29. — Прѣдметытъ, който са прѣдставя на чувствата ни, и става подлежаще на вжтрѣшньето и вънкашньето слово (№ 1.) първо быва или единъ или два или повече (то са показва *съ число*); второ той има нѣкакво отношеніе къмъ другый прѣдметъ (то са означава *съ падежъ*); третье той быва или отъ мжжкый полъ или отъ женскый, или нито отъ една нито отъ другыя (различіе *по родъ*); четвьрто той дѣйствова, или страда, или са нахожда въ нѣкакво състояніе (тъзи разлика са зове *залогъ*); и пето той има сега, или е ималъ, или ще има такъвзи или онъкъвзи залогъ (туй са нарича *врѣме*). Думытѣ, които са съпроваждатъ съ тѣзи си свойства подлежжтъ подъ нѣкаквы измѣненія. т е. измѣнуватъ са въ състава си и въ окончаніята си и са наричатъ *измѣняемы*. А думытѣ, които опрѣдѣляватъ качествата (24). които

Digitized by Google

показвать отношеніе на единъ прѣдметъ къмъ другый (25), които свързвать думи съ думи (26), и които изъявяватъ внезапны чувствованія (27), тѣ нѣматъ нужда отъ никакво измѣненіе, и са наричатъ *неизмѣняемы*! И тъй измѣняемы части сж: *сѫществителното име*, *членътъ*, *прилагателното име*, *мѣстоименіето*; *глаголатъ и причастіето*, а неизмѣняемы сж: *нарѣчіето*, *прѣдлогътъ*, *съюзътъ и междуметіето*.

30. — Сичкытѣ измѣняемы части иматъ общы отъ свойствата си *число* и *родъ*: сѫществителното име, членътъ, прилагателното име, мѣстоименіето и причастіето иматъ общо и *падежъ*; мѣстоименіето и глаголътъ иматъ общо и *лице*; глаголътъ и причастіето иматъ общы: *залогъ*, *врѣме и видъ*.

31. — Споредъ раздѣленіето на думытѣ на 10 части, и словопроизводството са дѣли на 10 главы, отъ които въ сѣка ще са изслѣдова сѣка часть отдѣлно.

ГЛАВА ПЪРВА.

За сѫществително име.

32. — Сѫществата или прѣдметытѣ, що са изричатъ съ *сѫществителнытѣ имена* (18), бываттъ:

1) *одушевены* като: *человѣкъ*, *овца*, *дѣте*:

2) *неодушевены* като: *домъ*, *риза*, *дърво;*

3) *отвлечены* като: *умъ*, *душа*, *радость*.

33. — Сѫществителното име или са отдава само на единъ отъ много едновидны прѣдметы, и тогазъ са зове *собственно*: *Иванъ*, *Рада*, *Търново*, *Дунавъ*; или пѫкъ съ него са нарича сѣкый единъ отъ много едновидны прѣдметы, и тогазъ са зове *нарицателно*: *человѣкъ*, *градъ*, *жена*, *пѣсенъ*, *цвѣтье*, *село*.

Digitized by Google

34. — Нарицателно име, което означава много едновидны прѣдметы събраны въ едно цѣло, нарича са *събирателно : народъ, войска, чеша, стадо, тръпакъ, буренакъ.*

35. — Доста отъ нарицателнытѣ имена изричатъ са въ три вида :

1) въ обыкновенъ видъ : мѫжъ, славей, жена, дѣте, ножъ, глава, брада, перо ;

2) въ умалителенъ : мѫжецъ, славейче, женица, дѣтенце, ножче или ноженце, главица или главичка, перце, брадица ;

3) въ увеличителенъ : мѫжага, женище, дѣтище, ножага, главяга или *глаьиндра, перище, брадяга* или *брадура.*

36. —Сѫществителнытѣ имена разглеждатъ са въ тритѣ си свойства : *родъ, число и падежъ.*

37. — Родове сѫ три : *мѫжкый, женскый,* и *срѣднїй.* Сѣко сѫществително име има единъ отъ тѣзи три рода, който са распознава въ имена на одушевены прѣдметы по значеніето имъ, а въ имена на неодушевены прѣдметы по окончаніята имъ. И тъй :

1) *Мѫжкый родъ* сѫ имена на одушевены прѣдметы отъ мѫжкый полъ и на неодошевены и отвлечены прѣдметы имена, които са окончаватъ на *ъ, й,* и нѣкои си на *ь : баща, юнакъ, волъ, плетъ, умъ, орачь, корень, славей. рой.*

2) *Женскый* родъ сѫ имена на одушевены прѣдметы отъ женскый полъ и на неодушевены и отвлечены прѣдметы имена, които са окончаватъ на *а, я,* и нѣкои си на *ь* : *майка, княгыня, овца, свиня, вода, слава, земя, святыня, радость.*

3) *Срѣдень родъ* сѫ имена на одушевены прѣдметы, въ които не са показватъ различіе на пола и на неодушевены и отвлечены прѣдметы имена, които са

Digitized by Google

окончаватъ на *е*, *о*: *чедо*, *лѣто*, *агне*, *поле*, *име*, *сѣме*, *цвѣтье*.

Забѣл. 1. Отъ мжжкый родъ нѣкои имена на одушевены прѣдметы, що значатъ чинъ, званіе или служба и сродство, употрѣбяватъ са и въ женскый родъ, нѣкои си и въ срѣденъ, като си промѣнятъ окончанієто: *князь*, *княгыня*, *князче*; *гостянинъ*, *гостянка*, *гостянче*; *кумецъ*, *кумица*, *кумче*; *сватъ*, *сватя*, *сватче*; *овчарь*, *овчарка*, *овчарче*; *учитель*, *учителка*. Тъй сѫщо и народнытѣ: *Българинъ*, *Българка*, *Българче*; *Гъркъ*, *Гъркыня*. *Гърче*; *Турчинъ*, *Туркыня*, *Турче*.

Забѣл. 2. Нѣколко имена на одушевены прѣдметы употрѣбяватъ са съ едно окончаніе и за мжжкый и за женскый родъ: *пѣница*, *убійца*. Таквызи може да са нарекѫтъ отъ *общый родъ*.

38. *Числа* сѫ двѣ: а) *единствено*, което показва само единъ прѣдметъ; *столъ*, *книга*, *перо*. б) *множествено*, което показва много еднойменны прѣдметы: *столове*, *книги*, *пера*,

Забѣл. *Двойственно число*, що показва два прѣдмета, изговаря са въ езыка само въ тѣзи имена: *ржце*, *нозѣ*, *колѣнѣ*, *крылѣ*, *лактѣ*, *рога*, *крака*, (остатькъ отъ древностьта).

39. — *Падежи* (29) съ разны окончанія въ езыка ни не останѫли, защото древнитѣ падежи излѣзли отъ употрѣбеніе (освѣнь нѣкои архаизмы) и са замѣнили съ прѣдлозы, които притурваны при имената на прѣдметытѣ показватъ разнытѣ имъ отношенія на единъ прѣдметъ къмъ другый. Но за по лесно опрѣдѣленіе на отношеніята полагатъ са петь падежи: *именителенъ*, *родителенъ*, *дателенъ*, *винителенъ и звателенъ*.

40 — Значеніето на падежитѣ опрѣдѣлява са логыческы съ въпросытѣ; *кой? на кого? кому? кого?* (кога са говори за лице), и — *що? на що? що?* (кога са говори за неличенъ прѣдметъ). Именно:

Digitized by Google

1) *Именителнытъ падежъ* отговаря на въпроса: *кой? що? — Кой пише? — Ученикътъ. Що реве? — Волътъ. Що е тамъ? — Перо.*

2) *Родителнытъ* отговаря на въпроса: *на кого*: или *отъ кого*: *на що*! или *отъ що? — На кого е тъзи клща? — На Петра. Отъ кого имашъ туй перо? — Отъ Ивана. На що* или *отъ що е този рогъ? — На коза* или *отъ коза.*

3) *Дателнытъ* отговаря на въпроса: *кому?* или *на кого? на що? — Кому* или *на кого даде хлѣбъ? — На дѣтето. На що са надѣвашь? — На силата си.*

4) *Винителнытъ* отговаря на въпроса: *кого? що? — Кого мыетъ? — Петка. Що донесохъ? — Брашно. Що заклахъ? — Агне, коза, волъ.*

5) *Съ звателнытъ* падежъ са призовавать предметытѣ, къмъ които са отправя рѣчьта: *Стоене! донеси ми дрехата.*

Забѣл. Именителнытъ и звателныя пад. са наричатъ *правы* а другытѣ *косвенны.*

41. — Измѣнението на сѫществителнытѣ имена, и въ двѣтѣ числа, по сичкитѣ падежи, излага са споредъ тритѣ имъ рода въ три разцы отдѣла или *склонения*, за имена отъ сѣкый родъ по едно склоненіе.

ПЬРВО СКЛОНЕНІЕ.

42. — Тукъ са скланятъ отъ мѫжкый родъ сѫществителны имена, които иматъ едно или отъ твърдытѣ окончанія: *а, ъ, о*, или отъ мекытѣ: *ь, й, ю*. У тѣхъ, множественното число, за съотвѣтствіе срѣщо твърдото единственно окончаніе трѣба да стои пакъ твърдо *ы*, или *ове*, а срѣщо мекото пакъ меко *и*, или *ье* или *еве*. По тъзи тѣхна свойщина излагатъ са и примѣры за тѣхъ.

Digitized by Google

А. Съ твърды окончанія.

1. Примѣръ на *а*.

	Единст. число	Множест. число.
И.	войвода	войводы
Р.	на войвода[1])	на войводы [1])
Д.	на войвода	на войводы
В.	войвода	войводы
З.	войводо	войводы.

Тъй са склонятъ: *слуга*, *паша*, *убійца*, *пѣница* и други. *Баща* и *вуйка* имать зват. един. *тейко* или *тате*, *вуйко* или *вуйчо*; *владыка* има множ. ч. *владыцы*.

2. Примѣръ на *з*.

Въ множ. ч. на *ы* безъ никаква прѣмѣна въ корења.

	Единст. число	Множест. число
И.	соколъ	соколы
Р.	на соколъ	на соколы
Д.	на соколъ	на соколы
В.	соколъ	соколы
З.	соколо	соколы.

Тъй и *гарванъ*, *бурянъ*, *поставъ*, *погребъ*, *народъ*, *прѣдѣлъ*, *зжбъ*, *мѣсецъ*, *поясъ*, *островъ*, *прѣстолъ* и други. *Мжжъ* има множ. ч. *мжжы* и *мжжье* по мекото окончаніе.

Забѣл. Въ другытѣ примѣры, що слѣдоватъ, излагатъ са падежи само за различнытѣ окончанія, а другытѣ за мѣстно спистяваніе са изоставятъ, като що могжтъ ученицытѣ да изричатъ и тѣхъ лесно наслѣдъ горнитѣ два примѣра.

3. Примѣръ на *з*.

Въ множ. ч. на *ы*, прѣдъ което кореннытѣ нѣбны: *г*, *к*, *х*, измѣнуватъ са въ *з*, *ц*, *с*, (10), а въ

[1]) Родителнытъ падежъ са изрича и съ прѣдлога *отъ*, който за мѣстно спистяванье не са полага въ склоненіята, а въ упражненіята трѣбва да са изговаря отъ ученицытѣ.

Digitized by Google

единств. зват. над. прѣдъ окончанїето *е* измѣнувать са въ *ж*, *ч*, *ш*.

Единственно число.

И.	залогъ	вълкъ	влахъ
З.	залого,-же	вълко,-че	влахо,-ше.

Множественно число.

И.	залози.	вълцы.	власы.

Като *залогъ* са склонять: *бѣлѣгъ*, *прѣдлогъ*, и другы, Като *вълкъ*—*пророкъ*, *порокъ*, *ученикъ*, *духовникъ*, *берникъ*, *мѣрникъ*, *зѣлникъ*, *кошникъ*, *конникъ*, *ячмыкъ*, *просякъ*, *Гъркъ*, и другы *Ракъ* има множ. ч. *раки* и *рацы*; *лѣшникъ лѣшникы* и *лѣшницы*.

Като *влахъ* — *сирмахъ*, *жѣнихъ*, *орѣхъ*, *търбухъ*, *кожухъ*, и другы, но тѣ повечето имать множ. ч. на *хы*; *женихы*, *орѣхы*, *търбухы*, *кожухы*.

4. Примѣръ на *инъ*.

Въ множ. ч. на *е*, прѣдъ което са исхвърля слогътъ *инъ*.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	селянинъ	селяне
З.	селянино	селяне.

Тъй и—*гражданинъ*, *болѣринъ*. *Българинъ*, *Римлянинъ*, *Сърбинъ*, *Цыганинъ* и друг. *Турчинъ* има множ. ч. *Турцы*.

5. Примѣръ на ъ, въ множ. ч. на *ове*.

Единственно число.

И.	волъ	прагъ	лжкъ	духъ
З.	воло	праго,-же	лжко,-че	духо,-ше.

Множественно число.

И.	волове.	прагове.	лжкове.	духове.

Digitized by Google

По *волъ* са скланятъ: *столъ, дворъ, градъ, родъ, ледъ, дыхъ, плетъ, листъ* и другы.

По *прагъ—Богъ, глогъ, снѣгъ, бѣгъ* и другы.

По *лѫкъ—вѣкъ, пекъ, лѣкъ,* и другы.

По *духъ—слухъ, грахъ, мѣхъ, смѣхъ, блѣхъ, грѣхъ* и другы.

6. Примѣръ на ъ съ вмѣтнѫта гласна въ корена си.

Тѣ исхвьрлятъ вмѣтнѫта *е* или *ѣ* или *ъ* въ зват. един. пад. прѣдъ окончаніето *е*, и въ множ. число.

Единственно число.

И.	кумецъ	орелъ	одъръ
З.	кумецо-мче	орело,-рле	одъро,-дре.

Множественно число.

И.	кумцы	орлы	одрове.

По *кумецъ* са скланятъ: *търговецъ, старецъ, светецъ, конецъ, молецъ, скурецъ* и умалителнытѣ: *хлѣбецъ, градецъ, столецъ, конецъ, волецъ,* множ. ч. *воловцы,* и другы. *Братецъ* има зват. един. пад. *братко; злодѣецъ,* и *заецъ* иматъ зват. един. пад. *злодѣйцо,-йче, зайцо,* а множ. ч. *злодѣйцы, зайцы.*

По *орелъ—пѣтелъ, свръделъ, овенъ, купенъ, ръженъ, устенъ.*

По *одъръ—вѣтъръ* и другы: *момъкъ* има зват. ед. пад. *момко,* и *момъко,* а множ. ч. *момцы*: *львь и пьсъ* иматъ зват. един. пад. *лве, псе* и *пьсо,* а множ. ч. *лвы* и *львове, псы* и *пьсове.*

Б. Съ мекы окончанія.

1. Примѣръ на ь.

Единственно число.

И.	житель	царь
З.	жителю	царю.

Digitized by Google

Множественно число.

И.	жители.	царье, царьеве.

По *житель* са скланятъ: *учитель*, *спаситель*, *орачь*, *копачь*, *овчарь*, *рыбарь*, *деверь*, *падежь*, *грабежь*, *гребень*, *прьстень*, *степень*, *лепень*, *въглень*, и другы.

По *царь* — *врачь*, *бичь*, *ежь*, *пьнь*, *рѣзень*, *глѣзень*, *огьнь*, *конь* множ. ч. *конье* и другы. *Князь* има зват. ед. пад. *княже*.

2. Примѣръ на *й*,

Единственно число.

И.	славей	край
З.	славее	крае.

Множественно число.

И.	славеи	краеве.

По *славей* са скланятъ: *ратай*, *случай*, *гвоздей*, *грѣздей*, *прищей*, *рѣпей*, *улей*, *порой* и другы.

По *край* — *рай*, *змѣй*, *рой*, *гной*, *брой*, *бой* и другы.

В. Собственны имена на лица.

1. Примѣръ.

	Единст. число	Множест. число.
И.	Драганъ	Драгановцы
Р.	на Драгана	на Драгановцы
Д.	на Драгана,-ну	на Драгановцы
В.	Драгана	Драгановцы
З.	Драгане	Драгановцы.

Тъй и *Иванъ*, *Стоянъ*, *Пьрванъ*, *Проданъ*, *Миланъ*, и другы, а *Петъръ*, *Димитъръ* исхвьрлятъ вметнѫтата *ъ*.

Сѫщо са скланятъ и отъ притежателнытѣ прилагателны имена (48. 2.), коита означаватъ *прѣзъиме*: *Поповъ*, *Гроздановъ*, *Петковъ*, още и *Петровичь*, *Золотовичь*, и др. так.

Digitized by Google

2. Примѣръ.

	Единет. число.	Множест. число
И.	Радой	Радоювцы
Р. на	Радоя	на Радоювцы
Д. на	Радоя,-ою	на Радоювцы
В.	Радоя	Радоювцы
З.	Радое	Радоювцы.

Тъй и *Благой*, *Матвей*, *Георгій* и другы.

3. Примѣръ.

	Единств. число	Множест. число
И.	Петко	Петковцы
Р. на	Петка	на Петковцы
Д. на	Петка,-ку	на Петковцы
В.	Петка	Петковцы
З.	Петко	Петковцы.

Тъй и *Райко, Стайко, Нейко, Марко, Вичо, Минчо* и другы. Още и нѣкой нарицателны имена употрѣбнемы съ окончаніе *о*: *овчарко, босилко, врачко, рѣпейко* и другы.

4. Примѣръ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	Пею	Пеювцы
Р. на	Пея	на Пеювцы
Д. на	Пея	на Пеювцы
В.	Пея	Пеювцы
З.	Пея	Пеювцы.

Тъй и *Баю, Бою, Стою, Недю, Радню, Златю, Тотю, Митю, Матьо* и другы. Още нѣкои нарицателны имена употрѣбнемы съ окончаніе *ю*: *петлю, скжплю, ревлю, шюдрю, дриплю* и другы. Тоже и *бату, тату*

Забѣл. 1. Множественното число на собственнытѣ имена означава или много лица называемы съ сѫщото име, или много лица сходны между си по нѣкое прѣимущество: *Ве*

Digitized by Google

наше село има много Ивановцы, а Петковцы твърдѣ малко. Между забѣлѣжителнытѣ въ Исторіята полководцы малцына Ханнибаловцы са виждатъ. Тоесть като Ханнибала.

Забѣл. 2. Собственнытѣ имена на градове и села едны иматъ само един. ч., а другы само множественно: *Царградъ, Търново, Елена, Лвины, Тетювены.*

ВТОРОТО СКЛОНЕНІЕ.

43. — Тукъ са скланятъ отъ женскый родъ сѫществителны имена, които имѫтъ или твърдо окончаніе *а*, или меко *я* или *ъ*. Срѣщо твърдото *а* въ множ. ч. стои *ы*, а срѣщо мекытѣ *я*, *ъ* стои *и*.

1. Примѣръ. на *а*.

Единственно число.

И	гора	риза
Р.	на гора	на риза
Д.	на гора	на риза
В.	гора	риза
З.	горо	ризо

Множественно число.

И.	горы	ризы
Р.	на горы	на ризы
Д.	на горы	на ризы
В.	горы	ризы
З.	горы	ризы.

По *гора* са скланятъ: *вода, звѣзда, глава, жена, роса, снаха, рѣка, сноха, троха, муха, овца, душа* и другы.

По *риза — вила, нива, книга, мѫка, прилика, ружа, кѫща, чаша, плоча, мышца* и другы. *Мома* има зват. един. над *моме* и *момо*.

Digitized by Google

2. Примѣръ на я. 3. Примѣръ на ѣ.

	1. Примѣръ.	2. Примѣръ.
	Единственно число.	
И.	дыня	хытрость
З.	дыне	хытросте
	Множественно число.	
И.	дыни	хитрости.

По *дыня* са скланятъ: *пустыня, милостыня. Гъркиня, княгыня, богыня, дуля, каделя, воля, земя, свиня* и други. И *шуря* множ. ч. *шури*, ако и да е мжжкый родъ.

По *хытрость—радость, милость, слабость, кость, проповѣдь, мощь, печь, власть, кръвь, пълть* и други.

СОБСТВЕННЫ ИМЕНА.

	1. Примѣръ.	2. Примѣръ.
	Единственно число.	
И.	Неда	Марія
Р.	на Неда	на Марія
Д.	на Неда, Неди	на Марія
В.	Неда	Марія
З.	Недо	Маріе.
	Множественно число.	
И.	Недины.	Маріины

По 1-ыя примѣръ са скланятъ: *Стана, Пена, Елена, Рада, Герга, Мома, Кера, Велика, Анна, стрина, вуйна*, и други. Тѣй и *Райка. Стойка, Пѣйка*, които въ зват. един. пад. иматъ *е*: *Райке, Стойке, Пейке*. По 2-рыя — *Недѣля, леля* и други.

ТРЕТЬЕ СКЛОНЕНІЕ

44. — Тукъ са скланятъ отъ срѣдень родъ сжществителны имена, които имжтъ окончаніе *е* или *о*; тѣ въ множ. ч. иматъ *а* или *ета* или *ъя* или *ена* и рѣдко *еса*.

Digitized by Google

	1. Прим.	2. Прим.	3. Прим.	4. Прим.
		Единственно число.		
И. В. З.	лице	поле	лозье, (іе)	име
Р.	на лице	на поле	на лозье	на име
Д.	на лице	на поле	на лозье	на име
		Множественно число.		
И. В. З.	лица	полета	лозья, (ія)	имена
Р.	на лица	на полета	на лозья	на имена
Д.	на лица	на полета	на лозья	на имена.

По 1-ый примѣръ са скланятъ: *слънце, сърце, яйце, училище, огнище* и другы.

По 2-ыя — *море, пиле, агне, яре, конче, момче, момиче, теле, либе, псе, куче, пуле,* и другы.

По 3-ія — *цвѣтье, ястье, питье, четенье, моленье, ученіе, писаніе,* и другы.

По 4-ыя — *сѣме, врѣме, племе, брѣме, тѣме, выме,* и другы.

	5. Примѣръ.	6. Примѣръ.
	Единственно число.	
И. В. З.	перо	чудо
Р. Д.	на перо	на чудо
	Множественно число.	
И. В. З.	пера	чудеса
Р. Д.	на пера	на чудеса.

По 5-ый примѣръ са скланятъ: *гребло, ребро, чьрво, рало, чедо, стадо, блюдо* и другы.

По 6-ый — *слово, небо,* и *небе;* множ. ч. *слова* и *словеса, небета* и *небеса.*

Око и *ухо* въ множ. ч. иматъ *очи, ушы; рамо* има *рамена, дѣте* има множ. ч. *дѣца; дърво* (за горенье) множ. ч. *дърва,* (за строенье) *дрьвье,* (въ земятя съ кореня) *дьрвета и дрьвья.*

Забѣл. 1. Умалителны имена, що означаватъ младичкы животны: *пиле, теле, прасе, агне,* въ множ. ч. са употрѣбяватъ и съ окончаніе *цы: пилцы, телцы, прасцы, агьнцы.*

Забѣл. 2. На 3-тія примѣръ са относятъ нѣкои отъ мѫж. р. едносложны нарицателны имена съ единственно окон-

Digitized by Google

чаніе *ье*, а съ значеніе множественно: *трьнье*, *колье*, *прѫтье*, *енопье листье* и другы.

НЕПРАВИЛНЫ СѪЩЕСТВИТЕЛНЫ ИМЕНА.

45 — *Неправилны сѫществителны имена* сѫ, които въ склоненіето си иматъ нѣкоя неправилность по число или по окончаніе. Таквыви сѫ:

1) Нѣкои имена въ употрѣбеніе само въ един. ч. *животъ*, *пѣсъкъ*, *пепель*, *варъ*, *бобъ*, *лой*, *лукъ*, и друг. нѣк. (отъ 1-то склон.); *леща*, *любовь*, *соль*, (отъ 2-то склон.); *здравье* (отъ 3-то склон.) Нѣкои са употрѣбяемы само въ един. ч. съ окончаніе *акъ*, а иматъ значеніе събирателно: *орѣшакъ*, *габракъ*, *буренакъ*, *черничакъ*, *трьнакъ* и др.

2) Имена употрѣбяемы само въ множ. ч.: *мощы*, *плещы*, *гащы*, *клещы*, *ножицы*, *нѫщовы*, *трицы*, *заговѣзны*, *третины*, *деветины*, *сажды*, *захлупцы*. (по 2-то склон); *уста*, *хора*, *врата*, *кола*, *обуща* (по 3-то склон).

Нѣкои отъ 1-то склон. въ множ. ч. освѣнь съ обикновеннытѣ си окончанія: *ы*, *ове*, *и*, *ье*, *еве*, въ употрѣбеніе сѫ и съ окончаніето *ища* (по 3-то склон.): *плеть плетища*, *рътъ рътища*, *брѣгъ брѣжища*, *градъ градища*; *пѫть* има само *пѫтища*, *вѫглень вѫглени* и *вѫглища*, *край крайща*, *гной гноеве* и *гноища* и друг.

4) нѣкои отъ 2-то скл. въ множ. ч. освѣнь съ обыкновенното си окончаніе *ь*, въ употрѣбеніе сѫ и съ окончаніето *ья* (по 3-то склон): *нива—вы* и *нивья*, *кѫща кѫщья*, *книга книжья* и друг. Тъй и *овца овцы* и *овцье*, *свиня свини* и *свинье* съ окончаніето *ье*.

5) *Камъкъ* и *камыкъ*. *ремъкъ* и *ремыкъ*, *пламъкъ* и *пламыкъ*, въ множ. ч. *камъцы* и *камьни-нье*, *ремъцы* и *ремъни-нье*, *пламъцы* и *пламени-нье*. *Братъ* въ множ. ч. *братья* (по 3-то склон).

ПАДЕЖНЫ АРХАИЗМЫ.

46. — *Падежны архаизмы* отъ старобългарскыя езыкъ опазены въ езыка ни до сега въ стары пѣсни и въ нѣкои изричанія сѫ:

Digitized by Google

1) Родителенъ падежъ: *изъ Будима града; засбиралъ отъ мокра пѫпа; излѣзе изъ кѫщи;* нарѣчіята: *снощи, довечера, удома; сржкы, отрѭкы; три вола, петь хлѣба, осемь стотинъ* (родит. множ. отъ *стотина*) и другы нѣкои.

2) Дателенъ: *моли са Богу; Мама Стояну думаше; Стоянъ мами си думаше; Петко Ради прьстень даде* и другы нѣкои.

3) Творителенъ: *редомъ, даромъ, тихомъ, мълкомъ, денемъ, нощемъ* или *нощья* и другы нѣкои. Тѣ са употрѣбяватъ сега за наречія.

Употрѣбяемытѣ архаизмы въ прилагателнытѣ имена и въ мѣстоименіята забѣлѣжватъ са сѣкый на мѣстото му.

ГЛАВА ВТОРА.

За члена.

47. — *Членъ* (19) въ един. ч. за мѫж. р. е *а* (слѣна съ окончаніето на името) или *тъ*, за женскыя родъ *та*, за срѣднія — *то*; въ множ. ч. за мѫж. и жен. родъ е *тѣ*, за срѣднія — *та*: *Хлѣбътъ* или *хлѣба е сухъ*; *нарѣзахѧ хлѣба*; *водата е быстра*; *перото е малко*; *воловетѣ пасѧтъ; птичкытѣ цьркатъ*; *дѣцата играѭтъ*.

Забѣл. За мѫжкыя родъ въ един. ч. ный имамы въ употрѣбеніе членъ двѣ формы; *а* или *тъ*, които происхождатъ отъ едно и туй начяло. Пьрвата форма *а* води началото си отъ най старото третьелично мѣстоимѣніе и, което са употрѣбявало въ старобългарскыя езыкъ за членъ въ края на прилагателнытѣ имена (вижь старобълг. Грам. §. 125. Забѣл.) Туй мѣстоименіе въ винит. ед. пад. съдружаемо съ прѣдлогъ става и=ѧ нанѧ. Слѣдователно тѫпыятъ звукъ на *а*, който звучы въ езыка ни слѣдъ имена отъ мѫж. р. въ опрѣдѣлено значеніе не е друго освѣнь тъзи буква ѧ. Но тя въ края на думытѣ сега като не са произнося, замѣстя са съ буквата *а*. Втората форма *тъ* води началото си отъ старото опрѣдѣлително мѣстоименіе тъ, което въ древ-

Digitized by Google

костьта още занело мѣстото на третьеличното мѣстоименіе И, както и сега са употрѣбява въ езыка ни *той*, *тя*, *то*. И тъй пьрвата форма има началото си отъ най старото третьелично мѣстоименіе И, а втората — отъ негова намѣстныкъ — ТЪ.

Разликата въ употрѣбеніе на тѣзи двѣ формы е, че пьрвата сама употрѣбяема достаточно изрича членната идея, а втората безъ пьрвата употрѣбяема, защото въ нѣкой случай докарва доста затрудненіе въ произношеніето, по необходимость тя дава мѣсто прѣдъ себе си и на пьрвата. Слѣдователно въ дирнія случай са употрѣбяватъ два члена, на пр: *Славей-а* (слѣно) *славѣя пѣе*, и — *славейтъ* (а и двѣтѣ формы) *славѣятъ пѣе*. Въ таквозъ положеніе на развытіето си като е нашата писменность, въ употрѣбеніето на тѣзи двѣ формы азъ прѣдпочетохъ да дьржѫ срѣднія пѫть, що го слѣдватъ доста отъ нашытѣ учены. Тоесть—въ имен. един. пад. колкого за съотвѣтствіе на жен. р. *та* и срѣд. *то* употрѣбихъ втората форма *тъ*, която, въ трудныя за произношеніе случяй, придружава са и отъ пьрвата форма *а*, че става *ятъ*, а въ сичкытѣ косвенны падежи употрѣбихъ само пьрвата форма *а*, напр: *Вольтъ си искърни рога*, *Славеятъ исхврькнѫ изъ кафеза*. А коя отъ тѣзи двѣ формы е по свойственна на езыка ни за да са употрѣби изобщо въ нашата писменность, туй зависи отъ общото споразумѣніе на нашытѣ учены, като са земне въ вниманіе и гладкостьта на произношеніето, и по правото кое е, два ли члена да са пишѫтъ или само единъ.

Имена съдружены съ членъ.

Единст. число.		Множест. число.
	Мѫжкый родъ.	
И.	поясътъ или пояса	поясытѣ
Р.	на пояса	на поясытѣ
Д.	на пояса	на поясытѣ
В.	пояса	поясытѣ
З.	поясо	поясы.

Digitized by Google

Женскый родъ.

	Единет. число.	Множест. число.
И. В.	главата	главытѣ
Р.	на главата	на главытѣ
Д.	на главата	на главытѣ
З.	главо	главы.

Срѣдній родъ.

И. В	лицето	лицата
Р.	на лицето	на лицата
Д.	на лицето	на лицата
З.	лице.	лица.

Забѣлѣжкы.

1) Звателныятъ падежъ и въ двѣтѣ числа не пріема членъ.

2) Собственнытѣ имена, като извѣстны и упознаты употрѣбяватъ са безъ членъ: *Иванъ*, *Неда*, *Европа*, *България*, *Търново*, *Стара планина*.

3) Въ нѣкои имена членътъ са употрѣбява не по смысла на рода имъ но по окончанієто имъ: *войводата*, *мжжьето*, *кольето*, *пжтищата*, *нивьята*.

4) Имена отъ мжж. родъ въ множ. ч. съ окончаніе *ѣ*, които означаватъ личны прѣдметы употрѣбяватъ са съ членъ *тѣ* или *то*: *царьетѣ* и *царьето* *мжжьетѣ* и *мжжьето*: които означаватъ одушевены не личны прѣдметы пріематъ само *тѣ*: *коньетѣ*, *свиньетѣ*, а които означаватъ неодушевены прѣдметы пріематъ само *то*: *клоньето*, *камъньето*.

ГЛАВА ТРЕТЯ.

За прилагателното име.

48. — *Прилагателното име* (20) быва:

1) *Качественно*, което означава *качество* на прѣдметъ: *силенъ вѣтъръ*, *бѣла книга*, *мекo перo*.

2) *Притежателно*, което показва *принадле-*

Digitized by Google

жность на прѣдметъ къмъ другый или *родъ*, отъ който происхождатъ прѣдметътъ: *Петровъ конь, Иванова риза. Радино дѣте; козій рогъ, слонова кость, ленѣно сѣме.*

3) *Относително*, което показва *зависимость* на прѣдметъ отъ другый: *человѣческый гласъ. селска работа, людско говедо.*

4) *Обстоятелствено*, което показва нѣкое *случайно обстоятелство* на прѣдметы: *днешенъ хлѣбъ. вчерашня буря. тукашнье жито.*

5) *Числително*, което показва нѣкакво *изброяванье* на прѣдметы: *единъ. два. три..., първый, вторый... двойный. тройный... и проч.*

Забѣл. При туй разѣленіе са прилага и *причастіето* като *дѣйствено прилагателно:* защото и неговото измѣненіе по родъ, число и падежъ тукъ са относи: *паднѫлъ, паднѫла, паднѫло; роденъ, родена, родено.*

49. — Прилагателнытѣ имена са разглеждатъ по свойствата си: *родъ, число* и *падежъ*: само качественнытѣ иматъ и *степенъ на сравненіето.*

50. — Сѣко прилагателно има тритѣ рода и въ двѣтѣ числа. и са съгласува съ съществителното, при което е приложено, по родъ, число и падежъ.

51. — Прилагателнытѣ имена въ един. ч. са прѣдставятъ съ едно отъ тѣзи двѣ окончанія: *ъ* или *ь* за мжж. родъ. *а* или *я* за женскыя, *о* или *ье* за срѣднія: *правъ, синь; права. синя; право синье.* Първытѣ окончанія сж *твърды*, а другытѣ *мекы.* Въ множ. ч. срѣщо твърдытѣ: *ъ. а, о* стои твърда *ы*, а срѣщо мекытѣ: *ь, я е* стои мека *и*: *правы, сини.*

Забѣл. Тѣзи окончанія: *ъ. а, о* и *ь, е, я*, наричатъ са *усѣчены*, защото въ старобългарскыя езикъ прилагателнытѣ

Digitized by Google

са употрѣбяватъ и съ *пълны* окончанія, които са образовали съ притурката на третьеличното мѣстоименіе н, ꙗ, є, при усѣченытѣ окончанія: правꙑи, правꙗ, правое; синни, синнꙗꙗ, синее, употрѣбяемы съ значеніе на членъ. (Старобълг. Грам. § 30 забѣл 1). Но отъ пълнытѣ окончанія останѫли сега въ употрѣбеніе въ нѣкои изричанія като архаизмы само тѣзи: 1) *ый*, и *ій* за мѫж. р. въ имен. и зват. пад. *ветый*, *новый завѣтъ*, *днешній урокъ*, *царю честитый! отче светый! любезный сыне! ая. яя* за жен. р. само въ зват пад. *сестро милая! главо дебелая! драгая майко! Вишняя сило!* А сичкытѣ другы пълны окончанія и въ двѣтѣ числа и въ тритѣ рода замѣнены сѫ сега съ членоветѣ. Сѫщо и употрѣбяемото въ им. пад. окончаніе *ый*, *ій* замѣнува са съ членъ, като що има членно значеніе: *ветыятъ* и *новыятъ завѣтъ*, *днѣшніятъ урокъ*. вмѣсто *ветый* и *новый*, *днешній*. Туй е *плеоназмъ*; излишнье повтореніе на двѣтѣ членны формы: *а*, *тъ* (Старобълг. Грамм. § 125 Забѣл).

Забѣл. Относителнытѣ прилагателны на *скый* или *кый* и родовытѣ притежателны на *ій* въ един. ч. отъ мѫж. р. въ употрѣбеніе сѫ само съ пълно окончаніе: *селскый человѣкъ*, *мѫжкый родъ*. *мечешкый ревъ*, *Божій сынъ*, *овчій*, *козій рогъ*.

52. — Отъ усѣченытѣ на ъ или ь прилагателны, които въ прѣдпослѣднія си слогъ за по лесно произношеніе пріематъ вмѣтнѫта ъ или ь или е, тѣ исхвърлятъ тъзи буква въ жен. и срѣд. родъ, сѫщо и въ множ. ч. и на тритѣ рода, и още при употрѣбяваньето имъ съ пълно окончаніе или съ членъ въ мѫж. родъ въ един. ч.: *мѫдъръ*. *мѫдра*, *мѫдро*, *мѫдры*; *мѫдрый*, *мѫдрыятъ*; *тежькь*, *тежка*. *тежко*, *тежкы*, *тежкый*. *тежкыятъ*; *силенъ*. *силна*, *силно*, *силны*. *силный*. *силныятъ*; *днешенъ днешня*, *днешнье*. *днешни*. *днетній*. *днешніятъ*. — *Достоенъ*

Digitized by Google

и таенъ съкратяватъ *е* въ *ѣ*: *достоенъ, достойна, достойно, достойны, достойный; таенъ, тайна, тайно, тайны, тайнынтъ.*

Забѣл. Качественнытѣ прилагателны са употрѣбляватъ и въ умалителенъ видъ съ окончаніе *ичькъ, ичка, ичко*: *бѣличькъ, бѣличка, бѣличко.*

53. — Едно и туй качество може да принадлежи на нѣколко прѣдмѣты не въ еднаква мѣра. На каква степень са намѣрва качеството у сѣкый отъ прѣдметытѣ, туй са изрича чрѣзъ *сравненіе. Степени за сравненіе* на качественнытѣ прилагателны сѫ три:

1) *Положителна*, която само съ обыкновенното окончаніе на качественното прилагателно изрича качеството самостоятелно колкото си е на прѣдмета безъ сравненіе къмъ друго: *бѣлъ варъ, лекъ товаръ, умень человѣкъ.*

2) *Сравнителна*, която съ притурката на частицата *по* прѣдъ качественното прилагателно прѣдставя качеството въ по голѣма мѣра у единъ прѣдметъ нежели и другый: *Снѣгътъ е по бѣлъ отъ вара. Иванъ е по умень отъ Никола.*

3) *Прѣвъсходителна*, която съ притурката на частицата *най* прѣдъ качественното прилагателно прѣдставя качеството въ най голѣма мѣра у единъ прѣдметъ нежели у сичкытѣ другы: *Никола е най прилѣжателенъ отъ сичкытѣ ученицы. Златото е най тежко отъ сичкытѣ металлы.*

Забѣл. Качественно прилагателно отъ положителна степень, сложено съ прѣдлогъ *прѣ* или съ прилагателно *все*, добыва прѣвъсходителна степень самостоятелна: *прѣдобръ всесилень.*

Digitized by Google

СКЛОНЕНІЕ.

На прилагателнытѣ имена.

54. — Тукъ са полагатъ два примѣра съдружены съ сѫществителны имена: пьрвыятъ за прилагателны съ твьрдо окончаніе ъ, *а*, *о*, вторыятъ за прилагателны съ меко окончаніе ь, *я*, *е*.

1. Примѣръ, *а*) безъ членъ.

Мѫжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новъ поясъ	новы поясы
Р.	на новъ поясъ	на новы поясы
Д.	на новъ поясъ	на новы поясы
В.	новъ поясъ	новы поясы
З.	новъ поясо	новы поясы.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	нова риза	новы ризы
Р.	на нова риза	на новы ризы
Д.	на нова риза	на новы ризы
В.	нова риза	новы ризы
З.	нова ризо	новы ризы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число	Множест. число
И.	ново село	новы села
Р.	на ново село	на новы села
Д.	на ново село	на новы села
В.	ново село	новы села
З.	ново село	новы села.

Digitized by Google

б) Съдруженъ съ членъ.

Мжжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новыятъ поясъ	новытѣ поясы
Р.	на новыя поясъ	на новытѣ поясы
Д.	на новыя поясъ	на новытѣ поясы
В.	новыя поясъ	новытѣ поясы
З.	новый поясо	новы поясы.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	новата риза	новытѣ ризы
Р.	на новата риза	на новытѣ ризы
Д.	на новата риза	на новытѣ ризы
В.	новата риза	новытѣ ризы
З.	нова ризо	новы ризы.

Срѣдній родъ.

	Единств. число.	Множест. число.
И.	новото село	новытѣ села
Р.	на новото село	на новытѣ села
Д.	на новото село	на новытѣ села
В	новото село	новытѣ села
З.	ново село	новы села.

Тъй са скланятъ: *правъ*, *здравъ*, *младъ*, *зълъ*, *зла*, *зло*, *драгъ*, *богатъ*, *бѣлъ*, *сладъкъ*, *мирвнъ* и другы.

2. Примѣръ. *а*) безъ членъ.

Мжжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синь месаль	сини месали
Р.	на синь месаль	на сини месали
Д.	на синь месаль	на сини месали
В.	синь месаль	сини месали
З.	синь месале	сини месали.

Digitized by Google

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синя книга	сини книгы
Р.	на синя книга	на сини книгы
Д.	на синя книга	на сини книгы
В.	синя книга	сини книгы
З.	синя книго	сини книгы.

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синье цвѣтье	сини цвѣтья
Р.	на синье цвѣтье	на сини цвѣтья
Д.	на синье цвѣтье	на сини цвѣтья
В.	синье цвѣтье	сини цвѣтья
З.	синье цвѣтье	сини цвѣтья.

б) Съдруженъ съ членъ.

Мѫжкый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синіятъ месаль	синитѣ месали
Р.	на синія месаль	на синитѣ месали
Д.	на синія месаль	на синитѣ месали
В.	синія месаль	синитѣ месали
З.	синій месале	сини месали.

Женскый родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синята книга	синитѣ книгы
Р.	на синята книга	на синитѣ книгы
Д.	на синята книга	на синитѣ книгы
В.	синята книга	синитѣ книгы
З.	синя книго	сини книгы.

Digitized by Google

Срѣдній родъ.

	Единст. число.	Множест. число.
И.	синьото цвѣтье	синитѣ цвѣтья
Р.	на синьото цвѣтье	на синитѣ цвѣтья
Д.	на синьото цвѣтье	на синитѣ цвѣтья
В.	синьото цвѣтье	синитѣ цвѣтья
З.	синье цвѣтье	сини цвѣтья.

Тъй са скланятъ: *древній, днешній, долній, горній, овчій, ковій, мечій, Божій* и другы.

Забѣл. 1. Въ срѣднія родъ въ множ. ч. и въ двата примѣра членътъ *тѣ* са употрѣбява не по смысла на рода, но по окончанієто на прилагателното име, макаръ и да са говори: *селата сѫ нови* и *цвѣтьята сѫ сини.*

Забѣл. 2. Собственнытѣ имена на лица, съдружены съ прилагателны имена, употрѣбяватъ са въ косвеннытѣ падежи съ старытѣ окончанія: И. *Светый Иванъ.* Р. *на Светого Ивана.* Д. *на Светого Ивана* или *Светому Ивану.* В. *Светого Ивана.* З. *Светый Иване.* Обыкновенно още са изговаря въ езыка: *Покани дѫртыго дяда. Бихѫ пѣныго Петка* (Вин. п.). *Поклони са злому като светому* (Дат. п.)

Забѣл. 3. Прилагателнытѣ *малко* и *много* употрѣбяватъ са при сѫществителны имена и въ двѣтѣ числа отъ сѣкый родъ: *малко, много, хлѣбъ, вода, ястье; малко, много камъньe, ябълкы, пера.*

5. — Числителнытѣ имена бываtъ:

1). *Количественны*, които точно опрѣдѣлятъ съ число за колко прѣдметы са говори: *единъ, два, три, петь, десеть* и проч.

2). *Редовны*, които показватъ редъ на наредены прѣдметы: *пьрвый, вторый, третій* и проч.

3). *Умножителны*, които изричатъ умноженіе на прѣдметъ: *двоенъ, троенъ, четворенъ* и проч.

4). *Дробны*, които показватъ опрѣдѣлена нѣкоя часть отъ цѣло: *половина, третина* и проч.

5). *Отвлечены*: *единица, десетица, стотица.*

Digitized by Google

56. — **Количественны числителны сж:**

1. единъ, а о	60. шейсеть
2. два, двѣ	70. седемдесеть
3. три	80. осемдесеть
4. четыре	90. девендесеь
5. петь	100. сто
6. шесть	200. двѣстѣ
7. седемь	300. триста
8. осемь	400. четыре стотинъ
9. деветь	500 петь стотинъ
10. десеть	600. шесть стотинъ
11. единайсеть	700. седемь стотинъ
12. дванайсеть	800. осемь стотинь
19. деветнайсеть	900. деветь стотинъ
20. двайсеть	1,000. хиляда, тысеща
30. трійсеть	10,000. десеть хиляды
40. четыресеть	100,000. сто хиляды
50. пендесеть	1,000,000. милiонъ.

Тѣ са скланятъ тъй:

1. *Единъ, една, едно,* съ членъ — *единътъ, едната, едното, едныѣ* скалянятъ са по 1-вия прим. *новъ, нова, ново,* на прилагателнытѣ имена. То нѣкога са употрѣбява вмѣсто неопрѣдѣленъ членъ. и, ако са отнася на лице, въ косвеннытѣ падежи пріема старытѣ окончанія: *го, му: на едного, едному, едного.* Нѣкога стои срѣщо мѣстоимѣнието *другый*: *Единъ плаче, другый са смѣе.* Въ този случай *единъ* и *другый* въ косвеннытѣ падежи въ един. ч. пріиматъ членъ *то: едногото, другыгото,* на лице като са относятъ въ опрѣдѣленъ смысьлъ. — *Едны* множ. ч. нѣкога има значеніе на думата *чиѣтъ*: *едны волове, едны бутушы.*

2. *два двама* (за лица) *мжж.* родъ; *двѣ* жен. и срѣд. р. склоня са безъ членъ: И. *два, двама, двѣ.* Р. *на два, на двама, на двѣ.* Д. *на два, на двама, на двѣ.* В. *два, двама, двѣ.*

Digitized by Google

А, членъ пріема за мжж. р. *та*, за жен. и срѣдн. р. *тѣ*: *двата, двамата, двѣтѣ*.

И. В.	двата,	двамата	двѣтѣ
Р.	на двата,	на двамата	на двѣтѣ
Д.	на двата,	на двамата	на двѣтѣ
З.	два,	двама	двѣ.

3. *Три* за тритѣ рода, *трима* за лица отъ мжж. родъ. И. В. З. *три, трима*. Р. *на три, на трима*. Д. *на три, на трима*. Съ членъ: И. В. *тритѣ, тримата*. Р. *на тритѣ, на тримата*. Д. *на тритѣ, на тримата*. З. *три, трима*.

4. Като *три, трима* са склоня и *четыре, четырма* (за лица), но *четыре* пріема членъ *тѣ* и *тѣхъ*.

Забѣл. *Единъ, два, двама; три, трима, четыре* и редовното *пьрвый* употрѣбяватъ са и въ умалителень видъ: *едничькъ, едничка, едничко, двамца, двѣчкы, тримца, тричкы, четыркы, пьрвичькъ, пьрвичка, пьрвичко*.

5. *Петъ, шестъ, седемъ, осемъ, деветъ* а за лица *петима, шестима, седмина, осмина, деветима, десетима*, пріематъ членъ пьрвытѣ — *тѣ* и *тѣхъ* (старъ родит. пад.) а дирниты — *та*: *петьтѣ, шестьтѣ* и *петьтѣхъ, шестѣхъ, петимата, шестимата* и пр. Другытѣ количественны до *сто* употрѣбяватъ са и тѣ и съ членъ *тѣ* или *тѣхъ*, и безъ членъ. — *Двоица троица, четворица* въ употрѣбеніе сж за лица съ членъ *та*.

6. *Сто* пріема членъ *тѣ* или *тѣхъ*; *двѣстѣ, двѣстѣта; триста, тристата*; а *четыре стотинъ* (старъ родит. пад.), *петь стотинъ... деветь стотинъ* пріематъ членъ *тѣ* или *тѣхъ* слѣдъ пьрвата дума: *петьтѣ* или *петьтѣхъ стотинъ*.

Digitized by Google

7. *Тысеща* или *хиляда* са склоня по 2-то склон. на сѫществителнытѣ имена по примѣра на *а*. Тъй и *милiонъ* по 1-то склон. на *ъ*.

57. — Редовнытѣ: *пьрвый, вторый, четвьртый, петый* . . . и умножителнытѣ: *двоенъ, троенъ, четворенъ, петократенъ* склонятъ са по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена, а *третiй* по 2-ыя прим. *синiй*.

58. — Дробнытѣ: *половинѫ, третина, четвьртина* и отвлеченытѣ: *единица, десетица, стотица* склонятъ са по 2-то склон. на сѫществителнытѣ имена по примѣра на *а*.

Забѣл. Неопрѣдѣлителнытѣ количествены: *малцына, мнозина, нѣколцына* употрѣблявать са при сѫществителны имена въ множ. ч. що означаватъ лица: *малцына рыбари, мнозина орачи, нѣколцына овчари*.

ГЛАВА ЧЕТВЬРТА.

За мѣстоименiето.

59 — *Мѣстоименiята* (21) по значенiето си бывать: 1) *личны*, 2) *възвратны*, 3) *притежателны*, 4) *указателны*, 5) *въпросителны*, 6) *относителны*, 7) *опрѣдѣлителны*, 8) *неопрѣдѣлителны*.

60. — *Лица* показваны съ личнытѣ мѣстоименiя сѫ три: *пьрво, второ* и *третье*. Пьрвото *азъ, ныи* вынѫгы въ разговора говори: второто *ты, вый*, е — комуто са говори, а третьето *той, тя, то*, е — за което са говори и го нѣма въ разговора.

Digitized by Google

Склоненіе на личнытѣ мѣстоименія.

За тритѣ рода.

	Първо лице.	Второ лице.
	Единственно число.	
И.	азъ	ты
Р.	на мене	на тебе
Д.	на мене, менѣ, ми	на тебе, тебѣ, ти
В.	мене, ма	тебе, та
	Множествено число.	
И.	ный, ные	вый, вые
Р.	на насъ	на васъ
Д.	на насъ, намъ, ни	на васъ, вамъ, ви
В.	насъ, ны, на.	васъ, вы, ва.

Забѣлѣж. *Азъ* са употрѣбява нѣкога и съ частицата *ка* за усилванье: *азъка* или *азика*.

Третье лице.

	Единственно число.		
	Мжж.	**Жен.**	Срѣд.
И.	той, онъ	тя, она	то, оно
Р.	на него	на нея	на него
Д.	на него, нему, му	на нея, ней, ѝ,	на него, нему, му
В.	него, го	нея, я	него, го.

Множественно число.

И.	тѣ, оны	за тритѣ рода.
Р.	на тѣхъ, на нихъ	
Д.	на тѣхъ, тѣмъ, имъ	
В.	тѣхъ, гы.	

Digitized by Google

Забѣл. Старытѣ окончанія: *го*, *му*, въ единст. ч. употрѣбяватъ са у повечето мѣстоименія, кога са отдаватъ на личны прѣдмети.

61. — Възвратното *себе си* употрѣбява са за тритѣ рода и лица и за двѣтѣ числа само въ косвеннытѣ падежи: Р. *на себе си*. Д. *на себе си, си*. В. *себе си, са*.

Забѣл. 1. Краткыятъ винителный типъ на личнытѣ мѣстоименія и на възвратното въ един. ч. — *ма*, *та*, *са* — днесь повечето нашы учены пишатъ го *мя*, *тя*, *ся*: но то не е по свойственното произношеніе на езыка ни. Защото тука не са чува звукъ ѧ, но *а* тѫпо, или ь; а буквата *я* е равна съ ѧ, а не съсъ старата носова ѧ=*ен*, съ която са пише въ древностьта този типъ (Старобълг. Грам. § 143. Забѣл. 1.). Слѣдователно най право бы было да са пише този типъ тъй *мь*, *ть*, *сь*, отъ старото мѧ, тѧ, сѧ=*мен*, *тен*, *сен* или *мьн*, *тьн*, *сьн*, безъ носовата *н*=*мь*, *ть*, *сь*. Но защото буквата *ь* въобще въ края на думытѣ не са произнося, затуй по добрѣ е да са пише съ *а* споредъ свойственното произношеніе на езыка безъ никакво затрудненіе.

Забѣл. 2. Дателныятъ кратъкъ типъ *си* употрѣбява са слѣдъ сичкытѣ косвенны падежи на личнытѣ мѣстоименія, и тогази тѣ иматъ значеніе на възвратното: *храны мене си=себе си; обличате васъ си=себе си; обичатъ тѣхъ си=себе си*.

Забѣл. 3. Личнытѣ и възвратното мѣстоименіе са считатъ като сѫществителны, а сичкытѣ другы — като прилагателны.

62. — Притежателнытѣ мѣстоименія са произвождатъ отъ личнытѣ и означаватъ принадлежность на лице, отъ което сѫ произведены. Тѣ сѫ въ употрѣбеніе и съ членъ и безъ членъ.

Склоненіето имъ съ членъ.

Digitized by Google

1. За първото лице.

а) За единъ стопанъ.

Единственно число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	моятъ	моята	моето
Р.	на моя	на моята	на моето
Д.	на моя	на моята	на моето
В.	моя	моята	моето
З.	мой	моя	мое.

Множественно число.

И.	моитѣ	за тритѣ рода.
Р.	на моитѣ	
Д.	на моитѣ	
В.	моитѣ	
З.	мои	

б) За много стопаны.

Единственно число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	нашыятъ	нашата	нашето
Р.	на нашыя	на нашата	на нашето
Д.	на нашыя	на нашата	на нашето
В.	нашыя	нашата	нашето
З.	нашъ	наша	наше.

Множественно число.

И.	нашытѣ	за тритѣ рода.
Р.	на нашытѣ	
Д.	на нашытѣ	
В.	нашытѣ	
З.	нашы	

Digitized by Google

2. За второто лице.

а) За единъ стопанъ.

Един.	твоятъ	твоята	твоето
Множ.	твоитѣ	за тритѣ рода.	

б) За много стопаны.

Един.	вашиятъ	вашата	вашето
Множ.	вашитѣ	за тритѣ рода.	

3. За третьето лице.

а) За единъ стопанъ отъ мжж. или срѣд. родъ.

Един.	неговиятъ	неговата	неговото
Множ.	неговитѣ	за тритѣ рода.	

б) За единъ стопанъ отъ жен. родъ.

Един.	нейниятъ	нейната	нейното
Множ.	нейнитѣ	за тритѣ рода.	

в) За много стопаны.

Единст. тѣхниятъ, тѣхната, тѣхното
нихниятъ, нихната, нихното
Множ. тѣхнитѣ за тритѣ рода.
нихнитѣ.

Сичкытѣ третьеличны притежателны скланятъ са по 1-выя примѣръ *новъ* на прилагателнытѣ имена.

4. *Възвратното притежателно* е общо и за тритѣ лица, и за единъ, и за много стопаны.

Единст. своятъ, своята своето.
Множ. своитѣ за тритѣ рода.

Digitized by Google

Забѣл. 1. *Свой* употрѣбява са вмѣсто сѣко отъ първытѣ притежателны, когато са означава стопанътъ заедно съ притежаніето си: *азъ четѫ своѭ книга=моя книга; ты ѣдешь свое ястье=твое: той, тя има свой кожухъ=неговъ, неинъ; ный ѣздимъ свой конь=нашъ; вый ѣдете свой хлѣбъ=вашъ; тѣ орѫтъ свои нивья=тѣхны.*

Забѣл. 2. Сичкытѣ притежателны мѣстоименія замѣнуватъ са въ езика съ съкратеныя дат. типъ на личнытѣ си мѣстоименія: *мой=ми, нашъ=ни, твой-ти, вашъ=ви, му=неговъ, ѝ=неинъ, имъ=тѣхенъ, си=свой: той продаде ножа ми=(моя ножъ), коня ни=(нашыя конь,) книгата ти=(твоята книга), кѫщата ви=(вашата кѫща), перото му (ѝ)=(неговото, нейното перо), лозьето имъ=(тѣхното лозье), учѫ брата си=(своя братъ). вый обичате роднинытѣ си=(своитѣ роднины), той знай урока си=(своя урокъ).*

Забѣл. 3. Краткыятъ типъ *си* на възвратното мѣстоименіе употрѣбява са нѣкога при сѣко отъ притежателнытѣ мѣстоименія, които тогази иматъ значеніе на възвратното притѣжателно *свой*: *азъ имамъ мой си конь=(свой), ты ѣздишь твой си конь=(свой);* тъй и *нашъ си, вашъ си, неговъ си, нейнъ с , тѣхенъ си.* —Доро и *свой* пріема този си типъ: *ный ѣдемъ свой си хлѣбъ.*

63. — *Въпросителнытѣ* мѣстоименія сѫ: *кой? чій? що? какъвъ? колькъ!* [illegible] служѫтъ за въпросы.

Склоненіето имъ.

1. Кой? коя? кое?

Единст. число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	кой?	коя?	кое?
Р.	на кой? на кого?	на коя?	на кое?
Д.	на кой? кому?	на коя?	на кое?
В.	кой? кого?	коя?	кое?

Digitized by Google

Множест. число.

И.	кои?	за тритѣ рода.
Р.	на кои?	
Д.	на кои?	
В.	кои?	

2. Чій? чія? чіе?

Единствено число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	чій?	чія?	яіе?
Р.	на чій?	на чія?	на чіе?
Д.	на чій?	на чія?	на чіе?
В.	чій?	чія?	чіе?

Множественно число.

И.	чіи?	за три гѣ рода.
Р.	на чіи?	
Д.	на чіи?	
В.	чіи?	

3. Що? само въ един. ч. срѣденъ родъ. И. *що?* Р. *на що?* Д. *на що?* В. *що?*

4 *Какъвъ? каква? какво?* и *колькъ? колка? колко?* скланятъ са безъ членъ по 1-ыя прим. *нов* на прилагателнытѣ имена.

64. — *Указателнытѣ* мѣстоименія служжтъ за посочванье на прѣдметытѣ слѣдъ въпросъ или и безъ въпросъ; тѣ сж: *този, онзи, такъвзи, онакъвзи, инакъвъ, толкзи.*

Digitized by Google

Склоненіето имъ.

1. този, тозь; тъзи, тъзь; туй.

Единственно число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	този	тъзи	туй
Р.	на този, на тогози	на тъзи	на туй
Д.	на този, томузи	на тъзи	на туй
В.	този, тогози	тъзи	туй

Множественно число.

И.	тѣзи
Р.	на тѣзи
Д.	на тѣзи
В.	тѣзи

} за тритѣ рода.

Тъй са скланя и *онзи*, *онъзи*, *онуй*.

2. *Такъвзи*, *таквази*, *таквози*, *онъкъвзи*, *онъквази*, *онъквози*; *толкъзи*, *толкази*, *толкози* склонятъ са сѫщо като *какъвъ* по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателнытѣ имена, само имъ са отмахва окончаніето *ъ* въ мжж. р. и имъ са прибавя частицата *зи*. Тъй и *инакъвъ*, *инаква*, *инакво* по сѫщыя прим. *новъ*.

65. — *Относителнытѣ* мѣстоименія показватъ идея на прѣдпоказанъ прѣдметъ, на който тѣ са и относятъ. Тѣ сѫ: *който*, *чийто*, *щото*, *какъвто*, *колкто*.

Склоненіето имъ.

1. *Който*, *която*, *което*, множ. *които*; *чійто*, *чіята*, *чіето*, множ. *чіито*; *щото* — скланятъ са по въпросителнытѣ *кой*? *чій*? *що*? само са прилага и частицата *то* при сѣкый падежъ.

Digitized by Google

1. *Какъвто, каквато, каквото*; множ. *каквито*; *колкото, колкато, колкото,* (то служи и за множ. число: *колко пары)* скланять са сѫщо като въпросителното *какъвъ*? само са прилага частицата *то* при сѣкый падежь, а на мжж. р. въ имен. един. пад. са исхвърля окончанието *ъ*.

66. — *Опрѣдѣлителныть* мѣстоименія опрѣдѣлять нѣкакъ си по изблизо прѣдметытѣ, или тѣхно качество или количество. Тѣ сѫ; *самъ, сѣкый,* или *сѣкой, другый, еди кой, сѣкакъвъ нѣкакъвъ, сичкый, все, нѣколко.*

Склоненіето имъ.

1. *Самый, сама, само*, въ умалителенъ видъ *самичькъ,-чка-чко)*, множ. ч. *самы; сѣкакъвъ, сѣкаква, нѣкакво,* множ. ч. *сѣкаквы; нѣкакъвъ, нѣкаква, нѣкакво.* множ. ч. *нѣкаквы* скланять са по 1-ыя прим. *новъ* на прилагателныть имена. Тъй и *сичкыятъ, сичката, сичкото* множ. ч. *сичкытѣ.*

2. Сѣкый, сѣкой, сѣка, сѣко.

Само единст. число.

	Мжж.	Жен.	Срѣд.
И.	сѣкый	сѣка	сѣко
Р.	на сѣкый, на сѣкыго	на сѣка	на сѣко
Д.	на сѣкый, сѣкыму	на сѣка	на сѣко
В.	сѣкый, сѣкыго	сѣка	сѣко.

Тъй са скланя и *другый, друга, друго*: но то има и множ. ч. *другы, на другы* и пр.; *другый* пріема и членъ: *другыятъ, другата, другото, другытѣ, а сѣкый* не пріема никога членъ.

Digitized by Google

3. *Еди-кой*, *еди-коя*, *еди кое*, множ. ч. *еди-кои*, склоня са по въпросително *кой?* само са прѣдлага и дума та *еди*.

4. *Все* (отъ старото *вьсь*) е срѣденъ родъ само въ един. ч. за сичкытѣ падежи.

5. Нѣколко (отъ старото *нѣколикый*) употрѣбява са при прѣдметы повечето въ множ. число: *нѣколко земя*, *нѣколко вълеща*, за сичкытѣ падежи.

67. — *Неопрѣдѣлителныть* мѣстоименія заниматъ мѣсто на сѫществителны имена или на прилагателны нѣкакъ си въ неопрѣдѣленъ смысьлъ. Тѣ сѫ: *нѣкой*, *никой*, *нѣщо*, *нищо кой годѣ*, *що-годѣ*, *кой-да-е*, *що-да-е*, *какъвъ-годѣ*, *какъвъ-да-е*.

Склоненіето имъ.

1. *Нѣкой*, *нѣкоя*, *нѣкое*, множест. *нѣкои*; *никой*, *никоя*, *никое*, множ. ч. *никои* скланятъ като въпросителното *кой?* само са прѣдлага и частицата *нѣ* или *ни*. Тъй и *кой годѣ*, *коя-годѣ*, *кое-годѣ*, множ. ч. *кои-годѣ*, като са прибави и думата *годѣ*; тоже и *кой-да-е*, множ. ч. *кои-да-сѫ*.

2. *Нѣщо*, *нищо*, *що-годѣ*, *що да-е* скланятъ са като въпросителното *що?* съ прибавка на частицытѣ: *нѣ*, *ни*, *годѣ*, *да-е*.

ГЛАВА ПЕТА.

За глагола.

68. — *Глаголытѣ*, спорядъ каквото означаватъ *състояніе или дѣйствіе, или страданіе* на прѣдметъ (22), дѣлѫтъ са на три залога (29): *срѣдень*, *дѣйствителень* и *страдателень*.

Digitized by Google

1. Глаголытѣ отъ *срѣдень залогъ* показватъ *състояніе*, *почивка* на прѣдметъ, или нѣкакво негово мърданье, което си стои въ него и не прѣминува на другый прѣдметъ: *стоіѫ*, *лежѫ*, *ходіѫ*, *тичамъ*, *скачамъ*.

2. Глаголытѣ отъ *дѣйствителенъ залогъ* показватъ на прѣдметъ дѣйствіе, що го отправя той на другый прѣдметъ, и то са опрѣдѣля съ въпросытѣ: *кой?* и *кого?* или *що?* — *Петко учи Ивана. Слугата сѣче дърва.*

3. Глаголытѣ отъ *страдателенъ залогъ* означаватъ страдателно състояніе на прѣдметъ или че той подлежи подъ дѣствіето на другый прѣдметъ: *Хлѣбъ са ѣде, вино са піе, пары са трошѫтъ. Человѣкъ са обра.*

Забѣл. 1. Срѣднтѣ и дѣйствителнытѣ глаголы иматъ едны и тѣзи началны окончанія: ѫ, ѭ, *мъ*, а страдателнытѣ са образоватъ отъ действителнытѣ съ прибавка на възвратното мѣстоименіе *са*.

Забѣл. 2. Възвратното мѣстоименіе — *са* кога е приложено при дѣйствителенъ глаголъ, за да покаже дѣйствіе възвръщано на сѫщыя дѣйствующъ прѣдметъ, или че дѣйствіето прѣминува взаимно между дѣйствующытѣ прѣдметы отъ единъ на другый: то и въ тѣзи случаи глаголътъ е пакъ дѣйствителенъ: *обличамъ са* (*себе си*); *мышь са* (*себе си*); *дѣцата са біѭтъ* (*едно друго*); *овнытѣ са ручкатъ* (*единъ другый*).

Забѣл. 3. Нѣкои глаголы употрѣбяваны съ възвратното мѣстоименіе — *са* по значеніето си относятъ са на срѣднія залогъ: *надѣѭ са*, *радвамъ са*, *смѣѭ са* или *смѣмъ са*. Тъй — и *тычамъ*, *скачамъ зѣѭ*, *бывамъ*, употрѣбяваны съсъ — *са* пакъ отъ срѣденъ залогъ сѫ: *затичамъ са*, *надскачамъ са*, *прозѣвамъ са*, *сбыва са*, *сбѫжда са*.

69. — Глаголытѣ въ състава и въ окончаніето си пріематъ разны измѣненія за да означаватъ слѣдующытѣ си свойщины:

Digitized by Google

1) *врѣме* на състоянието или на дѣйствието си,

2) *число лице* и *родъ* на дѣйствующытѣ прѣдметы,

3) *начинъ* въ изричаньето на състоянието или на дѣйствието си, що са нарича *наклоненіе* на глагола,

4) *продължаванье* или *повтарянье*, или пжкъ *свършанье* на състоянието или на дѣйствието, що сж зове *видъ* на глагола.

70. — *Врѣмето* споредъ минутата, въ която са говори, дѣли са на три : *настоящe; минжло* и *бждуще*.

1. *Настоящето* показва, че дѣйствието става въ минутата, когато са говори: *лежж*, *четж*, *пѣвж*.

2. *Минжлото* прѣдставя дѣйствието ставало или станжло прѣдъ минутата, когато са говори. То има петь разны отдѣла:

а) *Минавало* врѣме, което показва дѣйствието продължавано въ минжло нѣколко врѣме съврѣменно съ друго станжло дѣйствіе: *ты като лежѣше*, *азъ четѣхъ*. *Азъ като додохъ*, *той пѣѣте*.

б) *Прѣминжло опрѣдѣлено*, което прѣдставя дѣйствието станжло въ опрѣдѣлено врѣме: *четохъ*, *пѣхъ*.

в) *Прѣминжло неопрѣдѣлено*, което прѣдставя дѣйствието станжло въ неопрѣдѣлено прѣминжло врѣме: *челъ съмъ*, *пѣлъ си*.

г) *Прѣминжло прѣдварително*, което прѣдставя дѣйствието станжло прѣдъ друго : (*Ты като са събуди*), *азъ бѣхъ легнжлъ*. *Челъ бѣхъ*, *пѣлъ бѣхъ*, (*когато ты влѣзе*).

д) *Отдавна-прѣминжло*, което прѣдставя дѣйствието отдавна станжло въ неопрѣдѣлено прѣминжло врѣме: *челъ съмъ былъ*, *пѣлъ съмъ былъ*.

3. *Бждщето* има три разны отдѣла:

Digitized by Google

а) *бѫдуще опрѣдѣлено*, което показва, че дѣйствіето ще става или ще стане въ опрѣдѣлено врѣме: *ще пѣмъ*, *ще четѫ*.

б) *Бѫдуще неопрѣдѣлено*, което показва, че дѣйствіето ще става или ще стане, но неопрѣдѣлено кога: *пѫ щѫ*, *чете щѫ*.

в) *Бѫдуще прѣдварително*, което показва, че дѣйствіето ще е или ще бѫде станѫло прѣдъ друго дѣйствіе, което ще бѫде: *докато са завърнешь. азъ ще съмъ вечерялъ и ще бѫдѫ заспалъ.*

71. — *Числа* у глаголытѣ сѫ двѣ: единственно и множественно, а *лица* — три: *първо*, *второ* и *третье*.

Единств. число	Множест. число.
азъ пѣѫ, пѣмъ	ный пѣемъ
ты пѣешь	вый пѣете
той пѣе	тѣ пѣѫтъ.

72 — Глаголытѣ изричатъ врѣмената си въ двѣтѣ числа и въ тритѣ лица или самичкы съ една дума, или съставено, еирѣчь съ помощьта и на другы думы. Отъ туй едны отъ врѣмената сѫ *прости*, а другы *съставены*. *Прости* сѫ: настоящето, минавалото и прѣминѫло опрѣдѣленото. *Съставены* сѫ: прѣминѫло опрѣдѣленото, прѣминѫло прѣдварителното, отдавнапрѣминѫлото и тритѣ бѫдущы.

За съставяньето на съставенытѣ врѣмена спомагатъ сѫществителныятъ (22) глаголъ *съмь* и глаголътъ *щѫ*, и затуй тѣ са зовѫтъ *спомагателны*. Пьрвыятъ (отъ което врѣме са изъисква) прибавя са при причастіето на глагола за съставяньето на преминѫлытѣ; за съставяньето на прѣдварителното бѫдуще спомагатъ и двата глаголы *съмь* и *щѫ* прибавяны при причастіето

Digitized by Google

на глагола, а за другытѣ двѣ бѫдущы спомага само глаголътъ *щѫ*.

73. — *Родѣтъ* у глаголытѣ са различава само въ съставенытѣ врѣмена отъ причастіе и спомагателенъ глаголъ, като: *пѣлъ*, *пѣла*, *пѣлъ*, *сѣмъ*.

74. — *Наклоненія* сѫ четыре: *изъявително*, *повелително*, *условно* и *подчинително*.

1. *Изъявителното* изрича дѣйствіето *положително* и *независимо*: *четѫ*, *четѣхъ*, *четохъ чель сѣмъ*, *ще четѫ*.

2. *Повелителното* изрича *повелѣніе*, *побужданье*, или *моленіе*, за да стане едно дѣйствіе: *Пѣй*! *Чети*! *Дайте*!

3. *Условното* изъявява *желаніе* или *възможность* по нѣкакво условіе: *Сѣдвамъ*, (ако ма поканишь). *Ѣдвамъ гроздье*, (ако има).

4. *Подчинителното* изрича дѣйствіето зависимо отъ друго, на което быва подчинено. То вынѫги быва придружено съ нѣкой подчинителенъ съюзъ: (*Дай ми воля*), *да ти кажѫ*. (*Щеше да са разгнѣви другарътъ ти*), *ако сѣднѣхъ до тебе*. *Рѣкѫ*, (*дума не ми са хваща*). Тукъ са подразумѣва *като* или *ако рѣкѫ*.

Забѣл. Въ старобългарскыя езыкъ има и *неопрѣдѣлително наклоненіе* съ окончаніе ТИ (Старобълг. Грамм. § 73), което неопрѣдѣля ни врѣме, ни лице, нито число и родъ на дѣйствующыя прѣдметъ. Отъ него наклоненіе сега има въ езыка ни остатки безъ окончаніето ТИ въ употрѣбеніе: 1) У сичкытѣ глаголы изобщо неопрѣдѣленото бѫдуще, що е съставено отъ него и отъ спомагателныя глаголъ щѫ, като: *Пѣ щѫ*, *писа щешь*; *игра ще*; 2) Слѣдъ глаголытѣ: *могѫ*, *смѣѭ*, *недѣй*, *недѣйте*, като: *могѫ стори*. *Смѣешь ли каза*? *Не дѣй ходи*. *Не дѣйте игра*. А съ окончаніето ТИ (измѣнена) И въ Ѧ) въ употрѣбеніе имамы: *Познать го е по гласа*. *Не е видѣть нищо*.

Digitized by Google

75. — *Главны видове* глаголитѣ имать два: *несвършенъ* и *свършенъ*.

1. *Несвършеныятъ видъ* изрича дѣйствіето неизвършено до край, но съпроваждано за доста врѣме съ нѣкакво продължаванье или съ много кратко повтарянье: *четѧ*, *четѣхъ*, *четохъ*, *ще четѧ*. *чити!* *пѣѧ*, *пѣхъ*, *лежѧ*, *лѣгамъ*, *зѣѧ*, *зѣпамъ*, *копаѧ*, *мижѧ* или *жумѧ*, *мигамъ*.

2. *Свършеныятъ видъ* изрича дѣйствіето извършено до край или въ твърдѣ малко врѣме или въ едно мигванье съ едно мръдванье: *ще исчетѧ*, *прочетохъ*, *прочети!* *ще испѣѧ*, *испихъ*, *испій!* или *ще срѣбнѧ*, *срѣбнѫхъ*, *срѣбни!* *ще изѣмъ*, *изѣдохъ* или *ще хапнѧ*, *хапнѫхъ*; *ще легнѧ*, *легнѫхъ*; *ще зѣпнѧ*, *зѣпнѫхъ*; *ще копнѧ*, *копнѫхъ*; *ще зажумѧ*, *зажумѣхъ*: *ще мигнѧ*, *мигнѫхъ*.

Несвършеныятъ видъ, кога изрича дѣйствіето съпровождано съ многократно повтарянье, обыкновенно са зове *многократенъ*: *лѣгамъ*, *чукамъ*, *зѣпамъ*, *мигамъ*, *мърдамъ*, *валямъ*, *стрѣлямъ*.

Тъй и свършеныятъ видъ, кога изрича дѣиствіето извършено до край съ едно мръдванье, обыкновенно са зове *еднократенъ*: *ще копнѧ*, *рытнѫхъ*, *ще чукнѧ*, *мигнѫхъ*. Тѣзи два вида сѫ свойственны у глаголы които изричатъ мърданье или дѣйствіе извършено съ нѣкой тѣлесенъ членъ, и имать характеристика първыятъ *мъ*, вторыятъ *нѧ*.

Забѣл. Сѣкый глаголъ има двата главны видове *несвършенъ* и *свършенъ* по кое-да-е отъ реченытѣ значенія. Но има и нѣкои глаголы въ употрѣбеніе само въ несвършенъ видъ: *чакамъ*, *надѣѫ са*, *живѣѫ*, *желаѫ*, *траѫ*, *маѫ са*, *крѣѫ*, *баѫ*.

76 — За образованьето на видоветѣ служѫтъ: 1) разныгѣ прѣдлозы, 2) окончаніето *мъ* придружено

Digitized by Google

съ свръзката *а* или *я* (79), 3) слогътъ *нѧ*, 4) употрѣбението на другы еднозначущы глаголы.

1) По голѣмата часть отъ глаголытѣ образоватъ свьршеныя си видъ отъ несвьршеныя, като пріемнѫтъ въ началото си нѣкой прѣдлогъ, който тогази показва и посоката на дѣйствіето (25): *четѫ*, *четохъ*, *ще прочетѫ*, *прочетохъ*; *орѫ*, *орахъ*, *ще съорѫ*, *съорахъ*.

2) Сѣкый отъ глаголытѣ, що иматъ окончаніе *ѫ* или *ю* и означаватъ мърданье или дѣйствіе извьршено съ нѣкой тѣлесенъ членъ, ако замѣни окончаніето си *ѫ* или *ю* съ окончаніето *амъ* или *ямъ* тогази този глаголъ пріема многократенъ видъ, като: *лежѫ*, *лѣгамъ*; *текѫ*, *тичамъ*; *стрѣлѭ*, *стрѣлямъ*; *сѣдѭ*, *сѣдамъ*; *мижѫ* (*миг.*) *мигамъ*.

3) Слогътъ *нѧ*, прибавянъ при кореня на глагола отъ несвьршень видъ направя еднократныя му свьршенъ видъ: *ревѫ*, *ще ревнѫ*, *ревнѫхъ*; *бодѫ*, *ще боднѫ*, *боднѫхъ*; *копаю*, *ще копнѫ*, *копнѫхъ*; *викамъ*, *ще викнѫ*, *викнѫхъ*.

4) Нѣкои глаголы свьршеныя си видъ заематъ отъ другый еднозначущъ глаголъ: *пію*, *ще срѣбнѫ*; *ѣмъ*, *ще хапнѫ*; *ловѭ*, *ще хванѫ*; *видѣ*, *ще зарнѫ*; *зовѫ го*, *ще го викнѫ*.

Забѣл. Безъ прѣдлогъ отъ свьршенъ видъ глаголы сѫ: *ще дамъ*, *дадохъ*; *ще рекѫ*, *рекохъ*; *ще кажѫ*, *казахъ*; *ще купѭ*, *купихъ*; *ще платѭ*, *платихъ*; *ще родѭ*, *родихъ*; *ще хвърлѭ*, *хвърлихъ*; *ще крѣстѭ*, *крѣстихъ*; *ще рѣшѫ*, *рѣшихъ*.

77. — Несвьршеныятъ видъ е въ употрѣбеніе у сичкытѣ врѣмена; свьршеныятъ не са употрѣбява въ настоящето и въ минавалото, а въ сичкытѣ другы врѣмена е въ употрѣбеніе.

78. — Съставътъ на глаголытѣ и измѣненіето на окончанията имъ по врѣмената, лицата, числата, наклоненията и по видоветѣ нарича са *спрѣженіе*.

Digitized by Google

79. — Въ спрѣганьето на сѣкый глаголъ забѣлѣжителны сѫ три нѣща: 1) *корень* на глагола, 2) *окончаніе* и 3) *свързки* между кореня и окончаніето му (ако у нѣкои глаголы туй дирньето и да го нѣма), напр.: *мот-а-ѫ, мот-а-ѣхъ, мот-а-хъ, мот-а-й.* Тукъ *мот* е корень, *а* — свързка, другытѣ сѫ окончанія. Споредъ туй забѣлѣжванье, глаголытѣ по разликата на окончаніята си на настоящето врѣме въ изъявителното наклоненіе дѣлѫтъ са на три спрѣженія, а по разликата на свързката си подраздѣлятъ са на 10 класса, за които подробно ще са каже слѣдъ сѣко спрѣженіе, кой классъ на кое спрѣженіе са относя.

80. — Глаголытѣ въ спрѣганьето си още бываатъ: *правилны*, *неправилны* и *безличны* или *третьеличны*.

Правилны сѫ които правилно са спрѣгатъ по спрѣженията.

Неправилны сѫ които въ спрѣганьето си отстѫпатъ отъ общытѣ правила. Но отъ дирнитѣ едва ли има въ езыка ни нѣколко глагола.

Безличны или *третьеличны* сѫ които сѫ въ употрѣбеніе само въ 3-то единст. лице, като: *трѣба, гърми, свѣтка са.*

81. — Окончанія на тритѣ спрѣженія:

Изъявително наклоненіе.

Настояще и опрѣдѣлено бѫдуще.

За първото спрѣженіе.

Единст число.	Множест. число.
ѫ, ѫ	ме (ѥмы)
ешь (шь)	те (ѥте)
е (й)	ѫтъ, ѫтъ.

Digitized by Google

За второто спрѣженіе.

Единст. число.	Множест. число.
ѫ, ѫ	имъ
ишь	ите
и	ѫтъ, ѫтъ.

За третьето спрѣженіе.

Единст. число	Множест. число
мъ	мы
шь	те
—	тъ.

За тритѣ спрѣженія.

Врѣме минавало.

Единств число.	Множест. число
(ѣ)хъ=яхъ (вижь № 206)	(ѣ)хмы=яхмы
(ѣ)ше=еше	(ѣ)хте=ехте
(ѣ)ше=еше	(ѣ)хѫ=яхѫ.

Забѣл. Гласната ѣ е характеристика на туй врѣме само въ 1-то и 2-то спрѣженіе, а въ 3-то спрѣженіе окончанията сѫ безъ нея.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Единст. число.	Множест. число.
хъ	хмы
—	хте
—	хѫ.

За тритѣ спрѣженія.

Повелително наклоненіе.

Единст. число.		Множест. число.
2-ро лице	й, и, (ь)	йте, ѣте, (ьте).

Digitized by Google

Условно наклоненіе.

Настояще.

Единст. число.	Множест. число.
вамъ	вамы
вашь	вате
ва	ватъ.

Минавало.

Единст. число.	Множест. число.
вахъ	вахмы
ваше	вахте
ваше	вахѫ.

Причастія.

Дѣйствително: лъ, ла, ло.

Страдателно: тъ, та, то; нъ, на, но.

82. — Прѣдъ примѣрытѣ на тритѣ спрѣженія излага са спрѣженіето на спомагателныя глаголъ *съмъ*, ѓато потрѣбенъ за сѣко спрѣженіе.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Единст. число.	Множест. число.
сьмь	смы (сме)
си	сте
е	сѫ.

Врѣме минавало.

Единст. число.	Множест. число.
бѣхъ	бѣхмы
бѣше (ты)	бѣхте
бѣше (той, тя, то)	бѣхѫ.

Digitized by Google

Прѣминало опрѣдѣлено.

Единст. число.	Множест. число.
бѣхъ	бѣхмы
бѣ (ты)	бѣхте
бѣ (той, тя, то)	бѣхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣленно.

	Единст. число.	Множест. число.	
былъ, а, о	сьмь	были	смы
	си		сте
	е		сѫ.

Прѣминѫло прѣдварително.

	Единст. число.	Множест. число.	
былъ, а, о	бѣхъ	были	бѣхмы
	бѣ (ты)		бѣхте
	бѣ (той, тя, то)		бѣхѫ.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

	Единст. число.	Множест. число.	
ще	сьмь	ще	смы
	си		сте
	е		сѫ.

или

ще	бѫде	ще	бѫдемъ
	бѫдешь		бѫдете
	бѫде		бѫдѫтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

	Единст. число.	Множест. число.	
бы	щѫ	бы	щемъ
	щешь		щете
	ще		щѫтъ.

Digitized by Google

Бѫдуще прѣдваритслно.

ще { сьмь / си / е } { былъ, а, ло ще } { смы / сте / сѫ } { были.

или

ще { бѫде / бѫдешь / бѫдешь } { былъ, а, ло ще } { бѫдемъ / бѫдѣте / бѫдѫтъ } { были.

Повелителнo наклоненіе.

—	нека бѫдемъ
бѫди	бѫдете
нека бѫде	нека бѫдѫтъ

Условно наклоненіе.

Настояще.

Единст. число.	Множест. число.
могѫ да сьмь	можемъ да смы
можешь да си	можете да сте
може да е	могѫтъ да сѫ.

Минавало.

(перифрастически)

Единст. число.	Множест. число.
можѣхъ да сьмь	можѣхмы да смы
можѣше да си	можѣхте да сте
можѣше да е	можѣхѫ да сѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

	Единст. число.		Множест. число.
былъ, а, о	{ быхъ / бы (ты) / бы (той, тя, то) }	были	{ быхмы / быхте / быхѫ. }

Digitized by Google

Подчинително наклоненіе.

За туй наклоненіе езикътъ ни като нѣма особита форма, то са нарича съ изъявителното наклоненіе по сичкытѣ му врѣмена, придружаваны съ нѣкой отъ подчинителнытѣ съюзы: *ако*, *да*, *като*, *щомъ* и пр. освѣнь въ прѣдварителното бѫдуще и неопрѣдѣленото бѫдуще. Още. Опрѣдѣленото бѫдуще отмахва спомагателныя глаголъ *ще*. Тъй быва сѫщо тъй и въ тритѣ спрѣженія на глаголытѣ, у които отъ свьршеныя видъ на опрѣдѣленото бѫдуще образова са миназало врѣме, що го има въ употрѣбеніе езикътъ ни. И тъй въ примѣрытѣ ще са излага само туй минавало врѣме, що става отъ бѫдущето, а другытѣ врѣмена са изоставатъ, като лесно спрѣгаемы по изъявителното наклоненіе тъй: *ако сьмь*, *ако бѣхъ*, *ако бѣше*, *ако бѣхъ*, *ако бѣ*, *ако сьмь былъ*, *ако бѣхъ былъ*, *ако бѫдѫ* и отъ него.

Врѣме минавало.

Единст. число	Множест. число.
ако бѫдѣхъ	ако бѫдѣхмы
ако бѫдѣше (ты)	ако бѫдѣхте
ако бѫдѣше (той, тя, то)	ако бѫдѣхѫ.

Причастія.

Настояще: сѫщый, сѫщъ, сѫща, сѫщо.
Прѣминѫло: былъ, была, было.
Бѫдуще: бѫдущый-щъ, бѫдуща, бѫдуще.

ПЬРВО СПРѢЖЕНІЕ.

83. — Пьрвото спрѣженіе има четыри примѣра:

1. *Мыѭ.* 2. *Орѭ.*

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	мыѭ	орѫ
	мыешь, (мышь)	орешь
	мые, (мый)	оре

Digitized by Google

Мн. ч.	мыемъ, (мыймы)	оремъ
	мыете, (мыйте)	орете
	мыжтъ.	орѫтъ.

Минавало.

Ед. ч.	мыѣхъ	орѣхъ
	мыѣше (ты)	орѣше (ты)
	мыѣше (той, тя, то)	орѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	мыѣхмы	орѣхмы
	мыѣхте	орѣхте
	мыѣхѫ	орѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Ед. ч. (*)	(о)мыхъ	(*) (съ)орахъ
	(о)мы (ты)	(съ)ора (ты)
	(о)мы (той, тя, то)	(съ)ора (той, тя, то)
Мн. ч.	(о)мыхмы	(съ)орахмы
	(о)мыхте	(съ)орахте
	(о)мыхѫ	(съ)орахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Ед. ч. (о)мылъ, а, о	сьмь	(съ)оралъ, а, о	сьмь
	си		си
	е		е
Мн. ч. (о)мыли	смы	(съ)орали	смы
	сте		сте
	сѫ		сѫ.

Забѣл. На минавалото врѣме и на прѣминѫло неопрѣдѣленото дѣйствителното причастіе само безъ спомагателенъ глаголъ употрѣбява са въ третьето един. и множ. лице въ историческый видъ (Старобълг. Грам. §. 173. в. Забѣл.), като: *Авинянетъ разказвали за Перикла. че, кога говорѣлъ, като че гърмъ гърмѣлъ на езыка му. — Адамъ и Ева живѣли най напрѣдъ въ рай.*

[*] Тѣзи врѣменъ безъ прѣдлогъ сѫ отъ несвършенъ видъ а съ прѣдлогъ — отъ свършенъ видъ [76. 1.].

Digitized by Google

Прѣминѫло прѣдварително.

Единственно число.

(о)мылъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)	(съ)оралъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(о)мыли	бѣхмы бѣхте бѣхѫ	(съ)орали	бѣхмы бѣхте бѣхѫ.

Отдавна-прѣминѫло.

Единственно число

(о)мыль, а, о	сьмь си е	былъ, а, о	(съ)оралъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о

Множественно число.

(о)мыли	смы сте сѫ	были.	(съ)орали	смы сте сѫ	были.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (о)мыѭ	ще (съ)орѫ
	ще (о)мыешь-(мышь)	ще (съ)орешь
	ще (о)мые,-(мый)	ще (съ)оре
Мн. ч.	ще (о)мыемь,-(ймы)	ще (съ)оремъ
	ще (о)мыете,-(йте)	ще (съ)орете
	ще (о)мыѭтъ.	ще (съ)орѫтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(о)мы щѫ	(съ)ора щѫ
	(о)мы щешь	(съ)ора щешь
	(о)мы ще	(съ)ора ще
Мн. ч.	(о)мы щемъ	(съ)ора щемъ
	(о)мы щете	(съ)ора щете
	(о)мы щѫтъ.	(съ)ора щѫтъ.

Digitized by Google

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь ще си ще е	(о)мылъ, а, о		ще сьмь ще си ще е	(съ)оралъ, а, о
Мн. ч.	ще смы ще сте ще сѫ	(о)мыли.		ще смы ще сте ще сѫ	(съ)орали.

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(о)мылъ, а, о		ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(съ)-орал, а, о
Мн. ч.	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	(о)мыли.		ще бѫдѫ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	(съ)орали.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	—	—
	(о)мый	(съ)ори
	нека (о)мые,-(й)	нека (съ)оре
Мн. ч.	нека (о)мыемъ,-(ймы)	нека (съ)оремъ
	(о)мыйте	(съ)орете
	нека (о)мыѫтъ.	нека (съ)орѫтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	мыйвамъ	оравамъ
	мыйвашь	оравашь
	мыйва	орава
Мн. ч.	мыйвамы	оравамы
	мыйвате	оравате
	мыйватъ.	оравать.

Digitized by Google

Минавало.

Ед. ч.	мыйвахъ	оравахъ
	мыйваше (ты)	ораваше (ты)
	мыйваше (той, тя, то)	ораваше (той, тя, то)
Мн. ч.	мыйвахмы	оравахмы
	мыйвахте	оравахте
	мыйвахѫ.	оравахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(о)мылъ, а, о	быхъ	(съ)оралъ, а, о	быхъ
	бы (ты)		бы (ты)
	бы (той, тя, то)		бы (той, тя, то)

Множественно число.

(о)мыли	быхмы	(съ)орали	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

По изъявителното тъй: *ако мыѫ*, *ако мыѣхъ*, *ако (о)мыѫ съ*, *ако сьмь (о)мылъ*, (*ако бѣхъ (о)мылъ*, *ако сьмь былъ (о)мылъ*, *ако омыѫ* и отъ него минавало врѣме.

— *Ако орѫ*, *ако орѣхъ*, *ако (съ)орахъ*, *ако сьмь (съ)оралъ*, *ако бѣхъ (съ)оралъ*, *ако сьмь былъ (съ)оралъ*, *ако съор ѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало врѣме.

Единственно число.

ако омыѣхъ	ако съорѣхъ
ако омыѣше (ты)	ако съорѣше (ты)
ако омыѣше (той, тя, то)	ако съорѣше (той, тя, то)

Мн. ч.	ако омыѣхмы	ако съорѣхмы
	ако омыѣхте	ако съорѣхте
	ако омыѣхѫ.	ако съорѣхѫ.

Digitized by Google

Причастія.

Дѣйст. : мы҃ѣлъ, а, о ; (о) мылъ, а, о ; орѣлъ, а, о ; (съ) оралъ, а, о.

Страд. : (о)мытъ, а, о ; (съ) оратъ, а, о.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ :

1) Глаголытѣ отъ 1-ый классъ, що иматъ гласна на края въ кореня си, и безъ никаква свързка присъединятъ окончаніята си при кореня, освѣнь въ услов. наклоненіе, дѣто посрѣдствува свързка *й*, *като* : *ші-ѫ*, *ші-ѣхъ*, *(о)ши-хъ*, ще *(о)ші-ѫ*, повелит. *(о)ші-й*, *(о)ші-йте* ; услов, *ші-й-вамъ*, *ші-й-вахъ* ; прич. *ші-ѣлъ*. *(о)ши-лъ*. *(о)ши-тъ*. Таквызи сж : *пі҃ѫ*, *ві҃ѫ*, *гні҃ѫ*, *крыѫ*, *знаѫ*, *плюѫ* ; *пѣѫ* (страд. прич. *пѣнъ*, *лѣнъ*) и другы так.

2) Глаголытѣ отъ 2-ый классъ, на които кореньтъ са окончава на гласна. и що иматъ свързка *я* между кореня и окончаніята си само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастія-та. У тѣхъ глаголы въ услов. наклоненіе свързката *я* измѣнува са въ *й* : страд. причастіе пріема окончаніето *нъ* ; още, въ окончаніята на минавалото врѣме характеристика *ѣ* (81) прѣминува въ *я* слѣна съсъ свързката, като : *ба-ѫ*, *ба-яхъ*, *ба-яше*, *ба-я хъ*, *ба-я*, *ба-й*, *ба-йте*, *ба-й-вамъ*, *ба-й-вахъ*, *ба-я-лъ*, *ба-я-нъ*. Таквызи сж : *траѫ*, *лаѫ*, *маѫ*, *каѫ са*, *бѣѫ*, *вѣѫ*, *сѣѫ*, *крѣѫ* и др. так.

3) Глаголытѣ отъ 3-ій классъ, на които кореньтъ са окончава на съгласна, и що иматъ между кореня и окончаніята си свързка *а* или *ѣ* по сичкытѣ врѣмена. У тѣхъ на минавалото врѣме въ окончаніята характеристиката *ѣ* прѣминува въ *я*. страд причастіе пріема окончаніето *нъ*, като ; *люл-ѣ-ѫ*, *люл-ѣ-яхъ*, *(за)люл-ѣ-хъ*, *ще (за)люл-ѣ-ѫ* ; *(за)люл-ѣ-й*, *(за)люл-ѣ-йте* ; *люл-ѣ-вамъ*, *люл-ѣ-вахъ* ; *люл-ѣ-яхъ*, *(за)люл-ѣ-лъ*, *(за)люл-ѣ-нъ*. Таквызи сж : *желаѫ*, *мотаѫ*, *играѫ*, *ругаѫ*, *копаѫ*, *буздаѫ*, *грѣѫ*, *жевѣѫ*, *желѣѫ*, *умѣѫ*, *бѣлѣѫ*, *жълтѣѫ*, *чърнѣѫ*, *бѣлѣѫ*, *пилѣѫ*, *здрѣѫ* и др. так.

По 2-ыя примѣръ са спрѣгатъ :

1) Глаголытѣ отъ 4-ый классъ, що иматъ свързка *а* само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастія, а въ услов.

Digitized by Google

наклоненіе, едны я задьржатъ, а другы я исхвьрлятъ, като: *ков-ж*, *ков-ѣхъ*, (*за*) *ков-а-хъ*; (*за*) *ков-и*, (*за*) *ков-ѣте*; *кова-вамъ*, *ков-а-вахъ*; *ков-ѣлъ*. *ков-а-лъ*, *ков-а-нъ*. Таквизы сж: *кълвж*, *зовж*, *ревж*, *кѫпіж*, *дрѣміж*; *лижж*, *мажж*, *рѣжлъ*, *лъжлъ*, *кажж*, *пишж*, *чешж*, *плачж*, *грачж*, *ищж*, *дращж*; прѣм. опрѣд. врѣме: *лизахъ*, *мазахъ*, *рѣзахъ*, *лъгахъ*, *казахъ*, *писахъ*, *чесахъ*, *плакахъ*, *грацахъ*, *искахъ*, *драскахъ* (10) и др. так. *Кълнѫ* отъ старото КЛѦГИ=*клясти*, (*с* въ *ъ*=*кльнути*) и тъй *кльнѫ* или *кълнѫ*, *кълнѣхъ*, (*про*)*клехъ* (отъ старото КЛѦХЪ—*кленхъ* безъ носовата *н*=*клехъ*); (*про*)*кълни*, (*про*)*кълнѣте*; *клевѣмъ*, (*про*)*клелъ*, (*про*)*клетъ* относя са на 1-ыя классъ, като що нѣма никаква свръзка, а спрѣга са по 2-ыя примѣръ.

2) Глаголытѣ отъ 5-ый классъ, които иматъ корень на *ер* или *ел* или *ор*, и слѣдъ него свръзка *а* ичи *ѣ* само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастіята, у които исхвьрлятъ коренната си *о* или *е*=*ъ*, като: *бер-ж*, *бер-ѣхъ*, (*о*)*бр-а-хъ*, *ще* (*о*)*бер-ж*; (*о*)*бер-и*, (*о*)*бер-ѣте*, *бер-вамъ*, *бер-вахъ*, *бер-ѣлъ*, (*о*)*бр-а-лъ*, (*о*)*бр-а-нъ*. Таквизи сж: *держ*, *порж*, *перж*; *мелѫ*, *мелѣхъ*, (*съ*)*млѣхъ*, (*съ*)*мели*, *мелвамъ*, (*съ*)*млѣлъ*, (*съ*)*млѣнъ*; *колѫ*, *колѣхъ*, (*за*)*клахъ*. . . .; *мрж*, (*мер*=*мьр*), *мрѣхъ*, *мрѣше*, (*у*)*мрѣхъ*, (*у*)*мрѣ*; (*у*)*мри*, (*у*)*мрѣше*; услов. *могж да мрж*: (*у*)*мрѣлъ*.

3. *Бодж*. 4. *Гънж*.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	бодж	гънѫ
	бодешь	гънешь
	боде	гъне
Мн. ч.	бодемъ	гънемъ
	бодете	гънете
	бодѫтъ.	гънѫтъ.

Digitized by Google

Минавало.

Ед. ч.	бодѣхъ	гънѣхъ
	бодѣше (ты)	гънѣше (ты)
	бодѣше (той, тя, то)	гънѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	бодѣхмы	гънѣхмы
	бодѣхте	гънѣхте
	бодѣхѫ.	гънѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Ед. ч.	(у)бодохъ	(с)гънѫхъ
	(у)боде (ты)	(с)гънѫ (ты)
	(у)боде (той, тя, то)	(с)гънѫ (той, тя, то)
Мн. ч.	(у)бодохмы	(с)гънѫхмы
	(у)бодохте	(с)гънѫхте
	(у)бодохѫ.	(с)гънѫхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Ед. ч. (у)болъ, а, о	сьмь	(с)гънѫлъ, а, о	сьмь
	си		си
	е		е
Мн. ч. (у)боли	смы	(с)гънѫли	смы
	сте		сте
	сѫ.		сѫ

Прѣминѫло прѣдварително.

Единствено число.

(у)болъ, а, о	бѣхъ	(с)гънѫлъ, а, о	бѣхъ
	бѣ (ты)		бѣ (ты)
	бѣ (той, тя, то)		бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(у)боли	бѣхмы	(с)гънѫли	бѣхмы
	бѣхте		бѣхте
	бѣхѫ.		бѣхѫ.

Digitized by Google

Отдавна-прѣминѫло.

Единственно число.

(у)болъ, а, о { сьмь / си / е } былъ, а, о (с)гънѫлъ, а, о { сьмь / си / е } былъ, а, о

Множественно число.

(у)боли { смы / сте / сѫ. } били. (с)гънѫли { смы / сте / сѫ } били.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (у)бодѫ	ще (с)гънѫ
	ще (у)бодешь	ще (с)гънешь
	ще (у)боде	ще (с)гъне
Мн. ч.	ще (у)бодемъ	ще (с)гънемъ
	ще (у)бодете	ще (с)гънете
	ще (у)бодѫтъ.	ще (с)гънѫтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(у)боде щѫ	(с)гънѫ щѫ
	(у)боде щешь	(с)гънѫ щешь
	(у)боде ще	(с)гънѫ ще
Мн. ч.	(у)боде щемъ	(с)гънѫ щемъ
	(у)боде щете	(с)гънѫ щете
	(у)боде щѫтъ.	(с)гънѫ щѫтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч. { ще сьмь / ще си / ще е } (у)болъ, а, о { ще сьмь / ще си / ще е } (с)гънѫлъ, а, о

Мн. ч. { ще смы / ще сте / ще сѫ } (у)боли. { ще смы / ще сте / ще сѫ } (с)гънѫли.

Digitized by Google

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(у)боль а, о	ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	(с)гънѫлъ, а, о
Мн. ч.	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ.	(у)боли	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ.	(с)гънѫли.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	(у)боди нека (у)боде	(с)гъни нека (с)гъне
Мн. ч.	нека (у)бодемъ (у)бодѣте нека (у)бодѫтъ.	нека (с)гънемъ (с)гънѣте нека (с)гънѫтъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	бодвамъ бодвашъ бодва	гънвамъ гънвашъ гънва
Мн. ч.	бодвамы бодвате бодватъ.	гънвамы гънвате гънватъ.

Минавало.

Ед. ч.	бодвахъ бодваше (ты) бодваше (той, тя, то)	гънвахъ гънваше (ты) гънваше (той, тя, то)
Мн. ч.	бодвахмы бодвахте бодвахѫ.	гънвахмы гънвахте гънвахѫ.

Digitized by Google

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(у) болъ, а, о	быхъ	быхъ
	бы (ты) (с)гънѫлъ, а, о	бы (ты)
	бы (той, тя, то)	бы (той, тя, то)

Множественно число.

(у)боли	быхмы	(с)гънѫли	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Подчинително наклоненіе.

Ако бодѫ, *ако бодѣхъ*, *ако* (*у*)*бодохъ*, *ако сьмь* (*у*)*болъ*, *ако бѣхъ* (*у*)*болъ*, *ако сьмь былъ* (*у*)*болъ*, *ако* (*у*)*бодѫ* и отъ него минавало врѣме.—*Ако гънѫ*, *ако гънѣхъ*, *ако* (*с*)*гънѫхъ*, *ако сьмь* (*с*)*гънѫлъ*, *ако бѣхъ* (*с*)*гънѫлъ*, *ако сьмь былъ* (*с*)*гънѫлъ*, *ако сгънѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

ако убодѣхъ	ако сгънѣхъ
ако убодѣше (ты)	ако сгънѣше (ты)
ако убодѣше (той, тя, то)	ако сгънѣше (той, тя, то)

Множественно число.

ако убодѣхмы	ако сгънѣхмы
ако убодѣхте	ако сгънѣхте
ако убодѣхѫ.	ако сгънѣхѫ.

Причастіе.

Дѣйств.	:	бодѣлъ, а, о; (у)болъ, а, о;
—		гънѣлъ, а, о: (с)гънѫлъ, а, о.
Страд.	:	(у)боденъ а, о; (с)гънѫтъ, а, о.

Digitized by Google

Забѣл. *Бодж* понеже има и еднократенъ свършенъ видъ *ще боднж*, *боднлхъ*, то и въ услов. наклоненіе опрѣдѣленното бждуще: *ако боднл*, *ако боднешь* . . . и отъ него минавалото: *ако боднѣхъ*. *ако боднѣше*. . . по примѣра *гънж*; тъй и причастіята му: *боднлль*, *а*, *о*, *боднжтъ*, *та*. *то*.

По 3-ія примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 6-ыя классъ. Тѣхныятъ корень са окончава: 1) на зжбна *д* или *т*, — 2) на устнена *б*, — 3) на небна *г* или *к* или *х*, — 4) на езычна *з* или *с*; още, тѣ иматъ само въ цѣлъ. опрѣд. врѣме и въ страд. причастіе свръзка *о*=*ъ*. Тъзи гласна са измѣнува въ 2-то и 3-то лице на туя врѣме и въ страд. причастіе, което пріема окончаніето *нъ*. Въ дѣйст. причастіе свръзката *ъ* са задържа слѣдъ устнената *б*. слѣдъ небнытѣ *г*, *к*, *х*, и слѣдъ езычнытѣ *з*, *с*, а слѣдъ зжбната *д* или *т* тя заедно съ нея са исхвърля, и тогази окончаніето *лъ* са присъединява направо при корена, като: *мет-л*. *мѣт-ѣхъ*, *мет-о-хъ*. *мет-е*; *мет-и*, *мет-ѣте*; *мет-вамъ*, *мет-вахъ*; *ме-лъ*. *мет-е-нъ*; —*гре-бл*. *греб-ѣхъ*, *греб-о-хъ*, *греб-е*; *греб-и*; *греб-ѣте*; *греб-вамъ*, *греб-вахъ*; *греб-ъ-лъ*, *греб-е-нъ*: —*пек-л*, *печешь* (10), *печ-ѣхъ*, *печ-ѣше*, *пек-о-хъ*, *печ-е*; *печ-и*, *печ-ѣте*; *пек-вамъ*, *пек-вахъ*; *пек-ъ-лъ*, *печ-е-нъ*; — *врх-л*, *върш-ешь* (10), *врх-о-хъ*, *върш-е*; *върш-и*, *върш-ѣте*; *врьх-вамъ*, *врьх-вахъ*; *врх-ъ-лъ*, *върш-е-нъ*; —*вез-л*, *вез-ѣхъ*, *вез-о-хъ*; *вез-и*, *вез-ѣте*, *вез-вамъ*, *вез-вахъ*, *вез-ъ-лъ*, *вез-е-нъ*. Тъй и— *ведл*; *плетл*, *могл*, *стригл*, *текл*, *влѣкл*, *лѣзл*, *несл* и др. так.

По 4-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 7-ый классъ. Тѣ иматъ свръзка *нж*, която въ настоящето врѣме и въ минавалото, тоже и въ повел. наклоненіе, и въ условното остава само *н*, като: *ры-н-л*, *ры-н-ѣхъ*, (*по*)*ры-нлхъ*; (*по*)*ры-н-и*. (*по*)*ры-н-ѣте*; *ры-н-вамъ*, *ры-н-вахъ*, (*по*)*ры-нлль*, (*по*)*ры-нлтъ*. Таквызи сж: *стенл*, *мънл*. *гънл*, *вѣнл*, *тънж*, *гаснл* и *кънл*, *жънл* или *женл* (ако и да сж отъ старытѣ пѫти=*пенти*=

пьн(ти) и ѫѧтн = *жен(ти)* и др. так. Сѫщо и отъ свьршенъ еднократенъ видъ глаголытѣ: *ще зинѫ, зинѫхъ; ще минѫ, минѫхъ; ще станѫ, станѫхъ; ще сѣднѫ, ще легнѫ, ще мигнѫ, ще дигнѫ, ще грабнѫ, ще мръднѫ, ще чукнѫ, ще копнѫ* и пр. спрѣгатъ са по този примѣръ, освѣнь въ настоящето врѣме и въ минавалото.

ВТОРО СПРѢЖЕНІЕ.

84. — Второто срѣженіе има два примѣра:

1. *Учѧ, ѩ.* *Вьртѩ.*

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	учѫ, ѭ	вьртѭ
	учишь	вьртишь
	учи	вьрти
Мн. ч.	учимъ	вьртимъ
	учите	вьртите
	учѫтъ, ѭтъ	вьртѭтъ.

Минавало.

Ед. ч	учѣхъ	вьртѣхъ
	учѣше (ты)	вьртѣше (ты)
	учѣше (тои, тя, то)	вьртѣше (той, тя, то)
Мн ч.	учѣхмы	вьртѣхмы
	учѣхте	вьртѣхте
	учѣхѫ.	вьртѣхѫ.

Прѣминѫло опрѣдѣлено.

Ед ч.	(на)учихъ	(за)вьртѣхъ
	(на)учи (ты)	(за)вьртѣ (ты)
	(на)учи (той, тя, то)	(за)вьртѣ (той, тя, то)
Мн. ч.	(на)учихмы	(за)вьртѣхмы
	(на)учихте	(за)вьртѣхте
	(на)учихѫ.	(за)вьртѣхѫ.

Digitized by Google

Прѣминѫло неопрѣдѣленно.

Единственно число.

(на)училъ, а, о { сьмь / си / е } (за)вьртѣлъ, а, о { сьмь / си / е }

Множественно число.

(най)учили { смы / сте / сѫ. } (за)вьртѣли { смы / сте / сѫ. }

Прѣминѫло прѣдварително.

Единственно число

(на)училъ, а, о { бѣхъ / бѣ (ты) / бѣ (той, тя, то) } (за)вьртѣлъ, а, о { бѣхъ / бѣ (ты) / бѣ (той, тя, то) }

Множественно число

(на)учили { бѣхмы / бѣхте / бѣхѫ. } (за)вьртѣли { бѣхмы / бѣхте / бѣхѫ. }

Отдавна-прѣминало.

Единственно число.

(на)училъ, а, о { сьмь / си / е } бѣлъ, а, о (за)вьртѣлъ, а, о { сьмь / си / е } бѣлъ, а, о

Множественно число

(на)учили { смы / сте / сѫ } были. (за)вьртѣли { смы / сте / сѫ } были.

Digitized by Google

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (на)учѫ, ѭ	ще (за)вьртѭ
	ще (на)учишь	ще (за)вьртишь.
	ще (на)учи	ще (за)вьрти
Мн. ч.	ще (на)учимъ	ще (за)вьртимъ
	ще (на)учите	ще (за)вьртите
	ще (на)учѫтъ.	ще (за)вьртѭтъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(на)учи щѫ	(за)вьртѣ щѫ
	(на)учи щешь	(за)вьртѣ щешь
	(на)учи ще	(за)вьртѣ ще
Мн. ч.	(на)учи щемъ	(за)вьртѣ щемъ
	(на)учи щете	(за)вьртѣ щете
	(на)учи щѫтъ.	(за)вьртѣ щѫтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь	(на)-училъ, а, о	ще сьмь	(за)-вьртѣлъ а, о
	ще си		ще си	
	ще е		ще е	
Мн. ч.	ще смы	(на)учили.	ще смы	(за)вьртѣли.
	ще сте		ще сте	
	ще сѫ		ще сѫ	

или

Ед. ч.	ще бѫдѫ	(на)-училъ, а, о	ще бѫдѫ	(за)-вьртѣлъ а, о
	ще бѫдешь		ще бѫдешь	
	ще бѫде		ще бѫде	
Мн. ч.	ще бѫдемъ	(на)-учили.	ще бѫдемъ	(за)-вьртѣли
	ще бѫдете		ще бѫдете	
	ще бѫдѫтъ		ще бѫдѫтъ	

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	—	—
	(на)учи	(за)вьрти
	нека (на)учи	нека (за)вьрти

Digitized by Google

Мн. ч.	нека (на)учимъ	нека (за) вьртимъ
	(на)учѣте	(за) вьртѣте
	нека (на)учѫтъ.	нека (за) вьртѫтъ.

Условно наклоненіе.

Настоящe.

Ед. ч.	учвамъ	вьртѣвамъ
	учвашь	вьртѣвашь
	учва	вьртѣва
Мн ч.	учвамы	вьртѣвамы
	учвате	вьртѣвате
	учватъ.	вьртѣватъ.

Минавало.

Ед. ч.	учвахъ	вьртѣвахъ
	учваше (ты)	вьртѣваше (ты)
	учваше (той, тя, то)	вьртѣваше (той, тя, то)
Мн ч.	учвахмы	вьртѣвахмы
	учвахте	вьртѣвахте
	учвахѫ.	вьртѣвахѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(на)училъ, а, о	быхъ	(за)вьртѣлъ а, о	быхъ
	бы (ты)		бы (ты)
	бы (той, тя, то)		бы (той, тя, то)

Множественно число.

(на)учили	быхмы	(за)вьртѣли	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Digitized by Google

Подчинително наклоненіе.

Ако учѫ, *ако учѣхъ*, *ако (на)учихъ*, *ако съмъ (на)училъ*. *ако бѣхъ (на)училъ*, *ако съмъ былъ (на)училъ*, *ако научѫ* и отъ него минавало врѣме. — *Ако вьртіѫ*, *ако вьртѣхъ*, *ако (за)вьртѣхъ*, *ако съмъ (за)вьртѣлъ*, *ако бѣхъ (за)вьртѣлъ*, *ако съмъ былъ (за)вьртѣлъ ако завьртіѫ* и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

ако научѣхъ		ако завьртѣхъ
ако научѣше (ты)		ако завьртѣше (ты)
ако научѣше (той, тя то)		ако завьртѣше (той, тя, то)
Мн. ч.	ако научѣхмы	ако завьртѣхмы
	ако научѣхте	ако завьртѣхте
	ако научѣхѫ.	ако завьртѣхѫ.

Причастія.

Дѣйст.: училъ, а, о; (на)училъ, а, о; (за) вьртѣлъ, а, о.

Страд.: (на) ученъ, а, о; (за) вьртѣнъ, а, о.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 8-ыя классъ, що иматъ само въ прѣм. опрѣд. врѣме и въ причастіята свръзка *и* която въ страд. причастіе са измѣнува въ *е*. Отъ тѣхъ които иматъ окончаніето *ѫ*, или *ѭ*, ударяемо, тѣ въ услов. наклоненіе иматъ свръзка *я* или *а*, като: *сѫдіѫ*, *сѫдѣхъ*, *(о)сѫдиихъ*. *ще (о)сѫдіѫ*; *(о)сѫди*, *(о)сѫдѣте*; *сѫдвамъ*, *сѫдвахъ*; *(о)сѫдилъ*, *(о)сѫдень*; — *варѭ*, *варѣхъ*, *(с)варихъ*, *ще (с)варѭ*; *(с)вари*, *(с)варѣте*; *варявамъ*, *варявахъ*, *(с)варилъ*, *(с)варень*. Таквызи сѫ: *служѫ*, *точѫ*, *рачѫ*, *вѣчѫ*, *мѣчѫ*, *лѣчѫ*, *вѣрѭ*, *губѭ*, *готѭ*, *правѭ*, *молѭ*, *мыслѭ*. *водѭ*, *гонѭ*; *хранѭ*, *борѭ* (*са*), *носѭ*, *сѣв-*

Digitized by Google

тѣ, *мѣтѣ*. Още. *Ловѣ* (услов. *лов-я-вамъ*), *садѣ*, *клонѣ*, *мирѣ*, *корѣ*, *горихъ*. *гасѣ*. *грѣшѣ*, *душѣ*, *глушѣ*. *доѣ*, *броѣ*. *кроѣ*. *купѣ* *платѣ*. *хвърлѣ*, *родѣ*, *рѣшѣ*. (свършенъ видъ на многократнытѣ: *купувамъ*, *плащамъ*, *хвърлямъ*, *раждамъ*, *рѣшавамъ*) и другы таквызи

По 2-ыя примѣръ са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 9-ый классъ, що имать въ прѣм. опрѣд. врѣме, въ услов. наклоненіе и въ причастіята свързка *ѣ* или *а* или *я*, която у нѣкои въ услов. наклоненіе са изъоставя. Въ изъяв. наклоненіе въ минавалото врѣме свръската *ѣ* са слива съ характеристиката му, и тъй формата на туй врѣме съвпада съ формата на прѣм. опрѣд. врѣме. а различава са по 2-то и 3-то един. лице. като: *лѣт-ѣ*. *лѣт-ѣхъ*, *лѣт-ѣше*, *лѣтехъ*, *лѣт-ѣ*, *лѣт-и*, *лѣт-ѣт-е*; *лѣт-ѣ-вамъ*. *лѣт-ѣвахъ*; *лѣт-ѣ-лъ*, (свършенытъ му видъ — *ще хвръкнѣ*, *хвръкнѣхъ*). Таквызи сѫ: *горіѫ*, *горѣхъ*. *търпѣ*, *врѣщѣ*, *пищѣ*, *лъщѣ*, *врѫ*. *врѣхъ*, *видѣ*, *сѣдѣ*. (услов.) *вид-вамъ*, *сѣд-вамъ*. *мижѫ или жумѣ*. *мълчѫ*, *гълчѫ*, *лежѫ*, *стоѣ* и др. так.

ТРЕТЬЕ СПРѢЖЕНІЕ.

85. — Третьето спрѣженіе има два примѣра:

1. *Выкамъ*. 2. *Валямъ*.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме настояще.

Ед. ч.	выкамъ	валямъ
	выкашъ	валяшъ
	выка	валя
Мн. ч.	выкамы	валямы
	выкате	валяте
	выкатъ.	валятъ.

Минавало

Ед. ч.	выкахъ	валяхъ
	выкаше (ты)	валяше (ты)
	выкаше (той, тя, то)	валяше (той, тя, то)

Digitized by Google

Мн. ч.	выкахмы	валяхмы
	высахте	валяхте
	выкахѫ.	валяхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(по)выкахъ	(о)валяхъ
	(по)выка (ты)	(о)валя (ты)
	(па)выка (той, тя, то)	(о)валя (той, тя, то)
Мн. ч.	(по)выкахмы	(о)валяхмы
	(по)выкахте	(о)валяхте
	(по)выкахѫ.	(о)валяхѫ.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	сьмь	(о)валялъ, а, о	сьмь
	си		си
	е		е

Множественно число.

(по)выкали	смы	(о)валяли	смы
	сте		сте
	сѫ		сѫ.

Прѣминѫло прѣдварително.

Единственно число.

(по)-выкалъ а, о	бѣхъ	(о)-валялъ а, о	бѣхъ
	бѣ (ты)		бѣ (ты)
	бѣ (той, тя, то)		бѣ (той, тя, то)

Множественно число.

(по)выкали	бѣхмы	(о)валяли	бѣхмы
	бѣхте		бѣхте
	бѣхѫ.		бѣхѫ.

Digitized by Google

Отдавна-прѣминѫло.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о { сьмь / си / е } былъ, а, о (о)валялъ, а, о { сьмь / си / е } былъ, а, о

Множественно число

(по) выкали { смы / сте / сѫ } были. (о)валяли { смы / сте / сѫ } были.

Бѫдуще опрѣдѣлено.

Ед. ч.	ще (по)выкамъ	ще (о)валямъ
	ще (по)выкашь	ще (о)валяшь
	ще (по)выка	ще (о)валя
Мн. ч.	ще (по)выкамы	ще (о)валямы
	ще (по)выкате	ще (о)валяте
	ще (по)выкатъ	ще (о)валятъ.

Бѫдуще неопрѣдѣлено.

Ед. ч.	(по)выка щѫ	(о)валя щѫ
	(по)выка щешь	(о)валя щешь
	(по)выка ще	(о)валя ще
Мн. ч.	(по)выка щемъ	(о)валя щемъ
	(по)выка щете	(о)валя щете
	(по)выка щѫтъ.	(о)валя щѫтъ.

Бѫдуще прѣдварително.

Ед. ч.	ще сьмь / ще си / ще е } (по)выкалъ, а, о	ще сьмь / ще си / ще е } (о)валялъ, а, о
Мн. ч.	ще смы / ще сте / ще сѫ } (по)выкали.	ще смы / ще сте / ще сѫ } (о)валяли.

Digitized by Google

или

Ед. ч.	ще бждж ще бждешь ще бжде	(по)-выкалъ, а, о		ще бждж ще бждешь ще бжде	(о)-валялъ, а, о
Мн. ч.	ще бждемъ ще бждете ще бждатъ	(по)-выкали		ще бждемъ ще бждете ще бждатъ	(о)-валяли.

Повелително наклоненіе.

Ед. ч.	— (по)выкай нека (по)выка	— (о)валяй нека (о)валя
Мн. ч.	нека (по)выкамы (по)выкайте нека (по)выкатъ.	нека (о)валямы (о)валяйте нека (о)валятъ.

Условно наклоненіе.

Настояще.

Ед. ч.	выкамъ выкашь выка	валвамъ валвашь валва
Мн. ч.	выкамы выквате выкатъ.	валвамы валвате валватъ.

Минавало.

Ед. ч.	выквахъ выкваше выкваше (той, тя, то)	валвахъ валваше (ты) валваше (той, тя, то)
Мн. ч.	выквахмы выквахте выквахж.	валвахмы валвахте валвахж.

Digitized by Google

Преминѫло неопрѣдѣленно.

Единственно число.

(по)выкалъ, а, о	былъ	былъ
	бы (ты) (о)валялъ, а, о	бы (ты)
	бы (той, тя, то)	бы (той, тя, то)

Множественно число.

(о)выкали	быхмы	(о)валяли	быхмы
	быхте		быхте
	быхѫ.		быхѫ.

Забѣл. Въ условното наклоненіе прѣдъ окончаніето *вамъ* у нѣкои глаголы съвпада още едно *в* и става трудно произношеніето. За отбѣгванье на туй затрудненіе таквызи глаголы може да образоватъ настоящето и минавало въ туй наклоненіе перифрастическы (съ другы думы), като: *могѫ вѣрва, могѫхъ вѣрва.* вм. *вѣрвамъ, вѣрвахъ*

Подчинително наклоненіе.

Ако выкамъ, ако выкахъ-аше, ако (по)выкахъ, ако сьмь (по)выкалъ, ако бѣхъ (по)выкалъ, ако сьмь былъ (по)выкалъ, ако повыкамъ и отъ него минавало врѣме.

Ако валямъ, ако валяхъ-яше, ако (о)валяхъ. . . ако овалямъ и отъ него минавало врѣме.

Минавало.

Единственно число.

	ако повыкахъ	ако оваляхъ
	ако повыкаше (ты)	ако оваляше (ты
	ако повыкаше (той, тя, то)	ако оваляше (той, тя, то)
Мо. ч.	ако повыкахмы	ако оваляхмы
	ако повыкахте	ако оваляхте
	ако повыкахѫ.	ако оваляхѫ.

Выкамъ има свьршенъ видъ и — *ще гыкнѫ; выкнѫхъ* по примѣра *гынѫ;* слѣдователно и въ услов. наклоненіе бѫдуще *ако выкнѫ, ако выкнешь, . .* и отъ него минавало врѣме *ако выкнѣхъ, ако выкнѣше. . .* по примѣра *гынѫ.*

Digitized by Google

Причастія.

Дѣйст.: (по)выкалъ, а, о; (о)валялъ, а, о.
Страд: (по)выканъ, а, о; (о)валянъ, а, о.

По третьето спрѣженіе са спрѣгатъ глаголытѣ отъ 10-ый классъ просты и сложны съ прѣдлогъ, що иматъ начално окончаніе *мъ*. Тѣ иматъ свързка въ 1-ыя примѣръ *а*, въ 2-ыя *я*; чрѣзъ свързката са присъединяватъ окончаніята съ кореня имъ, освѣнь въ услов. наклоненіе. У тѣхъ минавалото врѣме въ изъяв. наклоненіе съвпада съ прѣм. опрѣд. врѣме, а различава са отъ него по 2-то и 3-то си един. лице. Съ тъзи форма глаголы сж най развитытѣ въ езыка ни.

По 1-ыя примѣръ са спрѣгатъ: *чукамъ*, *рытамъ*, *бутамъ*, *бѣгамъ*, *бѣгай* и *бѣжь* (повел. наклон.), *лѣгамъ*, *сѣдамъ*, *падамъ*, *давамъ*, *мърдамъ*, *тичамъ*, *сърбамъ*, *имамъ*, *бывамъ*, *думамъ*, *дѣламъ*, *купувамъ*, и др. так. Тъй и сложены съ прѣдлогъ: *испивамъ*, *заливамъ*, *написвамъ*, *прѣоравамъ*, *пробивамъ*, *поучавамъ*, *наскърбявамъ*, и др. так.

По 3-ыя примѣръ: *калямъ*, *стрѣлямъ*, *хвърлямъ*, *хранямъ* (*са*), *търкалямъ* и сложены съ прѣдлогъ: *нахранямъ*, *забранямъ*, *намыслямъ*, *затварямъ*, *изгарямъ* и др. так.

Свьршеныятъ видъ на туй спрѣженіе.

86. — Простытѣ глаголы едны иматъ свьршеныя си видъ еднократенъ по 4-ыя примѣръ *гънж* на 1-то спрѣженіе, като: *лѣгамъ*, *ще легнж*, *легнжхъ*; *падамъ*, *ще паднж паднжхъ*; *дѣламъ*, *ще дѣлнж*, *дѣлнжхъ*; *стрѣлямъ*, *ще стрѣлнж*. *стрѣлнжхъ*; *търкалямъ*, *ще търкулнж*, *търкулнахъ*; а другы го образоватъ съ прѣдлогъ или по сжщото спрѣженіе, или по едното отъ пьрвытѣ двѣ спрѣженія, по кесто може да има и простъ глаголъ отъ свьршенъ видъ отъ сжщыя корень или отъ другый, като: *чукамъ*, *ще чукнж*, *чукнжхъ*, или *ще побѣгнж*, *побѣгнжхъ* (по сжщото спрѣженіе); *бѣгамъ*, *ще побѣгнж*, *побѣгнжхъ* (по 4-ыя примѣръ на 1-то спрѣж.); *думамъ*, *ще продумамъ*, *продумахъ* (по сжщото спрѣж.) или *ще рекж*, *рекохъ*; *копувамъ*,

Digitized by Google

ще купіѫ, *купихъ* (по 1-ыя примѣръ на 2-то спрѣж.); *калямъ*, *ще окалямъ*, *окаляхъ* (по сѫщото спрѣж.): *хвьрлямъ*, *ще хвьрліѫ*, *хвьрлихъ* (по 1-ыя прим. на 2-то спрѣж.); *кланямъ* (са), *ще са поклоніѫ*, *поклонихъ са* (по 1-ыя прим. на 2-то спрѣж.).

Сложнытѣ глаголы правятъ свьршеныя си видъ съ прѣдлозы сѫщо като простытѣ имъ глаголы по тѣхното спрѣженіе, като: *омывамъ*, *ще омыѭ*, *омыхъ*; *прѣоравамъ*, *ще прѣорѫ*, *прѣорахъ*; *приковавамъ*, *ще приковѫ*, *приковахъ*; *оплитамъ*, *ще оплетѫ*, *оплетохъ*; *загъвамъ*, *ще загънѫ*, *загънѫхъ*; *поучавамъ*, *ще поучѫ*, *поучихъ*; *прѣтьрпѣвамъ*, *ще прѣтьрпѭ*, *прѣтьрпѣхъ*.

87. — Има нѣкои глаголы отъ 1-ыя, 2-ыя и отъ 6-ыя классъ, които, освѣнь съ обыкновенното си начално окончаніе *ѧ* или *ѭ*, въ употрѣбеніе сѫ само въ 1-то лице и съ окончаніето *мъ*, безъ никаква свръзка, като: *пѣѭ*, и *пѣмъ*, *знаѭ* и *знамъ*, *смѣѭ са* и *смѣмъ са*, *лѣѭ* и *лѣмъ*, *крадѫ* и *крамъ*, *кладѫ* и *кламъ*. Туй е единъ остатъкъ отъ най отколѣшня древность въ езыка ни (Старобълг. Грамм. § 8. 1. г.).

— Таквызи сѫ и глаголытѣ: *ѣмъ*, *ще ѣмъ*, и *ще дамъ*, *дадохъ* (свърш. видъ на *давамъ*) отъ *ѣдѫ* и *дадѫ*, които излѣзли отъ употрѣбеніето си. Тѣзи два глагола, освѣнь тъзи форма, относятъ са на 6-тыя классъ и безъ никаква неправилность спрѣгатъ са по примѣра *бодѫ*; повелително иматъ *ѣжь*, *ѣжьте*; *дай*, *дайте*.

Образованіе на сложнытѣ съ прѣдлогъ глаголы съ окончаніе *мъ*.

88. — Сложнытѣ съ прѣдлогъ глаголы, употрѣбяемы съ многократната характеристика *амъ* или *ямъ*, образоватъ са: а) едны, като прилагатъ тъзи характеристика направо при кореня си; б) другы, като при

Digitized by Google

съединяватъ характеристиката при кореня си чрезъ посрѣдствованіето на съгласната *в*; в) другы — и прѣдъ *в* като прибавятъ и свръзката на простыя си глаголъ, *а*, или *ѣ* или *и* измѣнена въ *я*. И тъй у тѣзи глаголы характеристиката быва: 1) *амъ*, 2) *ямъ*, 3) *вамъ*, 4) *вамъ* съсъ свръзка *а*, или *ѣ*, или *я*.

1. *амъ* прилагатъ на право при кореня си:

а) Отъ 5-ыя классъ сичкытѣ глаголы, у които коренытѣ *е*, *о*, измѣнуватъ са въ *и*, *а*: *бер-ѫ*, *обир-амъ*; *мел-ѭ*, *домил-амъ*; *пор-ѫ*, *распар-амъ*; *кол-ѭ*, *закал-амъ*.

б) Отъ 6-ыя классъ нѣкои глаголы, у които коренныте, *е*, *о* измѣнуватъ са въ *и*, *а*: *плет-ѫ*, *заплит-амъ*; *влек-ѫ*, *завлич-амъ* (10); *бод-ѫ*, *забад-амъ*; *мог-ѫ*, *помаг-амъ*; *стриг-ѫ*, *остриж-амъ* 10 и др. так.

в) Отъ 8-ыя классъ глаголы на *чѫ* и *шѫ* съ удареніе на прѣдпослѣднія слогъ: *точ-ѫ*, *затач-амъ*; *вѫчѫ*, *навѫ-ч-амъ*; *лѫч-ѫ*, *разлѫ-ч-амъ*; *мѫч-ѫ*, *замѫч-амъ*; *муш-ѫ*, *промуш-амъ* и другы освѣнь *учѫ*. И още нѣкои глаголы, като: *сѫд-ѭ*, *осѫжд-амъ* (11); *род-ѫ*, *прираж-д-амъ*; *плат-ѫ*, *запплащ-амъ* (11).

г) Отъ 9-тыя классъ нѣкои глаголы, у които коренныте *е*=*ь*, *ѣ* измѣнуватъ са въ *и*: *вр-ѫ* (*вьр*), *завир-амъ*; *лѣт-ѭ*, *прѣлит-амъ*, тъй *вид-ѭ*, *завижд-амъ*.

д). Отъ 10-тыя классъ нѣкои глаголы оставатъ си съ сѫщата характеристика: *падамъ*, *припадамъ*; *легамъ*, *налѣгамъ*; *скачамъ*, *подскачамъ*.

2. *ямъ* прилагатъ направо при кореня си:

а) Отъ 8-мыя классъ доста глаголы, като: *губ-ѭ*, *загуб-ямъ*; *готв-ѭ*, *приготв-ямъ*, *лов-ѭ*, *улав-ямъ* (*о* въ *а*); *мол-ѭ*, *примал-ямъ* (*са*); *клон-ѭ*, *поклан-ямъ* (*са*); *нос-ѭ*, *принос-ямъ* и *принас-ямъ*; *прав-ѭ*, *направ-ямъ*; *хран-ѭ*, *нахран-ямъ*; *гас-ѭ*, *угас-ямъ*, *мысл-ѭ*, *намысл-ямъ*; *кърм-ѭ*, *накърм-ямъ* и др. так.

б) Отъ 9-ыя классъ нѣколко, като: *гор-ѭ*, *изгарямъ*; *тьрп-ѭ*, *прѣтьрп-ямъ* и *прѣтьрп-ѣ-вамъ*.

Digitized by Google

в) Отъ 10-ыя классъ нѣкои оставатъ си съ сѫщата характеристика *ямъ*: *хвърлямъ, захвърлямъ*; *кланямъ ся, покланямъ са.*

3. *вамъ* пріематъ направо при кореня си:

а) Отъ 1-ыя классъ сичкытѣ глаголы: *пі-ѭ, испивамъ; пѣ-ѭ, опѣ-вамъ, кры-ѭ, покры-вамъ лѣ-ѭ изливамъ* (отъ старото ЛИ'ГИ. Тъй и *кълн-ѫ, заклѣ-вамъ.*

б) Отъ 2-ыя классъ нѣкои, като: *вѣ-ѭ, прѣвѣвамъ; сѣ-ѭ, засѣвамъ*; *блѣ-ѭ поблѣ-вамъ.*

в) Отъ 4-ыя классъ нѣкои, като, *пиш-ѫ, написвамъ* (10); *чеш-ѫ, почесвамъ*; *рѣж-ѫ, разрѣз-вамъ* (10); *плач-ѫ, заплак-вамъ* (10); *лъ-жѫ изльг-вамъ* (10); *и-щѫ, поиск-вамъ* (10); *дрем-ѭ, задрѣм-вамъ* и др. так.

г) Отъ 7-ыя классъ сичкытѣ глаголы (освѣнь еднократнытѣ): *пъ-н-ѫ, прѣпъ-вамъ; гъ-н-ѫ, загъ-вамъ* тъй и *тъпѫ, потъвамъ.*

д) Отъ 10-ыя классъ нѣкои съ характеристика *амъ*: *бѣг-амъ, прибѣг-вамъ*; *рыт-амъ, подрыт-вамъ*; *бутамъ подбут-вамъ, чук-амъ, зачук-вамъ.*

4. *вамъ* пріематъ при кореня си посрѣдствомъ свързката на простыя глаголъ:

а) Отъ 3-ыя классъ сичкытѣ глаголы, посрѣдствомъ свързката си *а* или *ѣ*: *ум-ѣ-ѧ, проум-ѣ-вамъ*; *бѣлѣ-ѧ, побѣл-ѣ-вамъ*; *игр-а-ѧ, заигр-а-вамъ; бузд-а-ѧ, обузд-а-вамъ.*

б) Отъ 4-ыя классъ нѣкои глаголы, посрѣдствомъ свързката си *а*: *ор-ѧ, прѣор-а-вамъ*; *тык-ѧ, дотык-а-вамъ; рев-ѧ, рев-а-хъ, порев-а-вамъ*; *кълв-ѧ, прокълв-а-вамъ.* Тъй и *държ-ѧ, държ-а-хъ, задърж-а-вамъ* и *задърж-амъ*; *леж-ѧ, залеж-а-вамъ са*; *мълч-ѧ, замълч-а-вамъ*; *гълч-ѧ, погълч-а-вамъ*; *сп-ѧ, засп-а-вамъ.*

в) Отъ 8-ыя классъ нѣкои — посрѣдствомъ свързката си *и* измѣнямa въ *а* или *я*: *уч-ѧ, уч-и-хъ, поуч-а-вамъ*; *грѣш-ѧ, грѣш-и-хъ, прѣгрѣш-а-вамъ; глуш-ѧ глуш-и-хъ, заглуш-а-вамъ*; *мир-ѧ, мир-и-хъ, умир-я-вамъ*;

Digitized by Google

кор-ѭ, укор-я-вамъ; мол-ѭ, умолявамъ; варѭ, сварявамъ, горѭ, гор-и-хъ, изгор-я-вамъ; свѣт-ѭ, просвѣт я-вамъ и *просвѣщ-а-вамъ* (11); *до-ѭ, до-и-хъ, издо-я-мъ; броѭ, бро-и-хъ* и *избро-я-вамъ.*

г) Отъ 9-ыя классъ нѣкои глаголы, посрѣдствомъ сврьзката си *ѣ: сѣд-ѭ; сѣд-ѣ-хъ, прѣсѣд-ѣ-вамъ; пищ-ѭ, пищ-ѣ-хъ, запищ-ѣ-вамъ; врѣщ-ѭ, врѣщ-ѣ хъ, приврѣщ-ѣ-вамъ.*

д) Отъ 10-ыя классъ нѣкои, посрѣдствомъ сврьската си *я* или безъ нея; *стрѣл-я-мъ, застрѣл-я-вамъ; кал-я-мъ, укал-вамъ.*

89. — Прѣдлогътъ *по*, сложенъ съ нѣкои глаголы, показва дѣйствіето имъ органичено въ малко количество; *похапнѧхъ, посрьбнѧхъ, полежахъ, ще поиграѭ.* А прѣдлогътъ *на*, сложенъ съ нѣкои глаголы придружаемы и съ възвратното мѣстоименіе *са*, придава особито значеніе на дѣйствіето имъ, като че то быва въ доволно количество: *наѣдохъ са, напихъ са, належахъ са, ще са наиграѭ.*

Глаголы употрѣбяемы съ възвратното мѣстоименіе *са*.

90. — Дѣйствителнытѣ и срѣднитѣ глаголы употрѣбяемы съ възвратното мѣстоименіе *са*, споредъ показанытѣ имъ значенія (68. з.) Забѣл. 2. и 3.); спрѣгатъ са сѫщо по изложенытѣ примѣры въ спрѣженіята; само са прибавя туй мѣстоименіе при сѣко лице по сичкытѣ врѣмена: *мыѭ са, мыешь са, мые са, мыхъ са* . . . и проч.

91. — Страдателнытѣ глаголы рѣдко са употрѣбяватъ въ езыка ни съ възвратното мѣстоименіе *са*, и то само въ третьето лице: *Гласъ са чува; запали са кѧща; обрали са търговцы.* А повечето свойственно е на езыка да образова тѣзи глаголы съставно

Digitized by Google

отъ страдателното имъ причастіе и отъ спомагателныя глаголъ *съмь*. Въ спрѣганьето имъ само спомагателныятъ глаголъ са измѣнува, а причастіето са прибавя при сѣко лице у употрѣбяемытѣ врѣмена, които сж: въ изъяв. наклоненіе—минавало, прѣминѫло неопрѣдѣлено, преминѫло прѣдварително, отдавна-прѣминѫло и бѫдуще прѣдварително, и въ подчинително — сѫщытѣ врѣмена, но придружаемы съ подчинителенъ съюзъ.

Колкото за обученье ето единъ примѣръ.

Изъявително наклоненіе.

Врѣме минавало.

Един. число		Множ. число	
мытъ, а, о	бѣхъ бѣше (ты) бѣше (той, тя, то)	мыты	бѣхмы бѣхте бѣхж.

Прѣминѫло неопрѣдѣлено.

Един. число.		Множ. число.	
мытъ, а, о	сьмь си е	мыты	смы сте сж.

Прѣминало прѣдварително.

Един. число.		Множ. число.	
мытъ, а, о	бѣхъ бѣ (ты) бѣ (той, тя, то)	мыты	бѣхмы бѣхте бѣхж.

Отдавна-прѣминѫло.

Един. число.			Множ. число.		
мытъ, а, о	сьмь си е	былъ, а, о	мыты	смы сте сж	были.

Digitized by Google

Бѫдуще прѣдварително.

Един. число.		Множ. число.	
ще сьмь ще си ще е	мытъ, а, о	ще смы ще сте ще сѫ	мыты.

или

ще бѫдѫ ще бѫдешь ще бѫде	мытъ, а, о	ще бѫдемъ ще бѫдете ще бѫдѫтъ	мыты.

Подчинително наклоненіе.

***Ако бѣхъ**, **ако бѣше** (ты) **мытъ**, а, о..., **ако сьмь мытъ**, а, о..., **ако бѣхъ**, **ако бѣ** (ты) **мытъ**, **а**, о..., **ако сьмь былъ мытъ**, **а**, о..., **ако бѫдѫ мытъ**, **а**, о..., **ако бѫдѣхъ мытъ**, **а**, о, **ако бѫдѣше** (ты) **мытъ**, а о....*

92. — На възвратното мѣстоименіе краткыятъ дат. типъ — *си*, употрѣбяемъ при дѣйствителенъ или при срѣденъ глаголъ, придава му значеніе, какъ дѣйствіето или състоянiето му става въ удоволствіе на дѣйствующето лице: ***играѭ си***, ***мыслѭ** си*, ***четешь** си*. А на нѣкои глаголы придава значеніе, какъ дѣйствующето лице вырше дѣйствіето чрѣзъ другыго въ своя полза: *правѭ си кѫща*; *скроихъ си*, *ошихъ си дрехы*.

Неправилны глаголы.

93. — *Неправилны* глаголы въ българскыя езыкъ сѫ само тѣзи:

1. *Идѫ*: сичката му неправилность е въ причастіето му *ишьлъ*, а въ несъставенытѣ си врѣмена относя са на 6-ыя классъ и са спрѣга по 3-ыя примѣръ *бѫдѫ* на 1-то спрѣженіе: *идѫ*, *идѣхъ*, *(от)идохъ (от)ишьлъ сьмь* . . . и проч.

2. *Емѭ* (отъ старыя **ѩти**=*енты*, **ѩмлѭ**,

і—ѧхъ). Тозъ глаголъ простъ е въ употрѣбленіе (у лозаритѣ само съсъ значеніе: *емѫ лозъето си*) *емѫ*, *емѣхъ*, *емѣше* . . . . *ще емѫ*; повелит. *еми*; условно *емвамъ*, *емвахъ*; подчинит. *ако емѫ*, *ако емѣхъ*; причаст. *емено* вм. *ето* по 1-ыя примѣръ *мыѫ* на 1-то спрѣж. А сложенъ съ прѣдлогъ въ употрѣбеніе е съ многократната характеристика: *пріемамъ*, *заемамъ*, *и отнемамъ* по 3-то спрѣженіе; свьршенныя си видъ образова съ прѣдлогъ и отъ простыя *емѫ* по 1-то спрѣж.: *ще пріемѫ*, *пріехъ*, *ще заемѫ*, *заехъ*; *ще отнемѫ*, *отнехъ*.

3. *Дѣѫ*. Той отъ тъзъ форма има въ употрѣбеніе само повел. наклоненіе: *дѣй (дѣ!)*, *дѣйте* (*дѣте*!) *не дѣй*! *не дѣйте*! Несвьршенъ многокр. видъ има по 3-то спрѣж. *давамъ*, *давахъ*, . . . , а свьршенъ еднокр. видъ — по 1-то спрѣж. по прим. *гънѫ*: *ще дѣнѫ*, *дѣнѫхъ*.

Безличны или третьеличны глаголы.

94. — *Безличнытѣ* глаголы са спрѣгатъ само въ третье ѣдин. лице у сичкытѣ врѣмена по прѣдъизложенытѣ спрѣженія, освѣнь въ услов. наклоненіе.

Примѣръ *гърми*

Изъявително наклоненіе.

Настояще.	гърми,	
Минавало.	гърмѣше,	*Свьрш. еднокр. видъ.*
Прѣм. опрѣд.	(по)гърмѣ,	гръмнѫ
Прѣм. неопрѣд.	(по)гърмѣло е,	гръмнѫло е.
Прѣм. прѣдв.	(по)гърмѣло бѣ,	гръмнѫло бѣ.
Отдав.-прѣм.	(по)гърмѣло е было	гръмнѫло е было.
Бѫд. опрѣд.	ще (по)гърми,	ще гръмне.
Бѫд. неопр.	(по)гърмѣ ще,	гръмнѫ ще
Бѫд. прѣдв.	ще е (по)гърмѣло,	ще е гръмнѫло
или	ще бѫде (по)гърмѣло.	ще бѫде гръмнѫло.

Digitized by Google

Повелително наклоненіе.

нека (по)гърми. нека гръмне.

Подчинително наклоненіе.

Ако гърми, *ако гърмѣше*, *ако* (*по*)*гърмѣ*, *ако е* (*по*)*гърмѣло ако бѣ* (*по*) *гърмѣло*, *ако е било* (*по*) *гърмѣло*, *ако* (*по*)*гърми*. *ако* (*по*)*гърмѣше*. Еднократенъ; *ако гръмне*, *ако гръмнѣше*.

Таквызи сж: *трѣщи*, *вали*, *чини*: *стои са по* 2-*то* спрѣж.: *съмва*, *мръква*, *трѣбва*, *бива*, *прилича*, *става*, *пада са*, *блѣска са*, *свѣтка са* по 3-то спрѣженіе, и др. таквызи.

— За безличны глаголы са пріематъ още:

1) Отъ дѣйствителенъ и срѣденъ залогъ глаголы, на които са употрѣбява по сичкытѣ врѣмена само 3-то един. лице, придружаемо отъ възвратното мѣстоименіе — *са* — и отъ краткыя дател. типъ на личнытѣ мѣстоименія. Тогази тѣ глаголы означаватъ, че прилагаемото при глагола лице има наклонность къмъ дѣйствіето или състоянієто на глагола, като: *плаче ми са*, *спи ми са*, *игрде ти са*, *ѣде ви са*, *піе имъ са* и др. так.

2) На нѣкои глаголы по сичкытѣ врѣмена само 3-то един. лице употрѣбяемо и придружаемо отъ краткыя винит. типъ на личнытѣ мѣстоименія — *ми*, *та*. *го*, *ны*, *вы*, *гы*, като: *мързи ма*, *боли ма*, *сърби ма* и др. так.

3) Сжществителныятъ глаголъ — *съмъ* — . употрѣбяемъ по сичкытѣ врѣмена само въ 3-то един. лице, и придружаемъ или съ едно качественно прилагателно име отъ срѣденъ родъ, като: *нужно е*, *потрѣбно е*, *прилично е*, *полезно е*, *вредно е лесно е*, *мжчно е*. *срамно е* и др. так. или съ едно като тѣзи сжществителны имена — *срамота*, *грѣхота*, — като: *срамота е*, *грѣхота е*; или пжкъ съ едно като тѣзи — *срамъ*, *страхъ*, *гнѣвъ*, *грѣхъ*, *смѣхъ*, и съ краткыя винит. типъ на личнытѣ мѣстоименія, като: *срамъ ма е*, *страхъ ма е* и проч.

Digitized by Google

Забѣл. Въ образуванието на врѣмената и наклоненията у глаголытѣ ученикътъ не ще срѣщне никакво затрудненіе, ако той научи добрѣ окончанията на глаголытѣ, ако запамети разнытѣ имъ свръзкы споредъ 10-тѣхъ классове, и ако навыкне точно да отдѣля кореня на сѣкый глаголъ, споредъ както обстоятелно са предъизложи. За туй особны правила за образованието на врѣмената и наклоненията нѣма да са излагатъ, като излишны що сж.

ГЛАВА ШЕСТА

За причастието.

95. — *Причастія* (23) въ българскыя езыкъ има за минавалото врѣме двѣ: *дѣйствително* и *страдателно*. Пьрвото има окончанія *лъ, ла, ло*, а второто — *тъ, та, то* или *нъ, на, но*: *крывлъ, крывла, крывло; крывлъ, крыла, крыло; крытъ, крыта, крыто; метенъ, метена, метено.*

Забѣл. *Сжщый, бждущый, горѣщый, вонѣщый, настоящый, слѣдующый* и другы нѣкои сж причастія настояще врѣме, но вече въ езыка тѣ сж пріели употрѣбеніе като за прилагателны само имена, прилаганы при сжществителнытѣ и съ членъ и безъ членъ.

Тъй и отъ страдателенъ залогъ, наст. врѣме има въ употрѣбеніе: *говоримъ,-ма, мо*; *видимъ,-ма,-мо; измѣняемъ,-ма,-мо*; *нарицаемъ,ма,-мо* и др. так.

96. — Страдателнытѣ причастія и дѣйствителнытѣ на срѣднитѣ глаголы, освѣнь дѣто сж въ употрѣбленіе за спомаганье на съставенытѣ врѣмена (72) въ спрѣженията на глаголытѣ, още тѣ са употрѣбяватъ и като сжщы прилагателны имена приложены при сжществителны, и съ членъ, и безъ членъ, въ тритѣ рода и въ двѣтѣ числа; *битъ* и *битыятъ человѣкъ, бита* и *битата жена, бито* и *битото дѣте*: *легнжлъ* и *легнжлыятъ конь*; *умрѣла* и *умрѣлата овца*; *изгнило* и *изгнилото дърво*. А чисто дѣйст-

Digitized by Google

вителнытѣ причастія сѫ въ употрѣбеніе само за спомаганье на съставенытѣ врѣмена въ спрѣженіята въ тритѣ рода и въ двѣтѣ числа, а като прилагателны никога не придружаватъ сѫществителны имена нито съ членъ, нито безъ членъ.

97. — Причастіята, като производимы отъ глаголъ разгледватъ са въ петьтѣхъ си общы съ глагола свойства: *залогъ видъ*, *врѣме*, *число* и *родъ*, а отъ тѣхъ употрѣбяемытѣ като прилагателны съ членъ и безъ членъ пригледватъ са и по падежь.

Забѣл. Отъ разнытѣ глаголы причастіята съ кое отъ окончаніята си са употрѣбяватъ и какъ го пріематъ, туй са каза обстоятелно въ сѣко спрѣженіе, въ сѣкый отъ 10 тѣхъ класса; за туй не е нужда да са повтаря и тукъ.

ГЛАВА СЕДМА.

За нарѣчіето.

98. — ***Нарѣчіята*** (24) са употрѣбяватъ при глаголъ, при прилагателно име и при сѫщо пакъ нарѣчіе, за да имъ означаватъ и опрѣдѣляватъ:

1. ***обстоятелство***, споредъ въпросытѣ; ***какъ? колко пѫти? кога? дѣ?***

2. ***точность***, споредъ въпроса ***тъй ли? наистина ли?***

3. ***мѣра*** на качеството имъ, споредъ въпроса ***колко? въ каква мѣра?***

99. — ***Обстоятелства*** що показватъ:

1. *Качество*, споредъ въпроса ***какъ? или съ каквъ начинъ?*** — ***Тъй, инакъ, какъ-годѣ, добрѣ, злѣ, по добрѣ, по злѣ, силно, слабо, умно, скоро, полека, тутакси, прилично, грозно, нарочно, сиромашкы, пріятелскы, еднакво, дружно, напразно, наопакы*** и др. так.

2. *Количество*, споредъ въпроса ***колко? колко пѫти? или часто ли?*** — ***еднѫжь, дважь, трижь, четырежь, петь пѫти, много-***

Digitized by Google

кратно или *много пѫти*, *често*, *рѣдко*, *ни еднѫжь*, *много*, *малко*, *нѣколко*, *толкози*, *колкото*, *колко-годѣ* и др. так.

3. *Врѣме*, споредъ въпросытѣ:

а) *Кога?* — *Сега* или *нынѣ*, *дочась*, *днесь*, *утрѣ*, *завчера*, *отнѣкынѫ*, *прѣди*, *деня*, *нощя*, *снощи*, *сутрень*, *вечерь*, *довечера*, *попладнѣ*, *въ срѣдь-нощь*, *отдавна*, *лѣтѣ*, *зимѣ*, *вынѫлы*, *нѣкога*, *никога*, *прѣди*, *сѣтнѣ*, *послѣ*, *онзь-година*, *тазь-година* и друг.

б) *Отъ кога?* — *Отсега*, *отдевѣ*, *отначало*, *отдѣтство* и др.

в) *До кога?* — *До сега*, *до тогазь*, *до когато*, *до като* и проч.

Тукъ при врѣменнытѣ нарѣчія са относятъ и думы що показватъ: *начало* на дѣйствіето — *вече продължение* — *още*, *все*, *повтарянье* — *пакъ*, *изново*, и *ускорение* — *щомъ*, *като-току*

4. *Мѣсто* по въпросытѣ:

а) *Дѣ?* — *Тукъ*, *тамъ*, *тадѣзи*, *татакъ*, *сѣкѫдѣ*, *дѣгодѣ*, *насѣкѫдѣ*, *нейдѣ*, *нійдѣ*, *вънь*, *вътрѣ*, *близо*, *около*, *далечь*, *горѣ*, *долу*, *другадѣ*, *посрѣдъ* и проч.

б) *Отъ-дѣ?*—*Оттукъ*, *отдѣ-годѣ*, *отвънъ*, *отвътрѣ*, *отдалечь*, *отпрѣдъ*, *отзадъ* и проч.

в) *Кѫдѣ?* — *Тука*, *тамѣ*, *кѫдѣ-годѣ*, *удома*, *нагорѣ*, *надолу*, *никадѣ*, *кѫдѣто* и проч.

100. — Що опрѣдѣлятъ *точность*:

1. *Въпросителны*: *мигаръ?* *нѣма?* *дали?*
2. *Утвърдителны*: *твѣй точно*, *каистина*, *наздраво*.
3. *Прѣдположителны*: *можe-да-е*, *невѣмъ*, *надали*, *ужь*.
4. *Отрицателны*: *не*, *ни*.
5. *Ограничителны*: *само*, *садѣ*, *только*, *освѣнъ*.

101. — опрѣдѣлятъ *мѣра* на качеството:

1. Що усилватъ *потвърдѫнія*:

а) *Въ положителна степень*: *доста*, *весела*, *твърдѣ*, *много*, *малко*, *крайно*, *доволно*.

б). *Въ сравнителна*: *по*, *повечь*, *помного*, *помалко*.

в) *Въ прѣвъзходителна*: *най*, *прѣ*.

2. Що усилватъ *отричаніе*: *вовсе*, *сѫвсѣмъ*, *николко*.

3. Що ослабятъ *утвърденіе* или *отричаніе*, *едвамъ*, *еле*, *почти*, *комахай*, *не толкозь*.

Забѣл. Има и нарѣчія произведены отъ глаголъ: *жумишкомъ* и *жумишката*, *тропишкомъ*, *припущецъ* и др. так.

Digitized by Google

ГЛАВА ОСМА.

За прѣдлога.

102. — *Прѣдлозы* (25) по употрѣбителны сж: *отъ*, *на*, *въ* или *во*, *у*, *съ*, (*съсъ*), *изъ*, *възъ*, *надъ*, *по*, *подъ*, *задъ*, *прѣдъ*, *о*, (*овъ*) *до*, *за при*, *прѣ*, *бѣзъ*, *слѣдъ*, *срѣщо*, *между*, *низъ*, *ради* или *породи*.

103. — Прѣдлозытѣ: *пра*, *прѣ*, *про*, *раз*. употрѣбяватъ са само сложны съ другы думы: *прѣзъ* или *чрѣзъ*, *низъ*, *слѣдъ*, *къмъ*, *срѣщо*, *мѣжду*, *ради* употрѣбяватъ са само отдѣлно, а пжкъ другытѣ и отдѣлно и сложно са употрѣбяватъ.

104. — Като прѣдлозы се употрѣбяватъ и нарѣчіята: *прѣди*, *споредъ*, *спротивъ*, *откамъ*, *покрай*, *върху*, *около*, *вмѣсто*, *послѣ*, *посрѣдъ*.

Забѣлѣ. 1. *Въ* и *съ*, употрѣбяемы сложно съ друга дума нѣкога задьржатъ буквата *ъ*: *въспирамъ* *съдирамъ*. а нѣкога я исхвьрлятъ: *вмизамъ*, *смирявамъ*.

Забѣл 2. *Изъ*, *възъ*, *разъ*, употрѣбяемы сложно съ друга дума, която са начина отъ: *п*, *т*, *к*, *х*, *ч*, *ш*, *щ*; измѣнуватъ буквата си *з* на *с*: *испытъ*, *истокъ*, *раскжсвамъ*, *расхвьрлямъ*, *исчистенъ* *расширочавамъ*.

ГЛАВА ДЕВЕТА.

За съюза.

105. — *Съюзы* (26) по употрѣбителны сж: *и*, *а*, *ли*, *но*, *или*, *ни*, *то*, *че*, *та*, *на*, *ако*, *да*, *обаче*, *пжкъ*, *инди*. Освѣнь тѣхъ още двѣ или и три думы (нарѣчія, прѣдлозы, мѣстоименія), употрѣбяемы за свьрзванье на едно понятіе съ друго или на едно изричанье съ друго, и тѣ са считатъ за съюзы: *затуй*, *защото*. *не само но и*, *тъй щото*, *ако бы*, *ако да*, *ако ли*,

Digitized by Google

ако и, и тъй, ту ту, такъвзи какъвто, този който, толкози колкото, тогази когато, тамъ дѣто, и др. так.

ГЛАВА ДЕСЕТА

За междуметіето.

106. — *Междуметія* (27) по употрѣбителны сж:

1) *Отъ извыкванія*, принуждаемы отъ нѣкакво силно радостно или скърбно осѣщаніе: *ай! о! ахъ! охъ! олеле! ну! ха-ха-ха! хи-хи-хи! хо-хо-хо!*

2) *За посока*: *На! ето! ей!*

3) *За повыканіе*: *Хей!*

4) *За отвръщаніе: Ухъ! уха!*

5) *При учудваніе*: *Бе-е! бей!*

ПРИТУРКА.

За пьрвата часть.

За образованіето на думытѣ въ състава имъ.

107. — Образованіето на думытѣ въ състава имъ съдържава: А) производството имъ отъ тѣхнытѣ корени, Б) слаганіето имъ отъ двѣ отдѣлны думы. И тъй споредъ пьрвото думытѣ быватъ: *корены* или *пьрвообразны* и *производны* (15), а споредъ второто—*просты* и *сложны* (16).

А. Производство на думытѣ.

108. — Производна дума са образова отъ коренната си, като са отнеме окончаніето отъ коренната или като са отдѣли само кореньтъ ѝ, че са приложи при него друго окончаніе, което може да е и отъ нѣколко слогове *спомагателны* наричваны (15). Тъй произведената съ друго окончаніе дума промѣнува и значеніето

Digitized by Google

на коренната си по друга нѣкаква посока като: *свѣт(ъ)*, *свѣт(лина)*, *свѣщ(ъ)*, *свѣт(ило)*, *свѣт(илникъ)*, *(свѣт(ливъ)*, *свѣт(ѫ)*. Таквозь промѣняванье отъ разны окончанія при кореня повечето играе въ измѣняемытѣ части на рѣчьта: за туй ще са каже особито за сѣка часть, придружаема съ по общеупотрѣбителнытѣ окончанія.

а) Сѫществителны имена производимы отъ сѫществителны.

109. — Въ производството на сѫществителны имена пакъ отъ сѫществителны по общеупотрѣбителны при кореня имъ окончанія съ различны промѣненія на тѣхнытѣ началны значенія сѫ:

1. Окончаніята, що са употрѣбяватъ въ образованьето на умалителныя и увеличителныя имъ видъ (35).

2. Окончаніята, що са употрѣбяватъ за образованьето на жен. и срѣд. родъ у имена на одушевены прѣдметы (37, Забѣл. 1.).

3. Окончаніето *арь*, *арка*, *арче*, що показва лице, като са занимава съ изричаното отъ кореня понятіе: *рыбарь*, *рыбарка*, *рыбарче*: тъй и *овчарь*, *дърварь*, *лозарь* и другы.

4. *Инъ*, *(а)нинъ* що показва прѣдметъ принадлежащъ на изричаното отъ кореня понятіе, или който са упражнява съ коренното понятіе: *войникъ*, *дух(ов)никъ*, *цьрковникъ*, *конникъ*, *зелникъ*, *крьчникъ*, *гражданинъ*, *селянинъ*.

5. *Ство*, *щина*, що показва отвлечено свойщината на изричаното отъ кореня понятіе: *человѣчество*, *братство*, *царство*, *человѣщина*, *сватовщина*, *царщина*.

6. *Ница*, *нище*, що показва мѣсто дѣто са държи или са работи изричаното отъ кореня понятіе: *гробница*, *ледница*, *грънчарница*, *огнище*, *гнойще*, *овчарница*.

Digitized by Google

7. *Ецъ, ка, че* или *чанинъ, чанка, чанче*, които, прибавяны при кореня на имена собственны на градове, села и страны, означаватъ тѣхенъ житель: *Сищовецъ* или *Сищовчанинъ, Габровецъ* или *Габровчанинъ, Македонецъ*: Тъй и народнытѣ имена съ окончанія: *инъ*, или *ецъ, ка, че*: *Бѫлгаринъ, Бѫлгарка, Бѫлгарче; Арменецъ, Арменка, Арменче.* А *Грькъ* и *Влахъ*, иматъ *Гъркыня, Влахыня, Гърче, Влаше*; тъй и *Нѣмецъ, Сърбинъ — Нѣмкыня, Сърбкыня, Нѣмче, Сърбче.*

8. *Ако* прибавно при кореня на нѣкои нарицателны имена направя гы събирателны (34): *черничакъ, габракъ, камънакъ, гроходакъ.*

Сѫществителны отъ прилагателны.

110. — Сѫществителны имена, производимы отъ прилагателны съ отвлечено значеніе на качеството на дирнитѣ, иматъ слѣдующытѣ окончанія:

ость: *хытрость, якость, мѫдрость, лудость*;
ина: *хытрина, лудина, цѣлина, дѣлжина, злина*;
щина и *ыня*: *глупавщина, лукавщина, светыня*;
ота или *ія*: *простота* и *простотія, мокрота* и *мокротія*;
ство, іе: *сиромашество, лукавство, здравіе.*

в) Прилагателны отъ сѫществителны.

111. — За прилагателны имена, производимы отъ сѫществителны, по употрѣбителны окончанія съ различны значенія сѫ:

1. *овъ, евъ, инъ*, които, прилаганы при кореня на собственны имена на лица, образоватъ отъ тѣхъ притежателнытѣ: *Ивановъ, Георгіевъ, Недѣлинъ.*

2. *ій, скый, шкый, яный*' които показватъ или зависимость отъ коренното понятіе или происхожданье отъ него: *Божій, овчій, братскый, юнашкый, леняный, вълняный.*

3. *авъ, ливъ, ѣстъ, истъ*, които показватъ изобилность

Digitized by Google

отъ коренното понятіе: *шудравъ*, *пъргавъ*, *страхливъ*, *пѣсекливъ*, *мързеливъ*, *клонестъ*, *снажѣстъ*, *сѣнчѣстъ*, *зѫбѣстъ*, *гористъ*, *блатистъ*.

4. *атъ*, което показва свойство на коренното понятіе: *брадатъ*, *расохатъ*, *рогатъ*.

г) Прилагателны имена отъ нарѣчія.

112. — Прилагателны имена, наричвани обстоятелственны, произвождатъ са отъ нарѣчія, що означаватъ мѣсто или врѣме, и иматъ окончанията *шній*: *тукашній*, *тамкашній*, *тадѣшній*, *днешній*, *утрешній*, *вчерашній*.

д) Сѫществителны отъ глаголы.

113. — За сѫществителны имена, произведены отъ глаголы, по употрѣбителны окончанія съ различны значенія сѫ:

1. (*а*)(*я*)(*и*)*тель*, *ачь*, *ецъ*, които показватъ дѣйствующето лице: *списатель*, *настоятель*, *учитель*, *орачь*, *сѣкачь*, *пѣвецъ*. У нѣкой и *никъ* значи сѫщо: *работникъ*, *проповѣдникъ*.

2. *іе=ье*, *ба*, *ва*, които показватъ дѣйствіето на глагола отвлечено: *моленіе*, *ученье*, *смиреніе*, *сѫдба*, *кражба*, *жетва*. Тъй и окончаніето *ня*; *извѣгня*, *сплетня*.

3. *мо*, *нь*, които показватъ дѣйствіето на глагола произведено: *писмо*, *валмо*, *орань*, *копань*.

4. *ло*, *но*, *ла*, *лка*, които показватъ орѫдіе, чрѣзъ което са върше дѣйствіето на глагола: *рало*, *чукало*, *сѣкало*, *врътено*, *тесла*, *метла*, *буталка*, *писалка*.

5 *ь*, *ка*, *а*, употрѣбяемы при имена произведены отъ сложны глаголы, означаватъ дѣйствіето на глагола произведено *расписъ*, *прѣписка*, *расадъ*, *разноска*, *заплата*.

е) Глаголы отъ имена сѫществителны или отъ прилагателны.

114 — Производимытѣ глаголы отъ имена сѫществителны или отъ прилагателны сѫ:

Digitized by Google

1. Отъ сѫществителни: *цар*ь, *роб*ъ, *глад*ъ, *поп*ъ *свѣт*ъ и проч. — *царувам*ъ, *робувам*ъ, *гладувам*ъ, *попувам*ъ, *свѣтувам*ъ, или *вѫцарявам*ъ, *робѣ*, *упопям*ъ.

2. Отъ прилагателны: *мѫдр*ъ, *чист*ъ, *свет*ъ, *бѣл*ъ, *жълт*ъ, *жив*ъ, и проч. — *мѫдрувал*ъ, *чистѣ*, *светѣ*, и *светявам*ъ, *бѣлѣѣ*, *жълтѣѣ* *живѣѣ* и проч.

Б) Слаганье на думытѣ.

115. — Двѣ отдѣлны думы слагатъ са и образоватъ една наричвана сложна дума (16) чрѣзъ съединителната гласна *о* или *е*: *дрѣводѣлецъ*, *мореплавателъ*.

116. — Слаганьето на думытѣ по отношенїето имъ на една къмъ друга бива: а) *опрѣдѣлнтелно*, когато една отъ тѣхъ са относя къмъ другата като опрѣдѣленїе (125): *доброволенъ*, *злонравенъ*, и б) *допълнително*, когато едната са отнася къмто другата като допълненїе (125): *родолюбецъ*, *честолюбивъ*, *богомолїе*. Въ опрѣдѣлителното слаганье опрѣдѣленїето т. е. прилагателното име вынѫгы стои напрѣдъ. Тъй и въ допълнителното слаганье допълненїето вынѫгы напрѣдъ са полага, освѣнь у нѣкои имена сложены отъ повел. наклоненїе на глагола а отъ сѫществително име: *скоби-свекѫрва*, *раздѣли-братья*, *дери-мечка* и др. нѣкои.

ЧАСТЬ ВТОРА.

За словосъчиненїето.

ГЛАВА ПЪРВА.

Прѣдложенїе и неговытѣ части.

117. — *Словосъчиненїето* излага правила, какъ и дѣ трѣба да са употрѣбяватъ и распорѣждатъ думытѣ въ изговора и въ рѣчьта (17), т. е. подъ кои из-

Digitized by Google

мѣненія или устройства и на кое мѣсто трѣба тѣ тамъ да са располагатъ.

118. — Изговоръ (17) само на една мысьль, на едно разсѫжданіе нарича са *прѣдложеніе*. Кога казвамъ; *Богъ е праведенъ*, тукъ е едно прѣдложеніе; защото азъ разсѫждамъ, че качеството *праведенъ* прилича и са отдава на *Бога*.

119. — *Прѣдложеніето*, разглѣдвано граммативески, има таквизи части, колкото думы объема; разгледвано логыческы, то съдържа само три главны части: *подлежаще*, *сказуемо* и *свързка*.

120. — *Подлежаще* е името на прѣдмета (29), за който са разсѫжда и то е главната идея. *Сказуемо* е начинътъ или името на качеството или на свойството, което въ разсѫжданьето са отдава на подлежащето (22). Туй е идея притурвана. Свързка е думата, която свързва сказуемото съ подлежащето (22). Свързката подтвърдява, че изричаното отъ сказуемото качество принадлежи или не принадлежи на подлежащето. Въ изговора: *Богъ е праведенъ*. *Богъ* изрича сѫществото, което е прѣдметъ на изричваното разсѫжданіе, — ето подлежащето; *праведенъ* изрича качеството, което азъ разумѣвамъ присъединено у Бога, — ето сказуемото; думата — *е* изрича присъединеніето на сказуемото съ подлежащето съгласяваньето на едното съ другото, ето свързката.

121. — Подлежащето вынѫгы са изрича или съ сѫществително име (*пролѣтьта е весела*), или съ мѣстоименіе (*азъ съмь добъръ*, *ты си хытъръ*, *той става злъ*, *никой не е кривъ*), или съ цѣло прѣдложеніе (*да стои человѣкъ празенъ е вредно*).

122. — Сказуемото са изрича или съ прилагателно име (*Надѣждата е обща*), или съ причастіе (*Слънцето бѣ изгрѣяло. Дрѣхата е ошита*) или съ мѣ-

Digitized by Google

стоименіе прилагателно (*Кжщата е моя. Стоянъ е такъвзи. Петъръ е никакъвъ*), или съ сжществително име (*Лѣностьта е порокъ*).

123. — Сврьзка бывать сжществителнытѣ глаголы: *съмъ, бывамъ, ставамъ* (22): *мѣсецьтъ е свѣтелъ. Ябълката быва сладка. Дървото става сухо.*

Забѣл. Безличнытѣ глаголы изобщо нѣматъ явно подлежаще нѣкое лице, като: *съмва, мръква, гърми, мързи ма, боли ма, спи ми са, полезно е, грѣхота е, гнѣвъ ма е.* Въ дирнитѣ три сказуемото е — *полезно, грѣхота, гнѣвъ.*

124. — Сказуемото и сврьзката слѣны въ една дума (22) правятъ глаголъ наричванъ *прилагателснъ* или *категорическый*: *Мѣсецьтъ свѣти. Ябълката сладни. Дървото съхне.* Следователно категорическытѣ глаголы объематъ въ себе си и сказуемото и сврьзката. Съ туй значеніе тѣ ще са казватъ само глаголы.

125. — Въ прѣдложеніето, когато тритѣ му главны логическы части самы по себе си не изричатъ точенъ и пъленъ смысалъ, тогази тѣ иматъ при тѣхъ си и другы думы притурнжты за да улеснжтъ точното и пълното изричанье на мыслта имъ. Таквызи думы сж *опрѣдѣленія* и *допълненія*.

126. — *Логическото опрѣдѣленіе* и *логическото допълненіе* изричатъ сичко що служи за опрѣдѣленіе и допълненіе на подлежащего или на сказуемото, тъй и на глагола. Кога са каже: *Лъжливъ человѣкъ е сжщество безчесно*; тукъ *человѣкъ* е подлежаще, *сжщество* сказуемо, и сврьзка — *е*. Но подлежащето и сказуемото самы безъ думытѣ *лъжливъ и безчестно* не прѣдставятъ мысьль съ точно значеніе; тѣ иматъ нужда да са опрѣдѣли мыслта имъ съ точно значеніе, като имъ са притури при пьрвото прилагателно *лъжливъ* и при второто прилагателното *безчестно*. И тъй *лъжливъ и безчестно* опрѣдѣляватъ

Digitized by Google

подлежащето и сказуемото, слѣдователно тѣ сѫ тѣхны *опрѣдѣленія*.

— Въ изговора: *Изучваніето на наукытѣ възвышава человѣка*, подлежаще е *изучваніето*, глаголъ (сказуемо и свръзка слѣны) е *възвышава*. Но подлежащето и глаголътъ самы безъ думытѣ *на наукытѣ* и *человѣка* не изричатъ мысьль съ пълно значеніе; тѣ иматъ нужда да са допълни значеніето на мысьлта имъ. *Изучваніето* на що? *на наукытѣ*; тѣзи думы допълнятъ изричаната отъ подлежащето идея, и сѫ негово допълненіе. *Възвышава* кого? *человѣка*: тѣзи дума допълня изричаната отъ глагола идея, и е негово допълненіе.

127. — Опрѣдѣленія на подлежащето и на сказуемото бываатъ; прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія, причастія и нарѣчія. Допълненіята на подлежащето и на сказуемото или на глагола бываатъ: сѫществителны имена и мѣстоименія, употрѣбяемы въ косвенны падежи или непосрѣдственно чрѣзъ нѣкой прѣдлогъ. Но и самытѣ опрѣдѣленія и допълненія нѣкога иматъ свои си опрѣдѣленія и допълненія. Още. Опрѣдѣленіе нѣкога быва едно прѣдложеніе опрѣдѣлително или изъяснително (143. 144. 145.); тъй и допълненіе нѣкога быва едно прѣдложеніе допълнително (146).

Забѣл. Нѣкога опрѣдѣленія, прилагателны имена, занимаватъ мѣстото на опрѣдѣляемытѣ си сѫществителны: *Силнытѣ трѣба да спомагатъ на слабытѣ, т. е. силнытѣ хора на слабытѣ хора.*

128. — Сѫществително име поставено слѣдъ другo сѫществително за негово поясненіе нарича са *пояснителна дума* или *поясненіе*: *Небесныятъ отецъ вынагы са грижи за бреннытѣ свои чада, за человѣцытѣ.* Тукъ подлежаще е *отецъ* глаголъ *грижи са небесныятъ* е опрѣдѣленіе на подлежащето, *вы-*

Digitized by Google

нѫгы опрѣдѣленіе на глагола, *за чада* допълненіе на глагола, *брѣнныть свои*, опрѣдѣленіе на допълненіето *за чада*, а *за человѣцыть* е поясненіе на допълненіето *за чада*.

Примѣры,

Слабыять человѣкъ сынѫгы има нужда отъ чужда помощь. Добродѣтелныять человѣкъ прѣдпочита честно сиромашество отъ неправедно богатство. Най добрыять наставникъ за сѣкыго въ предпріятіето му е опытъть.

129. — Сичкытѣ думы, що са относятъ на опрѣдѣленіето като неговы опрѣдѣленія или допълненія, правятъ негова часть. Тъй и сичкытѣ думы, що са относятъ на допълненіето като неговы опрѣдѣленія или допълненія и тѣ правятъ негова часть. Слѣдователно въ изговора: *Постоянныять въ своитѣ начала человѣкъ добыва увиженіето на почтенныть хора*, логыческо опрѣдѣленіе на подлежащето *человѣкъ* е *постоянныять въ своитѣ начала*, а логыческо допълненіе на глагола *добыва* е *уваженіето на почтенныть хора*.

130. — Отъ прѣдъизложеното става явно, че сичкытѣ думы, които са приспособяватъ въ едно прѣдложеніе, и които въ него не сѫ ни подлежаще, нито сказуемо или глаголъ, колкото и многобройны да бы были, и каквыто и да бы были, относятъ са сичкытѣ на подлежащето или на сказуемото както и на глагола, за да имъ опрѣдѣлѭтъ или допълнѭтъ значеніето на мысльта.

131. — Сѫществителныятъ глаголъ *съмъ* не може да има никакъвъ видъ опрѣдѣленіе или допълненіе, защото той отъ само-себе си има пълно и точно значе-

Digitized by Google

ніе на мысьлта си. Въ изговорытѣ; *Ты си за смѣхъ; азъ съмъ на ваша работа; выя сте въ търговія ; за смѣхъ;* не е допълненіе на *ты си*, нито *на ваша работа*, е допълненіе на *азъ съмъ*, нито *търговія* е допълненіе на *вый сте*. Но *за смѣхъ* зависи отъ *станѫлъ* или *достоенъ*, сказуемо подразумѣвано въ пьрвото прѣдложеніе; *на ваша работа* зависи отъ *вдаденъ* или *поставенъ*. сказуемо подразумѣвано въ второто прѣдложеніе; *въ търговія* зависи отъ *занеты* или *вдадены*, сказуемо подразумѣвано въ третьето прѣдложеніе.

132. — Подлежащето и сказуемото сѫ *просты* или *сложны*, *съставены* или *несъставены*.

133. — Подлежащето е просто, кога изрича само едно сѫщество или нѣколко сѫщества отъ единъ и този видъ пріеты събрано изъедно: *Небото е ясно. Звѣздытѣ сѫ свѣтливы.*

134. — Подлежащето е сложно, кога изрича нѣколко сѫщества отъ разны видове: *Богатството, славата и почестьта сѫ приврѣменны.*

135. — Сказуемото е просто, кога изрича единъ начинъ, едно качество на сѫществото на подлежащето: *Надѣждата е обща. Слънцето грѣе. Въздържаніето е полезно.*

136. — Сказуемото е сложно, кога изрича много начины, много качества на сѫществото на подлежащето: *Славата е непостоянна и приврѣменна, Человѣкъ са ражда, живѣе и умира. Богатството, славата и почестьта сѫ непостоянны и приврѣменны.*

137. — Подлежащето и сказуемото сѫ несъставены, когато тѣ самы по себе си иматъ пълно значеніе, т. е. кога тѣ нѣматъ никакъвъ видъ на опрѣдѣленіе, на допълненіе: *Истината е проста. Земята са върти.*

138. — Подлежащето и сказуемото сѫ съставены кога тѣ самы по себе си не прѣдставятъ значеніе точно

Digitized by Google

и пълно освѣнь чрѣзъ помощьта на едно или повечь опрѣдѣленія или допълненія: *Совѣстьта на злодѣеца никога не е спокойна. Трудолюбивыятъ человѣкъ никога не испада въ сиромашество. Да почитамы Бога, и да обичамы ближнія си е първата отъ нашытѣ длъжности.*

139. — Сичкытѣ опрѣдѣленія и допълненія, конто са относятъ на подлежащето и на сказуемото правятъ часть на подлежащето и на сказуемото. Тъй въ този изговоръ: *Единъ вашъ селянинъ отъ вашето съсѣдство бѣше донесълъ вчера много нѣща за продаваньe.* логическото подлежаще е *единъ вашъ селянинъ отъ вашето съсѣдство* и логическото сказуемо е *донесълъ вчера много нѣща за продаваніе*, а свръзка — *бѣше.*

Забѣл. Безличнытѣ глаголы: *трѣба, быва, прилича, нужно е*, и др. так. иматъ нѣкога логическо подлежаще на лице, но приставено прѣдложеніе съ съюза *да*: *Трѣба да четемъ. Быва да отидете. Нужно е да смы съгласны* и проч.

140. — Въ единъ изговоръ нѣкога са изричатъ и повече мысли, повечь разсжданія. Въ такъвзи изговоръ съдържатъ са толкози прѣдложенія, колкото глаголы има въ него. Прѣдложеніята въ изговора изобщо бываатъ два вида: *главно* и *приставено.*

141. — Главното прѣдложеніе изрича главна мысьль самостоятелна; то не зависи отъ друго прѣдложеніе, но отъ него зависжтъ другы. То быва *главно основно* и *главно второстепенно.* Основното главно съдържа основна главна мысьль, която е основаніето въ изговора, а второстепенното главно изрича второстепенна главна мысьль, която са извлича отъ основната мысьль, и служи за нейно подтвърдяванье и обясняванье. Въ изговора: *„Истинното благополучіе състои въ*

Digitized by Google

добродѣтельта която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины; человѣкъ, който не живѣе добродѣтелно, не бывa наздраво благополученъ,“ има четыре прѣдложенія: отъ които двѣтѣ сѫ главны. Едно, *истинното благополучіе състои въ добродѣтельта* е главно основно, отъ което зависи прѣдложеніето, *която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины*; другото *человѣкъ не бывa наздраво благополученъ* е главно второстепенно, което има подъ своя зависимость другото прѣдложеніе *който не живѣе добродѣтелно.*

Забѣл. Въ изговора при основното главно може да има и двѣ или три второстепенны главны извлечены отъ основното, и служѫть за подтвърдяванье и объясняванье на мысьлта му.

142.—Приставено прѣдложеніе въ изговора е туй, което е притурнѫто при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за да ѝ опрѣдѣли или допълне значеніето. Въ прѣдъидущыя изговоръ има двѣ приставены прѣдложенія; едното е *която е прѣдпочетена отъ сичкытѣ добрины* прѣдложеніе, което изъяснява думата *добродѣтель*; другото е *който не живѣе добродѣтелно* прѣдложеніе, което опрѣдѣля подлежащето *человѣкъ.*

143. — Приставены прѣдложенія има три вида: *приставено опрѣдѣлително*, *прѣставено изъяснително* и *приставено допълнително.*

144.—Опрѣдѣлителното приставено е притурнѫто при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за да я опрѣдѣли, да ѝ изрѣче нѣкое необходимо обстоятелство, което не може да ѝ са отнеме, безъ да са повреди или да са измѣни смысьлъта на прѣдложеніето, на което са относя приставенното. Въ изговора: *Страсти, които причиняватъ най много повреда сѫ славолюбіето и срѣбролюбіето*, прѣдложеніето, *които причиняватъ най много повреда*, е опрѣдѣлително приставено; зашото ако то са изъостави, другото прѣдложеніе, *стра-*

Digitized by Google

сти сѫ славолюбіето и сребролюбіето, щѣше да прѣдставя съвсѣмъ другый смысьлъ, или по добрѣ да са каже, то не щѣше вѣче да е смысьлъ.

145.—Изъяснителното приставено са прилага при нѣкоя часть на друго прѣдложеніе за нейно изъясненіе, за да ѝ придаде нѣкои развитія, които не сѫ толкози необходимы, тъй щото приставеното може да са изъостави безъ да са повреди нито доро да са измѣни смысьлътъ на другото прѣдложеніе. Въ изговора: *Моятъ пріятель, който е вамъ познатъ заминѫ за Цари-градъ*, прѣдложеніето, *който е вамъ упознатъ*, е приставено изъяснително; ако то са изъостави, прѣдложеніето, *моятъ приятель заминѫ за Цари-градъ*, пакъ си изрича пълнъ смысьлъ, удовлетвореленъ за ума и самостоятелно приличенъ на онзи смысьлъ, що го имаше прѣдъ изъоставяньето на приставеното.

146. — Допълнителното приставено е притурнѫто при глагола на друго прѣдложеніе за да му допълне значеніето. Въ изговорытѣ: *Азъ знамь, що работишь; ты като заминѫ, азъ та потърсихъ*, прѣдложеніето, *що работишь*, е допълнителното приставено при глагола *знамь*, а прѣдложеніето, *ты като заминѫ*, е допълнително приставено при глагола *потърсихъ*.

147.—Опрѣдѣлителнытѣ и изъяснителнытѣ приставенны свързватъ са съ прѣдложеніята отъ които тѣ зависѫтъ, или чрѣзъ относителнытѣ мѣстоименія: *който, щото, чійто, какъвто, колъкто*, или чрѣзъ отнесителнытѣ нарѣчія: *както, колкото*.

148. — Допълнителнытѣ приставены са свързватъ съ глагола, отъ който тѣ зивисятъ, чрѣзъ съюзытѣ: *че, пакъ, какво, защо, ако, да, за да. щото* или чрѣзъ нарѣчіята: *дѣто, когато, кждѣто*. Когато допълнителното приставено е косвенъ въпросъ, тогази то логыческы са свързва съ прѣдложеніето, отъ което зависи,

Digitized by Google

като: *Видѣ що работишь. Знамъ що мыслите. Азъ познахъ кой зелъ книгата.*

Забѣл. Въ изговоръ отъ нѣколко прѣдложенія нѣкога са нахожда и таквозъ прѣдложеніе, което нѣма никаква связь съ друго прѣдложеніе, не грамматическы не логическы, и може да са изхвърле безъ да си повреди мысьлта въ изговора. Таквозъ прѣдложеніе са зове *вмѣтнжто*: *Въ Измиръ, пише брать ми, станжло страшно земетресеніе.* Тукъ *пише брать ми* вмѣтнжто прѣдложеніе.

149.—Нѣкои опрѣдѣлителны приставены прѣдложенія въ изговора може да са замѣнжтъ съ опрѣдѣлителна дума, като: *Человѣкъ, който е трудолюбивъ не осиромашава = трудолюбивыятъ человѣкъ не осиромашава.* Сжщо и нѣкои допълнителны приставены може да са замѣнжтъ съ допълненія непосрѣдственны (127), като: *Азъ знамъ, че ты си добръ = азъ знамъ твоята добрина. Видѣхъ що работишь=видѣхъ твоята работа. Ты като изучи урока си, не си започевалъ другый = ты слѣдъ изучваніето на урока си не си започевалъ другый.*

150. — Сѣко прѣдложеніе споредъ цѣлостьта на съставнытѣ си части быва или *пълно* или *непълно*.

151. — Прѣдложеніето е пълно, когато сичкытѣ му съставны части са изричатъ, тъй, щото нѣма нужда да му са добавя нѣщо за разчлененьето му: *Въздържаніето е полезно.*

152. — Прѣдложеніето е непълно, когато нѣкои отъ съставнытѣ му части сж изъоставены и лесно са подразумѣватъ, напр.: *Нека смы внимателны. Бждѣте вѣрны. Ризата е на парцалы. Кога ще дойдете? — Утрѣ.* Въ пьрвото и второто прѣдложеніе подразумѣва са подлежаще *ный, вый*; въ третьето са подразумѣва сказуемото *надрана*; въ четвьртото са подразумѣва подлежащето *вый*; въ петото са подразумѣва подлежащето *азъ* и глаголътъ *ще дойдж*.

Digitized by Google

1) Когато въ прѣдложенія на разговоръ то е лично мѣстоименіе отъ пьрво и второ лице, като що сѫ извѣстны едно на друго, като: *Пріятелю! давамъ ви туй писмо, да го вручите на брата ми.— Да му искамъ ли отговоръ?—Искайте му, и ми га испроводѣте.* Напротивъ пьрвото и второто лице не са изъоставя, когато въ прѣдложеніето е нужда за указванье или за разлика: *Азъ ви направихъ туй добро, но вый не го познавате.*

2) Когато подлежащето е третьелично мѣстоименіе, помѣнѫто наблизо въ предъидущето предложеніе; още когато е явно въ предложеніето отъ кой предмѣтъ са вьрше дѣйствіето на глагола: *Никола е способенъ, но не са труди, Дойде ли си Иванъ?—дойде си и легнѫ да спи. Сега орѫтъ, жънѫтъ, вѣржатъ* (хората). Или *сега са оре, жъне са* (нивата); *вѣрше са* (снопьето). *Говорѫтъ, казватъ, думатъ* (*хората*).

3) При два и повечь глаголы, що изричатъ дѣйствіе на едно и туй лице, пьрво было, второ было, третье было; туй лице тогазь не са повтаря при сѣкый глаголь: *Азъ обичамъ брата си. Вый цѣлъ день стоите, спите, расхождате са, а работа не похващате. Животныть стоѫтъ, лежѫтъ, спѫтъ, ѣдѫтъ, пиѫтъ, но нѣматъ способность да мислѫтъ и да разсѫждатъ.*

4) Третьето лице *той, тя, то*, нѣкога е изъоставено въ прѣдложеніето, когато при него има опрѣдѣлително приставено предложеніе съ свое подлежаще относително мѣстоименіе: *Който са труди, не става оскѫденъ.*

151. — Свързката само въ третье лице нѣкога и сказуемото заедно, още и глаголътъ (сказуемо и свързка слѣны) изъоставены сѫ, когато наблизо сѫ поменѫты предъидущето прѣдложеніе и лесно са подразумѣватъ: *Тѣлото е смьртно, а душата — безсмьртна. Добринитѣ сѫ достойны за похвала, а злинитѣ—*

Digitized by Google

за укоряванье. Азъ четѫ Исторія а вый—Грамматика. Вый работите у васъ а ный—у дома.

155. — Въ предложенія, що служѫтъ за отвѣтъ, изъоставены сѫ сичкитѣ думы, що сѫ поменѫты въ въпроса, като: *Кой направи свѣта?—Богъ.* вм. *Богъ направи свѣта. Въ колко дни го направи? — Въ шестъ дни го направи.*

156. — Още треба да имамы прѣдъ очи, че и самъ съюзъ изрича приставено прѣдложеніе, като: *той живѣе като сирмахъ; проси като просякъ; граби като вълкъ. Тѣ сѫ таквызи каквыто и вый.* Въ сѣкый отъ тѣзи изговори има по двѣ прѣдложенія пьрвото главно, дирньето приставено, именно: *Той живѣе тъй, както живѣе сирмахъ; проси тъй, както проси просякъ; граби тъй, както граби вълкъ. Тѣ сѫ таквызи, каквыто сте и вый.* Приставеното нѣкога може да са замѣни съ нарѣчіе качественно: *като сирмахъ = сирмашкы, като просякъ = просяшкы, като вълкъ=вълчешкы.*

157. — Междуметіята понеже изричатъ съ една сама дума силны душевны страсти, то тѣ обѣематъ въ себеси цѣло прѣдложеніе: *охъ!* или *олеле!* вм. *боли ма*; *хо-хо-хо*, вм. *драго ми е; на!* вм. *вижъ го*, и проч. *Да* и *не* сѫщо изричатъ по едно прѣдложеніе: *Четете* ли? — *Да.* Тоесть *четѫ.* — *Ще ли отидешь?* — *Не.* Тоесть *не щѫ да отидѫ.*

ГЛАВА ВТОРА.

Употребеніе на думытѣ въ прѣдложеніето.

158. — Кога какъ са употрѣбяватъ думытѣ въ прѣдложеніето, туй са показва: А) чрѣзъ съгласуваніето на една дума съсъ друга по общитѣ имъ свойщины,

Digitized by Google

Б) чрѣзъ управлѣніето на една дума къмъ друга по падежъ споредъ отношеніето на едната къмъ другата.

А. Съгласуваніето на думытѣ.

159 — Съгласуваніето на една дума съсъ друга приспособява са: I. на главнытѣ части на прѣдложеніето, II, па опрѣдѣлителнытѣ думы съ опрѣдѣлямытѣ имъ.

1. Съгласуваніе на главнытѣ части въ прѣдложеніето.

160. — Просто подлежаще съгласува са съсъ свръзката или съ глагола по *число* и *лице*, а сказуемото просто или сложно, кога е прилагателно или причастіе, по *родъ*, *число* и *падежъ*: *Трудътъ е полезенъ. Азъ четѫ*, *Вый пишите. Душата е безсмъртна невещественна.* Тукъ въ пьрвото прѣдложеніе, подлежащето *трудътъ* е число един. лице третье, и свръзката—*е*—са употрѣбява въ един. ч. и въ третье лице; подлежащето *трудътъ* е родъ мѫж. ч. един., падежъ именит., и сказуемото *полезенъ* са употрѣбява въ мѫж. родъ, един. ч., над. именителенъ. Тъй става съгласуваніето и въ другытѣ прѣдложенія.

Исключеніе. На безличнытѣ глаголы причастіята, като сѫ сказуемы, въ употрѣбеніе сѫ въ срѣд. родъ; *Градъ хванѫло. Дѫждъ валяло* и пр.

161. — Сказуемо сѫществително име никога не са съгласува съ подлежащето по *родъ* и *число* а по *падежъ* вынѫгы сѫ съгласува: *лѣностьта е порокъ. Стадото е волове.*

162. — Сложно подлежаще отъ имена на два или повечь прѣдмѣты, употрѣбены въ един. ч. и свързаны съ съюза *и* пріема сказуемото и свръзката си или

Digitized by Google

глагола си въ множ. число: *Кирилъ и Меводій сѫ първитѣ български просвѣтители. Римъ и Картагенъ доста врѣме съперничествували за всемирната власть.*

Отъ туй правило има исключенія:

1) Кога при сѣка отъ частитѣ на сложното подлежаще са повтаря нѣкой отъ съюзитѣ: *и, ни, нито, или, ту*: *И Иванъ, и Никола е добръ. Ни богатството, ни славата, нито почестьта съдружява человѣка на онзи свѣтъ.*

2) Кога частитѣ на сложното подлежаще сѫ прилагателны имена, употрѣбены въ срѣд. родъ, то свързката и сказуемото или глаголътъ са съгласуватъ съ подразумѣваното подлежаще въ един число: *Доброто и правото вынѫгы помага.* Тоесть *доброто и правото нѣщо* или *дѣло.*

163. — При подлежаще отъ двѣ имена собственно и нарицателно отъ различенъ родъ, а отдаваны на единъ и този прѣдметъ, сказуемото са съгласува съ нарицателното, като що е то сѫщото подлежаще, а собственното — негово поясненіе: *Гората Всзувій е огнедышуща. Село Елена е прочуто.*

164. — Сложно подлежаще отъ думы първо, второ и третье лице, употрѣбены въ един. число има въ употрѣбеніе сказуемото и свързката си или глагола си въ множ. число, тъй щото първото лице са прѣдпочита отъ второто и третьето, а второто отъ третьето: *Азъ, ты и братъ ми смы работны. Ты и Петко пишете.*

165. — Дробнытѣ числителны: *половина, четвъртина*, неопрѣдѣлителнытѣ: *нѣколцына. малцына, мнозина,* и нарѣчіята: *много, малко, повече*, употрѣбяемы нѣкога за подлежаще, пріематъ сказуемо и свързка или глаголъ въ множ. число: *Четвъртината отъ работницытѣ избѣгажѫ. У насъ малцина оцѣнязатъ достойнството. Отъ ученицытѣ повечето четѫтъ, а малко пишѫтъ.*

166. — Глаголытѣ на сложно сказуемо, кога оз-

Digitized by Google

начаватъ дѣйствіето на едно и туй подлежаще, употрѣбяватъ са въ едно наклоненіе, врѣме, число и лице: *Той работи, труди са, тича насамъ нататъкъ и спечеля.*

II. Съгласуваніе на опрѣдѣлителнытѣ думы съ опрѣдѣляемытѣ имъ.

167. — Опрѣдѣлителнытѣ думы (прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія и причастія) съгласуватъ са съ опрѣдѣляемытѣ си по *родъ*, *число* и *падежъ*; *Вѣрныятъ пріятель са упознава въ сѣка нужда.* Тука опрѣдѣленіето *вѣрныятъ* употрѣбено е въ сжщія родъ, число и падежъ, въ които е и опрѣдѣляемото *пріятель* и опрѣдѣленіето *сѣка* употрѣбено е то въ сжщыя родъ, число и падежъ, въ които е и опрѣдѣляемото *нужда.*

Забѣл. Поясненіето само по падежъ, са съгласува вынѫгы съ поясняемата си дума, а по родъ и число нѣкога са съгласува, нѣкога е различно: *Дневныятъ царь—слънцето—сѣка сутрена изгрѣва великолѣпно. Нощната царица—луната—гордо разлива нощья блѣскавата си свѣтлина.*

168. — На двѣ или повечь сжществителны имена отъ различенъ родъ опрѣдѣленіето кога е относително прилагателно, то са съгласува съ по близко до него сжществително: *Человѣческый гласъ и пѣяньe са чува.*

169. — Кога нѣколко съ различны свойщины прилагателны сж опрѣдѣленія на едно туй сжществително ние, отдавно въ особенность на неличны прѣдметы едноименны а различны по свойщината на прилагателното: тогази името на прѣдметытѣ, вмѣсто да са повтаря при сѣко прилагателно, употребява са веднъжь въ един. ч. слѣдъ най дирньето прилагателно: *Привлекателната и отталскателната сила на земята,*

Digitized by Google

вм. *привлекателната сила и оттласкателната сила на землята. Черно и Бѣло море.* вм. *Черно море и Бѣло море. Мжжскый и женскый глась са чува* вм. *мжжскый глась и женскый глась.* Но кога прилагателнытѣ са относятъ на личны прѣдметы, или на прѣдметы, които дѣйствуватъ по вліяніето на личны, то името на прѣдметытѣ са употрѣбява въ множ. число: *Французскыятъ, русскыятъ, и австрійскыятъ Имчераторы имать прѣговоры. Турската, русската и нѣмската пощы въ единъ часъ дойдохж.*

170. — Относителнытѣ мѣстоименія: *който, що, чійто, какъвто, колкто*, съгласуватъ са съ сжществителното, на което са относятъ по *родъ* и *число*, а *падежъ* имать какъвто са изисква въ приставеното прѣдложеніе, на което тѣ правятъ часть. *Приятелъть, когото заведохъ у дома, былъ вашъ братъ. У чійто слугы са издыри краденэто, господарътъ имъ ще ѣ кривъ.*

Забѣл. Относителното мѣстоименіе *що* и нарѣчіето *дѣто* употрѣбляватъ са нѣкога вм. относителното мѣстоименіе *който, кѣто, което* и за третѣ рода, и въ двѣтѣ числа: *жената, що* (или) *дѣто довѣдохж, е твоя сестра. Человѣцытѣ, що* (или) *дѣто сж дошли, не ми сж познаты.*

171. — Относително мѣстоименіе кога са относя на два или повечь прѣдмеры, употрѣбены въ един. число, то са употрѣбява въ множ. число: *Вѣра, надѣжда и любовь, които сж главнытѣ богословскы добродѣтели, изискватъ са отъ сѣкый Христіенинъ-*

Б. Управяніе на думытѣ.

172. — Управленіето на една дума къмъ друга по падежъ, споредъ отношеніето на едната къмъ другата приспособява са на подлежащето и на допълненията. Чрезъ назначенытѣ въ 40-ыя Н° въпросы, логическы

Digitized by Google

лесно са опрѣдѣля употрѣбението на сѣкый падежь. както надолу са излага.

173. — Въ именителенъ падежь са употрѣбява подлежащето по въпроса *кой*? или *що*? слѣдователно и сказуемото, като съгласуемо съ него (160): *Богъ е праведенъ. Ледътъ е студенъ. Дрѣхытѣ сѫ скроены.* Споредъ туй и глаголытѣ: *наричамъ са, казвамъ са, зовѫ са, именувамъ са, думамъ са* иматъ като второ сказуемо именителенъ падежъ: *Азъ са казвамъ учитель. Ты си зовешъ търговецъ.*

174. — Въ звателенъ падежь са употрѣбява прѣдметътъ, що са призовава: *Иване? дай мы книгата.*

175. — Въ винителенъ падежь са употрѣбяватъ:

1) Непосрѣдственны допълненія при дѣйствителны глаголы по въпроса *кого?* или *що?* — *Обичамъ (кого?) брата си. Почиташь (кого?) майка си. Той държи (що?) перо.*

2) Непосрѣдственны допълненія, що означаватъ при глаголъ опрѣдѣлено врѣменно пространство: *Цѣль день писахъ Единъ часъ постояхъ. Миньлата срѣда ты видѣ брата си.*

3) Посрѣдственны (съ предлогъ) допълненія при глаголы съ разны значенія: *Рѣжѫ хлѣбъ (съ какво?) съ ножа. Ты ходи (при кого?) при баща си. Той го проводи (за що?) за вода. Учишь брата си (що?) книга (или на що?) на книга.*

4) При глаголы сложены съ прѣдлогъ винителныятъ са употрѣбява нѣкога съсъ сѫщія прѣдлогъ: *Приближавамъ при него. Одари са о камъкъ; влѣзохѫ въ село*, а нѣкога и безъ прѣдлогъ: *захващамъ работа; дочитамъ книгата; заора нивата; прѣсече дървото.*

Забѣл. 1. Нѣкога кратнытѣ типове на личнытѣ мѣстоименія въ винит. пад. повтарятъ са при сѫщый глаголъ: *Мене ма милватъ, тебе та бїѭтъ, а него го мъмрѫтъ.*

Digitized by Google

Забѣл. 2. Глаголытѣ *зовѫ са, наричамъ са* и проч. обърнѫты въ дѣйствителны, при непосрѣдственныя си винителенъ, задържатъ и второто си сказуемо именителныя падежъ: *Нарѣкохѫ го войвода*; *зовѫтъ го учитель*.

176. — Въ родителенъ падежъ са употрѣбляватъ посрѣдственны допълненія съ предлозитѣ: *отъ, изъ на*, що означаватъ *отдѣленіе, происхожданье, принадлежность* и проч. по въпроситѣ: *отъ кого? изъ кого? на кого?* или *отъ що? изъ що? на що?* — *Братья отъ една майка. Излѣзе изъ града. Сынъ на единъ баща и на една майка. На сърна рогата сѫ расохаты. Вы искате отъ мене помощь.*

Забѣл. При количественнытѣ числителны имена допълненіята повечьто са употрѣбяватъ непосрѣдственно въ старыя родит. падежъ: *два стола, петъ сола, десеть реда*; тъй и *осемь стотинъ* (46). — *День* са употрѣбява или *два дни, три дни*, или *два деня, три деня*.

177. — Дателныятъ падежъ означава приближаванье по въпроса *кому?* или *на кого?* Слѣдователно въ дат. падежъ са употрѣбяватъ непосрѣдственны допълненія рѣдко, а повечьто посрѣдственны съ прѣдлога *на* или *къмъ*, що означаватъ приближаванье къмъ прѣдметъ за да му са даде или да му са стори нѣщо: *Ты даде милостыня* (кому?) на *сиромасытѣ. Струва добро (на кого?) на брата си. Азъ ти помагамъ. Моли са Богу. Ты ми направи пакость.*

Споредъ туй и нѣкои думы, що означаватъ близость къмъ прѣдмѣтъ, като: *приличенъ, ближенъ, подобенъ, пріятель, сродникъ*, пріематъ допълненіето си въ дат. пад.: *приличенъ на Петка, ближенъ на брата ми, подобенъ на тебѣ*.

178. — Два или повече глаголы, поставены единъ слѣдъ другы, като пріематъ допълненіе отъ единъ и този падежъ, то допълненіето са употрѣбява само веднѫжь слѣдъ най дирнія глаголъ. *Той обича, почита*

Digitized by Google

и уважава баща си. Ако ли глаголитѣ изискватъ разны падежи, то прп сѣкый са поставя неговото допълненіе: *Моятъ братъ ма обича и ми са покорява. Азъ на Бога са надѣвамъ и отъ него просѧ сичко.*

ГЛАВА ТРЕТЯ.

За періодытѣ.

179. — *Періодъ* е пъленъ изговоръ на една главна основна мысьль или само съ едно главно основно прѣдложеніе, распространено съ своитѣ опрѣдѣленія, или пѫкъ основната мысьль са и подвьрдява, обяснява съ едно или двѣ главны второстепены, распространены и тѣ съ своитѣ опрѣдѣленія, допълненія, даже и съ приставены прѣдложенія, колкото са изисква.

180. — Основното главно е темата, основаніето на періода, а второстепенното (едно или двѣ были) са извлича отъ основното, и служи за поптвьрдяванье и обясняванье на неговата мысьль.

181. — Въ періода ако е само едно главно основно прѣдложеніе, той са нарича *простъ*; ако ли има и едно или двѣ главны второстепены, той са зове *сложенъ*. Въ сложныя періодъ главнытѣ прѣдложенія (основны были или второстепенны) наричатъ са неговы членове, които отъ четыре повече не бываттъ: *двочленны, трочленны, четырочленны*.

182. — Сложнія періодъ, отъ колкото члена и да състои, вынѫгы има двѣ части наричаны *прѣдъидуще* и *послѣдующе*. Основното главно (едно было или двѣ) быва въ едната часть или въ пьрвата или въ дырнята, а второстепенното главно (едно было или двѣ) быва въ другата часть.

183. — Сложнытѣ періоды, по съотвѣтствіето на

Digitized by Google

разнытѣ второстепенны главны къмъ основното, иматъ и различны названія, споредъ които и частитѣ имъ са свързватъ съ разны съюзы, що показватъ сжщытѣ значенія. А именно сложнытѣ періоды бываатъ:

1) *Сравнителенъ*, за който частитѣ са свързватъ съюзытѣ: *както — тъй, какъвто — такъвзи; колкото — толкози, тъй, подобно, съ такъвзи начинъ.*

2) *Противителенъ* — съ съюзитѣ: *но, а, обаче, напротивъ.*

3) *Съединителенъ* — съ съюзытѣ: *и, не само — но и.*

4) *Изъяснителенъ* — съ съюзытѣ: *тъй — щото толкози — щото, тъй, съ такъвзи начинъ.*

5) *Относителенъ* — съ съюзытѣ: *този — който, тамъ — дѣто.*

6) *Заключителенъ* — съ съюзытѣ: *и тъй, споредъ туй, слѣдователно, инди.*

7) *Условенъ* — съ съюзытѣ: *ако, ако бы, ако да бы — то, то бы.*

8) *Причиненъ* — съ съюзытѣ: *защото, затуй, затуй, — защото, понеже — то.*

9) *Уступителенъ* — съ съюзытѣ: *ако и да, нека и да — но, обаче, при сичко туй.*

10) *Раздѣлителенъ* — съ съюза *или,*

11) *Постепененъ* — съ съюзытѣ: *най напрѣдъ, слѣдъ туй, слѣдъ него, най послѣ.*

12) *Послѣдователенъ* — съ съюзытѣ: *когато — тогази, между туй като.*

Забѣл. Въ преднытѣ шесть періода. които иматъ началото си отъ умозаключенія безъусловны, прѣдъидущето и послѣдующе може нѣкога да са нахождатъ мѣжду си въ просто съотвѣтствіе, безъ да са свързватъ съ никакъвъ съюзъ, както са види по долу въ 4-й и 9-й примѣръ. Тогази періодътъ по съотвѣтствіето на частитѣ му логическы са познава какъвъ е.

Digitized by Google

Примѣры.

I. Просты періоды.

1) Нашето отечество, България, е богато и изобилно отъ земедѣлны произведенія, като: разны храны, разны вошкы, гроздье и още отъ разны животны.

2) Градъ Търново, който лежи въ срѣдата на България, расположенъ на мѣстоположеніе природно укрѣпено, былъ е нѣкога столица на България.

II. Сложны двочленны.

3) «Както кремътъ съсъ своя благоволенъ, но слабъ и нѣженъ джхъ, съсъ своя бѣлъ, но не свѣтливъ и като че срамѣжливъ цвѣтъ, служи за украшеніе на градинытѣ (*1-й членъ прѣдъидуще*): тъй нравственната чистота, непорочностьта на помышленіята, простотата и искреностьта на сърцето съставятъ прѣкрасната страна въ живота на юноша. (*2-й членъ и послѣдующе*).

4) «Момъкъ, който са вълнува отъ тъмны желанія, който са безпокои отъ излишностьта на своитѣ силы, съ небрѣженіе тъпчи цвѣтоветѣ, съ които природата и сждбата украсяватъ неговытѣ пжтеки въ свѣта (*1-й членъ и прѣдъидуще*): человѣкъ, който е прѣтърпѣлъ безбройны теглила, въ най голѣмытѣ си горчевены обыча да благодари Небето съсъ сълзы за най малкото си отджхванье.» (*2-й членъ и послѣдующе*).

5) «Сърца, които сж дарены съ глъбока или раздразнена чувствителность, често не знаютъ срѣднье нѣщо (*1-й членъ и прѣдъидуще*): и тъй сичко на тѣхъ быва или добро или зло.» (*2-й членъ и послѣдующе*).

6) «Сумнѣнієто въ юношескыя възрастъ не сжществува и не може да существува (*1-й членъ и прѣдъидуще*); защото то вече е слѣдствіе отъ сравненіе, за което сж нужны понятія, цѣлъ сборъ отъ опыты и въспоминанія.» (*2-й членъ и послѣдующе*).

III. Тречлвнны.

7) «Силната мысьль, истината, красотата на образа, изразителното слово, щомъ влѣзне въ ума, оживява душата

Digitized by Google

(*1-й членъ*), и я напълня съ чясто, пълно сродно ней удо волствіе (*2-й членъ и прѣдъидуще*): тъй щото тя въ тѣзи честиты минуты съвсѣмъ забравя другытѣ зены добрыны» (*3-й членъ и послѣдующе*).

8) «Ты си человѣкъ, сѫщество слабо по тѣло и по умъ (*1-й членъ*), подложенъ си на враждебнытѣ дѣйствія на стихіитѣ и още на най лошавытѣ врагове, душевнытѣ страсти (*2-й членъ и прѣдъидуще*): слѣдователно имашь нужда въ помощь отъ ближнитѣ си и отъ Бога.» (*3-й членъ и послѣдующе*).

IV. Четыречленны.

9) «Истинныягъ мѫдрецъ благославя своята мѫдрость затуй, че може да я съобщи на ближнитѣ си (*1-й членъ*), инакъ, смѣѭ да кажѫ, тя ще бѫде брѣме за неговата человѣческа душа (*2-й членъ и прѣдъидуще*): Александръ не рачилъ съ принесената нему вода да погаси своята жедность тогази, когато сичката му войска гаснѣла (*3-й членъ*); въ тъзи минута той былъ наздраво Великый Александръ.» (*4-й членъ и послѣдующе*).

10) «Самата природа, ката спазва разнобразіе и постепенностъ, най напрѣдъ ожизява земята съ появяваньето на пролѣтьта (*1-й членъ*): слѣдъ туй позлатява нивьята съ горѣщото лѣтнье слънце (*2-й членъ и прѣдъидуще*): по нататъкъ, като обрѣмени дърветата съ плодове, истощава дѣятелностьта си въ бурнытѣ есенны вѣтрове (*2-й членъ*), а най послѣ успокоява земята подъ снѣжната покрывка на зимата.» (*4-й членъ и послѣдующе*).

11) «Здравіето което тъй малко са тачи на млады годины, става въ зрѣлыя възрасть истинната добрина (*1-й членъ*) самото чувство на живота быва най мило тогазь, когато вече е прѣминѫла пъргавата му половина (*2-й членъ и прѣдъидуще*): тъй остаткытѣ отъ яснытѣ есенны денье располагатъ ны по живо да осѣщамы прѣлъстьта на природата (*3-й членъ*); като мыслимъ, че скоро сачко ще увѣне, боимъ са да пропуснемъ минута безъ наслажденіе.» (*4-й членъ и послѣдующе*).

Digitized by Google

Упражненіе

Граматическый разборъ.

„*Когато прѣминѫтъ на младостьта бурнытѣ години, които лѣстѧтъ съ мечты и съ играта на въображеніето* (1-*й членъ и прѣдыдуще*): *тогазъ настава на мѫжеството възрастъ, който ще храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето.*“ (2-*й членъ и послѣдующе*).

Този изговоръ е единъ періодъ послѣдователенъ, двочлененъ, споредъ както явно са видѣтъ бѣлѣжены частитѣ и членоветѣ му. Въ него има четыре прѣдложенія, отъ които двѣтѣ сѫ въ прѣдъидущето и двѣтѣ въ послѣдующето. Отъ тѣхъ двѣтѣ сѫ главны и двѣтѣ приставены. Едното главно е въ послѣдующето основно главно *настава на мѫжеството възрастъ*, които има подъ своя зависимость изъяснителното приставено *който ще храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето*, що изъяснява на основното главно подлежащето *възрастъ*. Другото главно е въ прѣдъидущето второстепенно главно *прѣминѫтъ бурнытѣ на младостьта години*, отъ което зависи другото изъяснително приставено *които лѣстѧтъ съ мечты и съ играта на въображеніето*, що изъяснява на второстепенното главно подлежащето *години*.

На основното главно *настава на мѫжеството възрастъ* подлежащето е *възрастъ*, негово посрѣдственно допълненіе е *на мѫжеството*, родителенъ притежателенъ, свързка и сказуемо или глаголъ е *настава*. На изъяснителното приставенно *който ще храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето* подлежащето е *който*, глаголъ е *ще*, неговы двѣ непосрѣдственны допълненія сѫ *храна и наслажденія*; свързаны съ съюза *и*, тѣхно посрѣдственно допълненіе *въ удоволствія* негово опрѣдѣленіе е *трайны*, а на посрѣдственното допълненіе *въ удоволствія* двѣ посрѣдственны допълненія сѫ *на ума и на сърцето*, свързваны съ съюза *и*.

На второстепенното главно *прѣминѫтъ на младо-*

Digitized by Google

стьта бурнытѣ години, подлежащето е *години*, негово опрѣдѣленіе е *бурнытѣ*, а посрѣдственно негово допълненіе, е *на младостьта*, глаголътъ е *преминѫтъ*. На изъяснителното приставено *които лъстѧтъ съ мечты и съ играта на въображеніето* подлежащето е *които*, глаголътъ е *лъстѧтъ*, неговы двѣ посрѣдственны допълненія сѫ *съ мечты и съ играта*, свързаны съ съюза *и*, на дирьето посрѣдствено допълненіе съ *играта* посрѣдственно допълненіе е *на въображеніето*.

Отъ двѣтѣ изъяснителны приставены прѣдложенія едното са подчинява на основното главно чрѣзъ относителното мѣстоименіе *който*, а другото—на второстепенното главно чрѣзъ *които*. Още, прѣдъидущето съ послѣдующето са свързватъ съ нарѣчіята *когато—тогази*, които имать сила на съюзъ.

Логическый разборъ.

Въ прѣдъидущыя разчлененъ граматическы періодъ, на основното главно прѣдложеніе логическото подлежаще е *на мѫжеството възрѣстътъ*, *който ище храна и наслажденія въ трайны удоволствія на ума и на сърцето* свързка и сказуемо или глаголътъ е *настава*. А на второстепенното главно прѣдложеніе логическото подлѣжаще е *на млъдостьта бурнытѣ години*, *които лъстѧтъ въ мечты и съ играта на въображеніето*, свързка и сказуемо или глаголътъ е *прѣминѫтъ*. (Вижъ Н-ро 139).

Забѣл. Въ грамматическыя разборъ добрѣ е ученицытѣ да пригледватъ прѣдложеніята пълны ли сѫ или непълны, още, подлежащето и сказуемото просты ли сѫ или сложны, съставены ли сѫ или несъставены, че да гы казватъ каквыто сѫ.

184. — Нѣкога рѣчьта състои отъ краткы прѣдложенія, които логическы по смысьла си зависѧтъ едно отъ друго, и не сѫ свързаны съ никакъвъ съюзъ, Таквази рѣчь са зове *отрывиста*, напр: *Небето бѣше ясно, въздухътъ тихъ, слънцето грѣяше, отъ лошо врѣме нѣмахмы страхъ.*

Digitized by Google

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Распорежданіе на думытѣ въ прѣдложеніето и на прѣдложеніята въ періода.

185. — Думытѣ въ прѣдложеніето не стоѫтъ вынѫгы по единъ редъ, т. е. подлежащето, свързката че сказуемото или глаголътъ и проч. Но тѣ са распорѣждатъ тъй, споредъ както гы изисква свободныятъ естественный ходъ на изричаната мысъль по свойството на езыка. Въобще най напрѣдъ са постави онъзи дума, на която идеята повече привлича вниманіето на читателя. Тъй на примѣръ:

1. Въ побѣствователны прѣдложенія: *Богъ е праведенъ. Праведенъ е Богъ. Най напрѣдъ направи Богъ свѣтлината. Съсъ словото Си Богъ сичкытѣ твари произведе освѣнъ человѣка. Сичкытѣ твари Богъ гы произведе. Днесь работѫ, а утрѣ ще почивамъ.* Тука ясно са види, че най първата дума въ сѣко отъ тѣзи прѣдложенія привлича повече вниманіето.

1. Въ въпросителны: *Кой направи свѣта? Вый ли четете? Иванъ ли пѣе? Гладенъ ли си? Работите ли днесь? Ябълка ли ѣдете? Дѣ живѣйте? Кадѣ ходихте? Тука ли стоите? Сега ли отхождате?* И тука въ сѣко прѣдложеніе най първата дума повече привлича вниманіето, т. е. за нея са изисква отвѣтъ.

186. — Опрѣдѣленія — прилагателны имена, прилагателны мѣстоименія и причастія поставятъ са прѣдъ сѫществителныгѣ, що гы опрѣдѣляватъ: *Доброто и смиреното дѣте сѣкый го обича. Тѣзи клеты сирмасы просѫтъ милостыня.*

Исключеніе. Когато опрѣдѣленіето има свое допълненіе и когато е като титла при собственно име, то-

Digitized by Google

газь то са поставя слѣдъ опрѣдѣляемата си дума: *Той е человѣкъ постоянен и въ дѣлата си и въ намѣренията си. Александъръ Македонскый. Мохамедъ вторый.*

187. — Когато нѣколко прилагателны едно слѣдъ друго трѣба да стоѫтъ при едно сѫществително, тогазъ тѣ са распорѣждатъ сѣко по важностьта си тъй, щото най близо до сѫществителното да бѫде туй, което означава сѫщественното качество на прѣдмета: *Нова тънка копринена риза.*

188.—Прилагателно кога опрѣдѣлява нарицателно име извѣстно и прѣдъупознато, членътъ са поставя веднѫжь при прилагателното: *Прилѣжателныятъ ученикъ лесно научава урока си.* Ако нарицателното име е придружено съ нѣколко прилагателны отъ еднакво значеніе, то членътъ са полага при сѣко прилагателно: *Добрытѣ, смиренытѣ и добронравнытѣ дѣца вынѫгы сѫ похвалены.* Ако ли името е придружено съ прилагателны отъ разны значенія, то членътъ са поставя само веднѫжь слѣдъ най пьрвото прилагателно: *Вчерашнiятъ буренъ вѣтръ. Страшныятъ расланскый ревъ.*

189.—Опрѣдѣленія—нарѣчія—вынѫгы трѣба да сѫ близо до опрѣдѣляемытѣ си—до глагола, до прилагателното или пакъ до нарѣчіе: *Твърдѣ добръ человѣкъ. Той добрѣ са учи, а злѣ са обхожда. Днесь много рано станѫхъ.*

190. — Двѣ нарѣчія качественно и обстоятелственно като опрѣдѣляватъ единъ и този глаголъ, обстоятелственното са полага понапрѣдъ, а слѣдъ него качественното близо до глагола: *Вый днесь много са трудихте.*

191. — Допълненията са поставятъ близо до допълняемата си дума: *Ты вѣрвашь сѣкыо. Вый по-*

Digitized by Google

читате брата си. Той са моли Богу. Азъ са грижж за прихраната си. Надѣжда на Бога. Цѣръ за очи.

192. — Непосрѣдственното допълненіе въ винит. падежь, що означава прѣдмета на дѣйствіето, кога са изисква да са постави най напрѣдъ въ прѣдложеніето, тогази слѣдъ туй допълненіе до глагола са полага и краткыятъ винителенъ типъ на лично мѣстоименіе, що означава сжщыя прѣдметъ: *Меня ма обичатъ. Тебя та мъмржтъ. Нивата ѫ прѣоражж. Никола го мыѫтъ.* Но кога трѣба да са покаже разлика, т. е. че дѣйствіето на глагола преминува на допълненіето а не на другый прѣдметъ, и кога въ прѣдложеніето най напрѣдъ стои подлежащето, а слѣдъ него е допълненіето прѣдъ глагола, тогази личното мѣстоименіе не са полага: *Тебя викатъ, а не Петка. Исторія четете а не Географія. Орачьтъ нивата прѣора.*

193. — На личнытѣ мѣстоименія и на възвратното краткытѣ типове на дател. и вин. падежь и въ двѣтѣ числа, именно: *мы, ма, ни, ны, ти, та, ви, вы, му, й, го, я, имъ, си, са*, употрѣбяемы за допълненія на глаголъ, поставятъ са:

1) Слѣдъ подлежащето и прѣдъ глагола, кога подлежащето е наблизо прѣдъ глагола: *Ты ма обичашъ като себе си. Петко сега та вижда. Богатытѣ са надѣватъ на имота си.*

2) Слѣдъ глагола, кога подлежащето е отдалечено прѣдъ глагола или са подразумѣва: *Ты, който си единъкъ мой пріятель, обичашъ ма като себе си. Помагамъ му, колкото могж. Моятъ пріятель, който ожида брата си, надѣе му са утрѣ да си дойде.*

3) Кога прѣдъ туй мѣстоименіе има нѣкой съюзъ, или когато е допълненіе на глаголъ отъ бждащe

Digitized by Google

опрѣдѣлено, тогази то вынжгы са полага прѣдъ глагола: *Ако го повикашъ. Стоянъ като ти каза. Щомъ са появи и.... Той или са мые, или са облича.— Ще имъ кажж. Ще са понадѣвате.*

4) Тѣ никога не са употрѣбяватъ въ началото или въ края на прѣдложеніето, освѣнь въ твърдѣ малко случаи.

194. — Когато при единъ глаголъ са изискватъ двѣ допълненія едното въ дат. а другото въ вин. падежь, тогази тѣ са поставятъ:

1) По напрѣдъ дат. падежь, а винителныятъ слѣдъ него, когато тѣзи падежи сж отъ краткытѣ типове на реченытѣ мѣстоименія. дат. падежь, отъ кое-да-е лице, а вин. само отъ третье (или сѫществ. име): *давамъ ти го. Струвашъ ми го. Тѣ имъ го обадихж. Ще и го кажж. Правя му честь.*

2) Кога винителныятъ падежь е отъ първо или отъ второ лице, тогази той са поставя напрѣдъ, а дателныятъ не отъ краткыя типъ полага са слѣдъ винителныя, и то кога сж слѣдъ глагола; ако ли сж прѣдъ глагола, то пакъ дателныятъ е напрѣдъ: *Прѣдадохж та на мене. Ни тебе ма поѣдрихж.*

3) Кога и двата падежи сж сѫществителны имена, или винителныятъ е кратъкъ типъ отъ личнытѣ мѣстоименія, тогази тѣ са поставятъ споредъ както гы изисква ходътъ на мысьлта: *Дадохъ на Никола книгата*, или *книгата дадохъ на Никола*, или *на Никола дадохъ книгата. Повѣрихъ го на Никола, или на Никола го повѣрихъ.*

195. — Кога при глагола освѣнь непосрѣдственното допълненіе има и посрѣдственно, тогазь непосрѣдственното са полага понапрѣдъ, а посрѣдственното послѣ: *Той сѣче дървото съ брадва. Зехъ перото отъ Петка турихъ книгата на стола.*

Digitized by Google

196. — Въ прѣдложеніето кога глаголъ̀ъ е отъ съставено врѣме, ако подлежащего му е наблизо, то причастіето са полага слѣдъ спомагателныя глаголъ; ако подлежащето е отдалечено, или са подразумѣва, то причастіето са полага прѣдъ спомагателныя глаголъ: *Азъ съмъ писалъ. Вый, които сте много трудолюбивы, свършили сте вече работата си. Говорило са е много за васъ.*

197. — Приставенытѣ прѣдложенія са поставятъ колкото е възможно по близо до думата, която тѣ опрѣдѣлявать, изъясняватъ или допълняватъ; при туй тѣ вынѫгы са начеватъ съ нѣкой подчинителенъ съюзъ или съ относително мѣстоименіе. (Примѣры вижъ у №. отъ 143 до 148 и въ періодытѣ.)

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

За правописаніето.

198. — *Правописаніето* показва, какъ да са пишѫтъ думытѣ правилно по свойството на езыка, т. е. дѣ кои и какви буквы и знакове да са употрѣбяватъ за вразумително изобразяванье на думытѣ.

199. — Тѫзи часть съдържа:

I. употрѣбеніето на буквытѣ по произношеніето имъ;

II. употрѣбеніето на буквытѣ по начьртаніето имъ,

III. раздѣленіето на думытѣ на слогове,

IV. съкратяваніето на думытѣ,

V. употребеніето на прѣпьвателнытѣ знакове.

Digitized by Google

ГЛАВА ПЪРВА.

Употрѣбението на буквытѣ по произношението имъ.

200. — Въобще употрѣбението на буквытѣ въ окончанията на думытѣ зависи повече отъ произношението, а въ кореня на думытѣ повечь зависи отъ етимологията, т. е. отъ издырването на началныя корень на думата.

I. Употрѣбение на гласнытѣ буквы.

201. — Гласната *а* съ удареніе, освѣнь въ края на думата, произнося са отворено, а безъ удареніе и на края съ удареніе произнося са малко тѫпо: *вада, вода, махамъ.*

202. — Е съ удареніе слѣдъ съгласна произнося са малко твьрдо: *село, мрежа, дѣте*; безъ удареніе произнося са като *и*: *перо=пиро, земя=зимя, име=има, ревѧ=ривѧ*, (освѣнь въ окончанията *енень, есень*, у прилагателны имена: *врѣменень, тѣлесень*). А слѣдъ гласна и въ началото на думытѣ произнося са остро, като че е съдружено напрѣди си съ *і: ере, единъ, ученіе*. Въ дырнія случай въ древностьта писало са *і-е* (Вижь Старобъл. Грам. § 135.).

Забѣл. Гласната *е* трѣба да занимава мѣстото и на старытѣ носовы: ѧ=*ен*, і-ѧ=*і-ен*, на които старото носово произношение са изгубило въ сегашнія ни езикъ, а са опазило само основното (Старобъл. Грм. § 8. 1. в. г. и § 143. Бѣл. 1.). Напр. въ думытѣ: *име*, *племе*, *врѣме*, *месо*, *петь*, *деветь*, *проклетъ*, *езыкъ*, *пріехъ* отъ старытѣ: имѧ, племѧ, врѣмѧ, сѣмѧ, мѧсо пѧтъ, дєвѧтъ, проклѧтъ, і-ѧзыкъ, прині-ѧхъ=*имен*, *племен*, *врѣмен*, *сѣмен*, *менсо*, *пенть*, *девенть*, *проклентъ*, *ензыкъ*, *пріенхъ*. Отъ туй произношение сега са чува въ езыка ни само въ думытѣ: *пен(т)десеть*, *девен(т)десеть*.

Digitized by Google

203. — *О* съ удареніе има обикновенното си произношеніе: *лозье*, *рой*, *конь;* безъ удареніе произнося са като *у: ло*ꙁа=*луза*, *море*=*муре*, *ловѩ*=*лувѩ*.

204. — У има обыкновенното си произношеніе: *муха*, *буря*, *куковица*.

205. — *Я* има меко йотировано произношеніе като *іа* слѣно; съ удареніе са произнося отворено освѣнь на края въ думытѣ, а безъ удареніе — малко тѫпо: *умолявамъ*, *прѣстоявамъ*, *свиня*, *моя*, *тиня*,

206. — Гласната *ѣ* има двояко произношеніе.

1) като *я* са прознося кога въ слѣднія слѣдъ нея слогъ стои твьрда гласна, и въ края на думытѣ: *вѣра*, *мѣра*, *желѣзо*, *грѣхъ*, *млѣко*, *бѣлъ*, *сѣкѧ*, *бодѣхъ*, *живѣхъ*, *прѣдъ менѣ*, *тебѣ*, *горѣ*, *кѫдѣ*, и проч.

2) Като *е* йотировано са произнося, кога въ слѣднія слѣдъ нея слогъ стои мека гласна или твьрда съчетана съ нѣкоя отъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш*, *щ*: *вѣренъ*, *мѣрникъ*, *желѣзенъ*, *грѣшенъ*, *живѣѩ*, *грѣшѩ*, *грешка*, *млѣченъ*, *млѣчокъ*, *млѣчна*, *бѣлина*, *сѣченъ*, *бодѣше*.

207. — Старата носова *ѫ* сега има тѫпото произношеніе на *а* съсъ едвамъ осѣщано носово произношеніе (Старобъл. Грам. § 8, 1. а): *гѫба*, *мѫжъ*, *рѫка*, *ѫгълъ*, *бѫдѫ*.

208. — Старата носова ѭ са произнося като тѫпо *я* съ едвамъ забѣлѣжително носово произношеніе (Старобъл. Грам. § 8. 1. б): *крыѩ броѩтъ*.

Гласнытѣ *а*, *я*.

209. — Тѣзи гласны по близкото имъ произношеніе слѣдъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш* и слѣдъ гласната *і* употрѣбяватъ са:

Digitized by Google

1) Слѣдъ езычнытѣ *ж*, *ч*, *ш*, на които мекотата стои въ тѣхъ си, а не въ гласната, вынѫгы са пише *а*: *кожа*, *луча*, *душа*.

2) Слѣдъ *і* у имена на *ія* и у произведены отъ тѣхъ вынѫгы са пише *я*: *търговія*, *Исторія*, *Азія*, *Азіятецъ*, *Българія*.

Гласнытѣ *а*, *ѫ*.

210 — На гласната *а* (съ тѫпото ѝ произношеніе) и на носовата *ѫ* употрѣбеніето зависи въ окончаніята отъ точното тѣхно запомняніе, а въ корења на думытѣ — отъ етимологіята: *ковѧ*, *метѧтъ*, *лѧчѧ*, *зѫпнѧхъ*, *ще зѫпнѧ*, *писахъ*, *писа*, *писахѧ*, *махамъ*, *махахъ*, *маха*, *тѫ сѧ са замаяли*; *гълѫбъ*, *сѫдба*, *брада*, *гѫба* и проч.

Гласнытѣ *ы*, *и*, *і*.

211. — Произношеніето на тѣзи гласны е едно и туй безъ никаква разлика: но за съотвѣтствіе на твърдытѣ и мекы окончанія у сѫществителнытѣ и прилагателнытѣ имена и у мѣстоименията употрѣбеніето имъ е слѣдующето:

1) *ы* (като твърда въ древностьта, слѣна отъ ъ і=ъі) трѣба да стои въ множ. ч. срѣщо твърдытѣ единст. окончанія, сѫщо и въ пълното единст. твърдо окончаніе на мѫж. р. у прилагателны имена и мѣстоименія прѣдъ *й*: *злъ*, *злы*, *прѣлѣвъ*, *прѣлѣвы*, *сирмахъ*, *сирмасы*, *выла*, *вылы*, *кожа*, *кожы*, *душа*, *душы*, *ветый* *ветъ* *вета* *вето* *веты*, *глухый* *глухъ* *глуха* *глухо* *глухы*, *самый* *самъ* *сама* *само* *самы*, Употрѣбява са още у сѫществителны имена на *ыня*: *светыня* (освѣнь свиня).

2) *и*, като мекo трѣба да стои въ множ. ч. срѣщо мекытѣ единст. окончанія: *пастырь* *пастыри*, *рѣ-*

Digitized by Google

пей рѣпеи, кадѣля кадѣли, часть части, синь синя синье сини, мой моя мое мои.

3) *й* съсъ знака кратка, надъ нея употрѣбява са слѣдъ гласна, когато съ нея заедно са произнося кратко: *рой, гвоздей, знаймы, вторый, твой.*

4) *і* са употрѣбява прѣдъ *й* въ пълното единст. меко окончаніе на мжж. родъ у прилагателны имена и мѣстоимѣнія и въ окончаніето *іе* на имена отъ срѣденъ родъ: *днешній, божій, чій, строеніе, моленіе.*

5) Въ кореня на думытѣ употрѣбеніето и на трытѣ зависи отъ етимологіята: *рыба, быкъ, бытіе, бію, бить, рынж, шію, шило, корыто, гнію, гнилъ* и проч.

Гласнытѣ *е*, *ѣ* по близкото имъ произношеніе.

212. — Въ думытѣ дѣ трѣба да са пише *е*, и *ѣ*, познава са по етимологіята. Пригледва са етимологическы въ кореня на думата този звукъ ако са измѣнува въ *я* въ друга дума отъ сѫщыя корень споредъ показаното въ №. 205 правило, то трѣбва той да са пише съ *ѣ*; ако ли не са измѣнува, то трѣба да са пише съ *е*; *снѣжень отъ снегъ=снягъ, бѣсень* отъ *бѣсъ=бясъ, срѣдень* отъ *срѣда=сряда, ѣденье* отъ *ѣмъ=ямъ; милѣю милѣхъ=миляхъ, дрѣмлю дрѣмахъ дрѣмка=дрямка; дрехы дреха, прѣдрешамъ са, прѣдрешихъ са; метенье, сметь, метж метохъ; нареденъ, редъ* отъ старото ρѧдъ=*рендъ*.

Гласнытѣ *ѣ*, *я* по еднаквото имъ произношеніе.

213. — Звукътъ *я* дѣ трѣба да са пише съ *ѣ*, дѣ съсъ *я*, чрѣзъ етимологіята са познава. Пригледва са този звукъ *я* измѣнува ли са въ *е* у друга дума отъ сѫщыя корень споредъ показаното въ Н° 205 правило или не. Ако той са измѣнува, то трѣба да са

Digitized by Google

пишѣ съ *ѣ*, ако ли не, то трѣба да са пише съ *я*; напр. *дѣдо дѣднина=діеднина, пѣна пѣнливъ=піенливъ, мѣхъ мѣшастъ=міешастъ, гнѣвъ гнѣвенъ=гніевенъ, прѣсна прѣсно прѣсенъ=пріесенъ, дѣлъ дѣлба дѣленъ=діелень*; *постоянъ състояніе ярость разъярень* и проч.

Гласнытѣ *я*, *ѧ* по близкото имъ произношеніе.

214. — Употрѣбеніето на тѣзи гласны въ окончаніята на глаголытѣ зависи отъ точното тѣхно запомняніе: *знаѧ*, *кроѧ*, *коръѧ*, *крыѧтъ*, *стоѧ*, *стояхъ*, *стоя ты* и проч.

Полугласнытѣ *ъ*, *ь*.

215. — Тѣхното употрѣбеніе, въ отношеніе къмъ буквыте *а*, *ѧ*, въ кореня на думытѣ зависи отъ етимологіята въ отношеніе къмъ старобългарскыя езыкъ. Тѣ са употрѣбяватъ:

1) На края въ думытѣ слѣдъ окончателната съгласна, дѣто нѣматъ никакво произношеніе, само служѧтъ да опрѣдѣлятъ твьрдото или меко произношеніе на крайната съгласна: *плетъ*, *пѫть*, *медь*, *мѣдъ*.

2) Въ срѣдата на думытѣ най повечь съдружены отпрѣдѣ си или издырѣ си съ една отъ мекытѣ съгласны *л*, *р*, и са произносятъ като тѫпо *а*: *пълть* или *плъть*, *кръвь*, *кървавъ*, *смьртъ*, *мьртьвъ*, *съласіе*, *въскрѣпямъ*, *гълчѫ*, *глъчка*, *мълчѫ*, *млъкнѫхъ*.

3) У прѣдлозытѣ: *въ*, *съ*, *изъ*, *надъ*, *подъ*, *объ* сложены съ дума, която начева отъ гласна, полугласната *ъ* рѣдко са произнося като тѫпа *а* (*съизволеніе*), повече има нѣкакво придыхателно произношеніе, като: *съорахъ*, *съѣдохъ*, *въѣдеса*, *изомыхъ*, *надъигравамъ*, *подъигравка*, *объсняваме*.

Digitized by Google

4) Меката ь са употрѣбява още съдружена съ окончанiето *е* въ имена прилагателны и сѫществителны и служи за омекотяванье на крайната имъ съгласна: *тръньe*, *колье*, *царье*, *цвѣтье*, *третье*, *днешнье* и пр. Въ имена женс. р. на ь съдружаемы съ членъ тъзи буква не са произнося, само опрѣдѣля мекото произношенiе на съгласната: *радостьта*, *властьта* и пр.

II. Употрѣбенiе на съгласнытѣ.

216.—Въобще съгласнытѣ буквы прiематъ слѣдъ себе си кога твьрда, кога мека гласна споредъ твьрдыя или мекыя звукъ, който гы съпроважда: *ръть*, *зетъ*, *редъ*, *мѣдъ*, *устенъ*, *устны*, *прьстень*, *прьстени*, *мѫжъ мѫжо мѫжы*, *падежь падежи*, *греда*, *градѧ*, *душа душо душы*, *шiѧ*, *широкъ*, *пърчь пърчо*, *мечь*, *чаша*, *пещь*, *сѫщъ*, *леща*, *жалба*, *божiй*, *учѧ*, *учихъ*, *душѫ душихъ*, *мирѧ*, *миренъ*, *миръ*, *пастыръ* и проч. Само небнытѣ *г*, *к*, *х* въ окончанiята прiематъ слѣдъ себе си твьрда гласна, а кога дойде слѣдъ тѣхъ мека, тѣ са измѣнуватъ въ езычна (10), освѣнь собственнытѣ: *Райке*, *Стойке*, *Марiйке* и проч.

217. — Има нѣколко съгласны, отъ които сѣка, като е на края въ думытѣ прѣдъ тѫпата ъ или ь, прiема произношенiето на друга съгласна близка и сходна ней по произношенiето. Таквызи сѫ:

1) *б* произнося са като *п*: *бобъ*=*бопъ*, *дребъ*=*дрепъ*.

2) *в* произнося са като *ф*: *ловъ*=*лофъ*, *кръвь*=*кръфь*. Сѫщо и въ началото на думата като е съчетана съ друга съгласна *вторый*=*фторый*, *влѣзвамъ*=*флѣзвамъ*.

3) *г* произнося са като *к*: *глогъ*=*глокъ*, *снѣгъ*=*снѣкъ*, *рогъ*=*рокъ*.

Digitized by Google

4) *д* като *т*: *плодъ=плотъ*, *ледъ=летъ*, *мѣдъ =мѣтъ*.

5) *ж* като *ш*: *ножъ=ношъ*, *мжжъ=мжшъ*, *вижъ =вишъ*.

6) *з* като *с*: *бъзъ=бъсъ*, *язъ=ясъ*, *тозъ—тосъ*.

218.—*хв* въ сѣко положеніе произнося са като *ф*: *хвала=фала*, *хвърлямъ=фърлямъ*, *прихващамъ =прифащамъ*.

219.—Буквата *ѳ* са употрѣбява само въ грьцки думы: *Миѳологія*, *Ѳома*, *Ѳеодоръ*, *Аѳины*, *Ѳивы* и проч.

ГЛАВА ВТОРА.

Употрѣбеніе на буквытѣ по начьртаніето имъ.

220.— Буквытѣ по начьртаніето си въ думытѣ сж *редовны* (каквыто редомъ са пишатъ въ думытѣ и въ редоветѣ), *начални* или *голѣмы* и *полегаты*.

221.—Начална и голѣма буква са пише:

1) Въ началото на сѣкый періодъ, слѣдъ точка въ началото на сѣко прѣдложеніе слѣдъ въпросителнытѣ и удивителнытѣ знакове, употрѣбяемы вмѣсто точка.

2) Въ началото на сѣкый стихъ, напр.:

„*Слънцето изгрѣва*
Горъ надъ планины,
Редомъ осѣтява
Полскы равнины
Водопадъ са пѣни
Въ буйны стрьмнини,
Водны искры пуща
Въ сини глъбины.“ **П. Р. Сл.**

3) Въ собственны имена на лица отъ каквыто думы и да състоятъ, въ собственны имена на градове,

Digitized by Google

села, страны, морета, рѣкы, горы и въ имена на извѣстны прѣзъ годината празницы: *Александръ Македонскый*, *Іоаннъ Кръститель*, *Търново*, *Софія*, *Габрово*, *Европа*, *Турція*, *Мермерно-Море*, *Дунавъ*, *Стара-Планина*, *Ивановъ-день*, *Сурвакы*, *Великъ день* и проч.

4) Нарицателны сѫществителны и прилагателны имена са пишѫтъ съ начална буква слѣдующытѣ:

а) Конто са отдаватъ съ почитаніе на Истинаго Бога, на светцытѣ и на добрытѣ духове: *Богъ*, *Господь*, *Създатель*, *Спасителъ*, *Пресвѣта Дѣва*, *Ангелъ*, *Апостолъ*, *Всевышній*, *Небесното Провидѣніе*, *Неговото Всевидяще Око* и проч.

б) Конто означаватъ титли, чинове или служѣы, употрѣбяемы при името на лицето: *Царь Петъръ*, *Патріархъ Игнатій*, *Игуменъ Серафимъ*, *Стоянъ Войвода*, *Губернаторъ Драганъ* и проч.

в) Думытѣ *Господинъ* и *Господжа*, употрѣбяемы прѣдъ име на лице или прѣдъ дума що означава прѣзъяме, чинъ или служба: *Господинъ Петко*, *Госпожа Стана*, *Господинъ Поповъ*, *Господинъ Директоръ*. Сѫщо и думытѣ *Отецъ*, *Пастырь*, отдаваны на духовны лица: *Отецъ Протопопъ*, *Пастырь Църковный*.

г) Въобще думы що означаватъ въздиганье, величіе и привѣтствіе, отдаваны на высоки лица отъ разны чинове: *Негово Царско Величество*, *Държавный Русскый Царь*, *Александръ II. Негово Высочество Българскый Князь Александръ I. Благородіе*, *Господство Му*, *Тѣхна Милость*, *Светыня Му* и проч.

д) Народны и вѣроисповѣдны имена: *Българинъ Сърбинъ*, *Турчинъ*, *Христіенинъ*, *Мюсюлманинъ* и проч.

Digitized by Google

е) Имена на науки и искуства, нѣкога и съ прилагателны придружены: *Географія, Българска Граматика.* Сѫщо и заглавіе на книга: *Очеркы изъ Исторіата.*

ж) Нѣкои имена за разлика по значеніето имъ: *Богъ* (Истинный); *богъ* (баснословный); *Небо* (Най Върховната Сила), *небо* (въздушното пространство); *Вѣра (религія), вѣра* (вѣрность); *Цьрква* (сичкытѣ вѣрны въ едно пріеты), *цьрква* (зданіе Богомолно).

з) Мѣстоименіята; *Вы, Васъ, Вамъ, Вашъ*, употрѣбяемы въ писма къмъ по горны лица.

222.—Съ полегаты буквы са пишѫтъ цѣли думы, които служѫтъ за термины, или опрѣдѣленія на нѣкои названія въ наукытѣ, като: отъ морето часть вдадена въ сушата зове са *заливъ*. Още са пишѫтъ съ таквызи буквы думы или цѣлъ изговоръ, що служѫтъ за примѣръ на нѣкое показано правило. Примѣры изъ Граматиката доста.

ГЛАВА ТРЕТЯ.

Раздѣленіе на думытѣ на слогове.

223. — Сѣка отдѣлна дума са пише изъедно освѣнь—кога тя дойде на края въ реда тъй щото да не може цѣла да са смѣсти тамъ. Тогазь една часть отъ нея са пише на края въ реда и слѣдъ нея къса пръчеца (-) наричана съединителенъ бѣлѣгъ, а другата часть са прѣнася въ началото на другыя редъ. Какъ са дѣлѫтъ думытѣ на слогове въ такъвзи случай, показва са отъ слѣдующытѣ правила:

1) Едносложны думы не са раздѣлятъ, че да са прѣнася отъ тѣхъ часть на другыя редъ, като: *братъ, честь* а не *бра-тъ че-стъ*. Още, буквы, които не правятъ слогъ не са дѣлѫтъ.

Digitized by Google

2) Въ просты думы кога между слоговитѣ, които трѣба да са раздѣлѭтъ, стои една съгласна, то тя са зема съ послѣднія слогъ: *свѣ-телъ*, *ми-лость*.

3) Въ просты думы кога между раздѣляемытѣ слогове стоѭтъ двѣ съгласны, ако са нахожда въ езыка дума проста наченвана съ тѣзи съгласны, тогазъ тѣ и двѣтѣ съгласны са зематъ съ послѣднія слогъ; ако ли нѣма таквази дума, тогазъ едната съгласна са зема съ прѣднія слогъ, а другата съ послѣднія, като: *чуде-сно*, *мѫдрость* (защото има въ езыка *снага*, *снаха*; *другый*, *драгый*); *прав-да*, *сжд-ба* (защото нѣма въ езыка проста дума да са наченва съ *вд*, *дб*).

4) На окончаніята: *ство*, *ствіе*, *ный*, *скый ственный*, буквытѣ не са раздѣлятъ, но окончаніето цѣло са отдѣля, като: *цар-ство*, *ща-стіе*, *праведный*, *българ-скый*, *есте-ственный*.

5) Думы сложены съ прѣдлогъ или съ друга дума раздѣлятъ са на частитѣ си: *без-редіе*, *раз-боръ*, *исходъ*, *леко-уміе* и проч.

224.—Съединителныятъ бѣлѣгъ са употрѣбява още между двѣ думы съединяемы въ една безъ измѣненіе на окончаніето на пьрвата, кога и двѣтѣ означаватъ названіе на единъ и този прѣдметъ, като: *дери-биволъ*, *Вице-Краль*, *Георгіевъ-день*.

225.—Частицытѣ: *еди*, *годѣ*, *да* и сѫществителныятъ глаголъ *е*, *сѫ*, притурваны при нѣкои мѣстоименія или нарѣчія, за да имъ придадѫтъ неопрѣдѣлено значеніе, отдѣлятъ са чрѣзъ съединителныя знакъ като: *еди-кой*, *кой-годѣ*, *що-годѣ*, *кой-да-е*, *кои-да-сѫ*, *що-да-е*, *какъ-годѣ*, *колко-годѣ*, *кдѣ-годѣ*. Тъй и думытѣ: *туко-рещи*, *като-току*.

226.—Частицата *то*, притурвана при относителны мѣстоименія и при нарѣчія, не трѣба да са отдѣля,

Digitized by Google

но са пише изъедно: *който*, *щото*, *чийто*, *какъвто*, *колъкто*, *както* и прч.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

Съкратяванье на думытѣ.

227.—Нѣкои извѣстны и часто въ редоветѣ срѣщаны думы, за спистяванье на врѣмето и мѣстото, пишѫтъ са съкратено. На таквызи съкратены думы изъясненіето е притурнѫто въ началото на Грамматиката.

228. —Въ съкратяваніето си думытѣ обыкновенно са прѣсичатъ до съгласна буква, и до прѣсичанъето са поставя точка, като: *напр.* (напримѣръ), *и проч.* (и прочая).

229.—Нѣкога на съкратяванытѣ думы само пьрвытѣ буквы са употрѣбяватъ, като: *Н. Ц. В.* (Негово Царско Величество), Г. (Господинъ), Г. г. (Господарье). А нѣкога при пьрвытѣ имъ буквы притурятъ са и послѣднытѣ: *Г-нъ* (Господинъ), *Г-жа* (госпожа), *Н-во П-во* (Негово Превъсходителство).

230. —Редовнытѣ числителны имена прѣдставятъ са съкратены чрѣзъ числитѣлнытѣ си цыфры, слѣдъ които са поставятъ послѣднитѣ буквы на тѣхъ имена тъй: *1-ый*, *1-ва*, *1-во* (пьрвый, пьрва, пьрво), *2-ый*, *3-ый*, *4-ый* (вторый, третый, четвьртый) и проч.

ГЛАВА ПЕТА.

Употрѣбеніе на прѣпьвателнытѣ знакове.

231. —Въ изговора на мыслытѣ си ный карамы гласа си не все еднакво. Нѣйдѣ са въспирамы малко, нейдѣ повече, нейдѣ извыкваме съ учудваніе, нейдѣ пытамы, нейдѣ си снишамы гласа и си отпочивамы, а пѫкъ нейдѣ си прѣсичамы говора безъ да го довзрѣ-

Digitized by Google

чемъ. Този различенъ ходъ на гласа и въ изговора прѣдставя са съ особиты знакове, наричвани *прѣпъвателны знакове*, конто въ четеньето показватъ, дѣ да са запирамы и какъ да си карами гласа.

232.—Таквы знакове сѫ:

Запетая	(,)
Точка съ запетая	(;)
Двоеточіе	(:)
Точка	(.)
Въпръсителна	(?)
Удивителна	(!)
Чърта	(—)
Многоточіе	(.....)
Вмѣстителна	(-)
Вносны или кукечкы	(„“)

233.—Запетая са поставя:

1) Мѣжду двѣ или повече еднаквы подлежаща, мѣжду двѣ или повечь еднаквы сказуемы или глаголы, тъй и мѣжду двѣ или повече опрѣдѣленія или допълненія; поставены едно слѣдъ друго въ прѣдложеніето безъ да са свързаны съ съединителныя съюзъ *и*, като: *Зрѣніето, слушаніето, обоняніето, вкусътъ и осязаніето сѫ петьтѣ чувства на человѣка. Пролѣтьта е радостна, весела и съживителна. Человѣкъ са ражда, живѣе и умира. Добрытѣ, смиренытѣ и прилѣжателнытѣ ученицы бывать похвалены. Никола изучи Грамматика, Аритметика, Географія и Исторія.*

Забѣл. Опрѣдѣленія, прилагателны имена не отъ еднакво значеніе не са отдѣлятъ съ запетая: *Прѣсенъ, рьжанъ хлѣбъ; вчерашнье студено ѣстье.*

2) Мѣжду свързаны съ съюза *и* еднаквы думы, когато прѣдъ съюза и слѣдъ прѣдната дума стоятъ и

Digitized by Google

другы думы, като: *Той си научи урока добрѣ, и е готовъ да го каже.*

3) Прѣдъ съюзытѣ: *и, ни, нито, ту*, кога тѣ са повтарятъ при еднаквы думы, и прѣдъ съюза *а*; като: *И родители, и братья, и сестры, и роднины го обичатъ. Ни отъ свѣтъ, ни отъ заплашваніе, нито отъ бой зема. Малкытѣ дѣци ту плачатъ, ту са смѣятъ, ту играятъ. Деня е видѣло, а нощя — тъмно.*

4) Прѣдъ съюза *или*, когато той раздѣля не двѣ думы, а повече; когато са повтаря и когато слѣдъ него стои дума изъяснителна на пьрвата: *Казахъ му, да си научи урока, или да испише прѣвода си. Или работи добрѣ, или почивай. Аритметика, или Числителница.* А когато този съюзъ раздѣля само двѣ думы, мѣжду които стои, тогазъ запетая прѣдъ него не са поставя: *Дайте му хлѣбъ или брашно.*

5) Приставены предложенія отдѣлятъ са съ запетая отъ частитѣ на другытѣ прѣдложенія: *Человѣкъ, който постоянно са труди въ занятіето си, не осиромашава.* Сѫщо и вмѣтнѫты прѣдложенія, вмѣтнѫты думы и поясннтелны думы отдѣлятъ са и тѣ съ запетая: Въ *Цариградъ, пише братъ ми, цѣната на храната испаднѫла. Помните ли, пріятелю що ви заржчахъ? Праздностьта, майката на много пороцы е вредителна.*

234.—Точка съ запетая са поставя:

1) Между членоветѣ на сложныя періодъ, когато тѣ са распространены доста, освѣнь ако посчѣдныятъ членъ са начева съ съюзъ *и, а*, тогазъ прѣдъ него са поставя запетая. (Примѣры вижь въ періодитѣ).

2) Въ отрывиста рѣчь между краткытѣ и прѣдложенія, що сѫ съединены по смыслъ, особито, когато тѣ съдържатъ не расказъ, а разсѫжданіе или описаніе;

Digitized by Google

Врѣмето е драгоцѣнно; то съ нищо не са замѣнува; скоро прѣминува; лошаво е да са не спистѣва; да са употрѣбява въ зло—още по лошаво. Ако ли краткытѣ прѣдложенія съдържатъ расказъ, то тѣ са отдѣлятъ съ запетая. (Примѣръ вижь въ № 184).

3) Между исчисляемы идеи относваны на една цѣла, когато тѣ сж распространены. (Примѣри вижь въ №. 32, 35 и 88).

235.—Двоеточіе са поставя:

1) Между двѣтѣ половыны на сложныя періодъ, кога тѣ съдържатъ по нѣколко членове раздѣлены съ точка съ запетая или съ запетая. (Примѣры вижь въ сложнытѣ періоды).

2) Въ прѣдложеніе прѣдъ исчисляемы отъ него части или подробности, прѣдъ названія и прѣдъ привожданы чужди думы: *Душевны силы сж: умытъ, памеѣта и волята. Вый учите отъ словосъчиненіето третята глава: за періодытѣ.* Пословицата казва: *който копае яма другыму, той самъ си пада въ нея.*

236.—Точка са поставя тамъ, дѣто са свърша пълныятъ смысълъ на изговора. Слѣдователно тя са поставя въ края на періодъ, на отдѣлно прѣдложеніе и на отдѣлна дума, която служи за заглавіе.

Забѣл. Употрѣбеніето на точка въ съкратяваніето на думытѣ, трѣба да са различава отъ туй употрѣбеніе.

237.—Нѣколко точкы поставены редомъ означаватъ прѣкъсваньe на мысьлта, която не са доизрича: *Азъ ще ти кажа за .... можешъ ли позна за кого?*

238.—Въпросителна са поставя вмѣсто запетая или точка въ края на сѣко въпросително прѣдложеніе: *Кой иде? Що носите? Тука ли сте?* Но слѣдъ косвенъ въпросъ този знакъ не са употрѣбява; *Азъ*

Digitized by Google

знакъ, кой дойде. Той видѣ, що носите. Познахъ, кждѣ сте ходили.

139.—Удивителна са употрѣбява вмѣсто запетая, точка съ запетая, двоеточіе и точка, слѣдъ отдѣлна дума или слѣдъ прѣдложеніе, що изрича учудваніе, повелѣніе или виканіе: *Охъ! що ми дойде до главата! Ей! чакай! Пріятелю! върни са!* Слѣдъ звателна дума, като е въ срѣдата на прѣдложеніето, поставя са запетая, а не удивителна: *Почакай, братко, да си свършѫ писмото.*

240.—Чърта са поставя:

1) Между въпросы и отвѣты на лица неспоменуваны въ разговора: *Кой ви даде тъзи книги? — Учительтъ.—Кждѣ я заносяте?— У дома.*

2) Вмѣсто изоставена дума: *Той отъ една страна вы мъмри, а отъ друга—вы съжалѣва.*

3) Прѣдъ неожидано промѣнуваньe на мысьлта въ изговора: *Тѣ са свадихѫ; псуваѫ са, бихѫ са до кръвь, и—са помирихѫ.*

241. — Съсъ вмѣстителна, или съ скобкы са отдѣлятъ вмѣтнѫты прѣдложенія или думы, поставены слѣдъ друга дума за нейно изъясненіе. *Когато Римлянетѣ намысляли да разсыпѫтъ нѣкой градъ, консолътъ имъ скрышно молѣлъ пенатытѣ му (дѣдны и прадѣдны богове), да са отдалечѫтъ отъ него и да си избержтъ за живѣлище Римъ.*

242. — Съсъ вносны, или кукечкы са означаватъ чужды думы привожданы въ рѣчьта. Въ началото имъ са поставятъ кукечкытѣ отгорѣ надолу, а въ края имъ—отдолу нагорѣ: *Цезаръ, като видѣлъ между убійцытѣ и Брута, промълвилъ: „и ты ли сыне мой, Бруте!“*

КРАЙ.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Цѣна: 2 Франга.

Руссе.—Печатницата на Н. К. Жейнова.

Digitized by Google

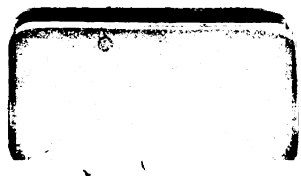

Digitized by Google